

5 3 6 1

MI

DECNA

М И

ЛІТЕРАТУРНИЙ
НЕПЕРІОДИЧНИЙ
ЖУРНАЛ КНИГА ІV
В Е С Н А 1935 р.

„В А Р Я Г“

**Редагують: І. В. Дубицький і А. Крижанівський
Мистецьке оформлення Петра Холодного**

Видавець і відповідальний редактор Модест Куницький

СВЯТОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ

З ЦИКЛЮ «СЕРЦЕ В КОБУРІ»

ВІРШ НА КЛЕПСИДРІ

Тов. О. Влизькові

Не в очі, а в голову з заду одстукали кулі.
В коридорах вже крок конвоєнтів замовк...
Знаю: солодко вам, прокураторе Ульріх,
Затягались тепер моссельпромським димком.

На стиснутих устах — немаскована злоба,
Транспарент самовпевнення — ваше чоло,
Та дарма над частиною шостою Гльобу
Гордовито підводите лоб!

Ви, законів державних слуга і захисник,
І черкнути пером — не здрогнула рука,
Та написано — де?, що історія звисне
Вже незмінна на вістрі триграннім штика.

Бо в підвалах в'язниць, і катівень, і каторг,
У сибірській тайзі, в чорних покладах руд,
В темних штольнях сердець заховавши відплату
Вже нові царевбивці ростуть!

І я чую: Іх мислі в нестримному рості,
Наче сплави руди, наливаються, щоб
Зціпеніти в мій вірш, самопевнено й гостро,
Мов лискучі луски кулеметних стрічок.

Чи-ж не чуєте ви: хід напружених кроків,
Чи-ж не бачите ви: блиск народжених сьвів?
Недаремно
Поетів під муром цегляним епохи
Вже вітають букетами сальв!

ЯПОНСЬКИЙ ДРЕДНАВТ

Буруни розбурхані скажено б'ють у борт,
Блює безодня морська, водою по горло набухла,
Нам назустрічним рейсом дреднавт. Видно: на щог-
лах обох
Лопоче на білому тлі багряна пляма округла.

О, чули в далеких морях сирени твоєї гук!
І лягали під дзьоб буруни, щоб по них перейшов ти,
Вигинався обр'їй тобі в один тріумфальний лук,
Нехай на морях і чужих, та під сонцем рідним, бо
жовтим.

Перетнеш водоріі морські й хвильовища твоїх ма-
гістраль,
Стяги рудих димів залишиш над збовтаним морем
І вістря щогол своїх нагостривши на штормів вітрах
Із сходу на захід навскіс неба брезент розпореш.

Перезорять маршрути твої періскопи сталевих акул
І гордо підеш колись на дно з продіравленим боком,
У плити панцерні більше гарматніх /діставши куль,
Як ордерів на грудях було в адмірала Того.

МОМЕНТ.

Зібравшись за ранішнім чаєм,
Притулиш чоло до вікна,
І тоді ти неждано пізнаєш,
Що це надійшла — Вона.

Задуднять, задуднять гармати
Між рядами нахмурених стін,
І вікна будуть їм грати
Надхненний гимн.

Танки в кольонах армій
Клацнуть зубами заліз
І місто впаде Вергарном
Під іржаві шприхи коліс.

Та потім усе затихне
Під небесну музику моторів,
Тільки вітер по бруках местиме
Людей і порох.

З дзенькотом шиби тріснуть
І жадно припадуть люди
Немовлятами зимний кисень
Висисати з мідяних бутлів.

І крізь маски затьмарені скла,
Крізь останніх віддихів опар
Промайне у кривавих очах
Мов привид огненний — Європа...

Сонце непорушно стоїть на весняному небі. Луг млосно зідхає розпареною травою, рум'яний від рожевих вогників і бадиллястих, набряклих будяків. Серединою лугу, під рядом банькуватих верб пливе потік. Весело дзюрчить прозорчастий струм, облизуючи соплі пригнутих на березі жовтих іскорників. Лінивий, гарячий вітер мляво сновигає по розлоному лузі й легкими хвилями мережить зелений простір трави.

Представники молоді генерачії мають надхненні обличчя й червоні вуха. Петрусь, семилітній, рахітичний хлопчина, прикуцнувши у траві, тримає за крила польового коника. Від кількох хвилин проколює він йому бронзові вилуплені очі. Череватий Німці з приплюснутим, як гудзик, носом на червоному обличчі сидить напроти й напружено придивляється операції. Він повний хвилювання. Його очі полискують вогкістю. Його грубі пухкі руки з короткими пальцями тремтять так, наче б він сам тримав коника.

Зелений стрибунець борсається в дитячих руках. Із закарлючених щок випускає він глейку, темну мазь, рухає набряклим черевом і перебирає довгими лапками. Проте, йому не вдається вирватися. Петрусь міцно тримає його за крила. В другій руці у нього поржавіла, стара голка до шиття мішків.

Діти сидять і насторожено слідкують за рухом голки. Лиця їх виявляють якусь надзви-

чайну насолоду. Малому й круглому немов мяч Ромцеві тече вже по бороді слина, а на його великому, як диня, чолі липне біляве, гладке волосся. Від слідкування за тортурами він цілий зогрівся і ослаб. Віддихи Петруся й Німці короткі й хриплі. Один Вова не виявляє свого захоплення. Він спокійно дивиться округлими, склистими, як у риби, очима на жовтий пругастий живіт коника. Його низьке, гудзувате чоло похмурне й задумане. Від минулого року прозивають Вову „сливкарем“. В садку його батька ростуть дивні сливки—великі, наче грушки й зовсім червоні. Коли хто хотів дістати таку сливку — він мусів за кушами малини поцілувати Вову у виразно окреслене місце. Дурно Вова нікому нічого не давав.

Операція доходить кінця. Петрусь вже до решти виколупав стрибунцеві очі й тепер, боязко і обережно, проколює йому живіт. Він увесь тремтить. З-під розхилених нервово уст блискають його рівні зуби, немов зуби маленького хижого звіряти. Його пальці змяли і обстрапали крила коника. Він їх затискає все більше в якомусь невисловленому почутті захоплення й насолоди, що сумежить з болем. Але Німці не дає йому добити коника. Німці вже не може витримати. Нервовим, несподіваним рухом хапає він коника за довгу ногу й без зусилля відриває її від кадовба. Понівечені крила комахи висмикуються з пальців Петруся й напівмертвий коник падає в траву.

Діти з вереском розскакуються.

Лише замислений Вова видуває з погордою губи. Він встає і так само похмуро, як і сидів, розтоптує коника ногою. Череватий Німці морщить приплюснутого носа й з відразою дивиться на розчавленого коника.

Надо всім цим світить сонце. Світить весняне сонце й стоїть непорушна тиша гарячого дня. Тільки жайворонки заливаються в блакиті неба.

Діти довго стоять вкупі, залиті соняшним сьайвом. Вони не знають, що почати. Після настирливих хвилин уваги й насолоди, підчас тортур над коником все видається їм непривабливим і сірим. — Ходім купатися, — байдуже пропонує Петрусь, гойдаючися на своїх рахітичних ніжках. Але Німці не хоче йти геть. Він схиляється в траву й шукає нового коника. І він також мусить виколупати коникові очі.

Втім долітає до них, дзвінкий дитячий голос. Це голос Лялі, доньки єдиного в місті адвоката. Діти оглядаються й бачать, як вона біжить високою до пояса травою разом з своїм братом Богданком. Її шапочка мигтить в зелені, неначе рухливий червоний блишак.

Задихані обоє вскакують проміж дітей. Перша кричить Ляля:

— Петрусь, Ромцю, Вова, Німці! Маємо нову забаву. Ми підслухали сьогодні, як тато оповідав мамі...! Як це називається?... Данку!...

Малий елегант в коротких синіх штанцях і чепурній матроській блюзі поважно й гордовито відповідає:

— Це називається... ек... екзекуція...

Майбутня зводниця з кучерявим волоссям барви паленого каштану й циганським, смаглим личком з захопленням моргає великими, карими очима. І раптом вона починає витупцьовувати ногами й плескати в долоні:

— Екзекуція! Екзекуція!...

Гудзуватий і оприщений Вова підозріло дивиться з-під насупленого чола. Він непевно, пошепки питається:

— А-а... яка то забава?

Тоді Богданко бурчить бундючно й зарозуміло.

— Яка, яка!... От повісимо когось і вже...

Його ніжне, випещене личко обливається ру-

мянцем. Нова забава малюється йому в особливо привабливих барвах.

Голос забирає Ляля.

Молода генерація повертає на неї свої очі і уважно слухає.

Ляля докладно розповідає, як вішали Петра Палигу за вбивство й грабіж. Розповідає точно, так само, як оповідав мамі тато. Вона нічого не забула. Найменша деталь врзалася в її дитячу пам'ять. — І тато каже, — вигукує Ляля, — що це має бути найприємніша смерть для злочинця. Злочинець навіть задоволений, коли його вішають!

Вона вся палахкотить. Від швидкого оповідання їй більшають очі й горять немов самоцвіти. Ця дівчинка може стане колись пишною жінкою, що свідомо пхатиме чоловіків на злочини. Але тепер це ще дитина. І її слухачі також діти, що в першу чергу хочуть бавитися.

Коли Ляля скінчила, блідий, хорovitий Петрусь, що цілий час довбав собі в носі, несміливо й тихо питає:

— А кого повісимо?

Заслухані й захоплені новою вигадкою Німці, Вова й Ромцьо — всі три, наче змовлені водночас скрикують:

— Мене! Мене!

Але Ляля заперечує головою.

— Ні, — говорить ця вигадлива дівчинка. — Данко також хоче. Та так не можна. Бо нікого не можна вішати без вини. Палигу тому й повісили, що порізав жидів.

Тоді Німці без надуми показує пальцем на Вову.

— Повісимо Вову, — говорить Німці. -- Він роздушив коника.

Та Петрусь не погоджується. Він гнівно жмурить свої блискучі, сухітничі очі й кидається на Німці з вереском:

— Але це я, я проколов йому очі аж до мозку, а не він.

— Це не є жадна вина, — розсудливо говорить Ляля й з погордою закопилює губу. — Вбити ко-ника може кожний. Я навіть kota втопила і то нічого не кажу. Бо це також нічого не значить. Я знаю кого повісимо: Ромця! І Ляля тріумфально дивиться на присутніх.

Малий, круглий, немов бараболя хлопець з замазаним повидлами ротом тривожно поглядає на товариство. Проте, честь яка йому припала й загальна втіха розвивають рештки його неспокою.

Тимчасом Ляля обґрунтовує свою заяву:

— Ромцьо це правдивий злочинець, — вигукує вона на цілий голос. — Його тато мав їхати вчора по дошки до тартаку. А він вперся, що поїде також і причепився до воза. І тато його стягнув і казав іти до дому. Тоді Ромцьо схопив тата за штани й вкусив його в руку...

Громада однодушно признає провину Ромця за достатню. Всі зразу заспокоюються. Бо-ж і для інших стане місця в забаві.

Ролі в новій забаві діти розділюють вже у повній згоді. Катом, звичайно, буде Вова, бо він найстарший й найсильніший. Богдан і Німці будуть суддями. А для Петруся Вова принесе чорну сукню своєї сестри Галі й Петрусь буде священником... А Ляля? Ляля на хвилинку задумується, але враз знов починає тупцювати на місці:

— Вона буде жінкою Ромця. Вона буде плакати, коли Ромця поведуть на шибеницю!...

Понурому, задуманому „Сливкареві” забігали склисті очі. Він питає сухим, зворушеним голосом.

— А де буде та... е.. е... куція?

— Найкраще в лісі, коло ями — радить Петрусь. Потім можна буде розпалити вогнище.

На Петрусеву пропозицію всі пристають. Справді в лісі, коло ями найкраще. До того там

можна також, побавитися в схованки й повірізувати кийки з ліщини.

Мала Ляля загортає за вушка хвилясте, темне волосся. Її дрібні ручки роблять це вправно й легко. Вона стоїть серед громади хлопчаків, немов королева серед своїх підданців.

— Тільки пам'ятайте, — пригадує вона — що хто має говорити. Бо інакше це не буде жадна забава. Ми з Данком принесемо стільця, а ти, Ромцю, вже сам собі постарайся про мотузок...

Діти беруться за руки й біжать до дому. Попереду, як звичайно біжить Ляля, легка, мов метелик і зваблива, немов правдива жінка.

А надо всім цим світить весняне сонце й десь в блакитній глибочині неба млосно співають жайворонки.

На малій поляні, близько краю ліса, де має відбутися продовження забави, росте роздвоєна й вигнута, немов арфа сосна. Жилава й довга гіляка одної відноги найкраще підходить до забави. Всі інші тонкі, покручені й крихкі.

Молода генерація в повному складі. Є навіть більше учасників забави, ніж раніше. Німці привів з собою нового хлопчика—рудого Стефка з передмістя. У цього хлопчика видовжене, чернече обличчя на тоненькій шиї. Шия перевязана брудним бандажем, бо на карку завелись йому якісь боляки. Від цих боляків тримається він згорблено, а коли хоче повернутися, то повертається цілим тілом.

— Ну, починаймо! — гукає похапливо Ляля, що ціла палає від нетерплячки.

Вона сам без підсаджування вилізає на ховзку відногу й перехилившись обв'язує мотузок довкола гіляки. Зробивши це він злізає, витирає

до штанів руки й грізно блискає своїми рибячими очима. Вова загалом виглядає грізно. Закочені по лікті рукави відслонюють довгі й цупкі, немов у малої мавпи руки. Червона Ляліна шапочка, яку має на голові, робить його подібним до малого, страшно-го гнома. Лице його не по дитячому суворе й понуре. Біля Вови витягнувся рудий Стефко, якого діти призначили помішником ката. Руда шотина їжить-ся йому на голові. Безбарвні очі дивляться байдуже з видовженого чернечого лица. Між ним і Вовою стоїть Ромцьо, дивно збайдужнілий, з опушеною головою і звязаними на животі руками. Виглядає він тепер ще меншим, якимось пригніченим і нещасним. Петрусь вбраний в довгу чорну сукню Вовиної сестри сидить на пеньку, біля куца ожин і не знати чого бе себе раз-у-раз в груди. За ним Богдан тримає в руках великий аркуш паперу й для збільшення поваги жмурить очі та стягає брови. Німці нетерпляче переступає з ноги на ногу.

У лісі стоїть урочиста тиша. Сонце схиляється на захід і лагідно рожевіють хмари над лісом. Між червоними стовбурами сосон роями літають надвечірні комарі. Гостро пахне живицею й грибами.

Спочатку діти стоять безрушно й мовчки. Але враз Ляля закриває лице руками й починає плакати.

Забава почалася.

Першого дією повинна була бути сповідь.

На знак ката згорблений Стефко хапає Ромця з-заду за плечі й пхає його до Петруся.

Петрусь не раз бачив, як сповідає пан-отець в церкві. Він робить точнісенько так само. Його худе, жовте лице повне поваги. Він схиляється над головою Ромця, що встав перед ним навколішки й вислухує його сповідь. Потім встає й простягає набожно над ним руки. Ромцьо під-

водиться також і тоді Петрусь цілує його в чоло. Робить він це несподівано. Це не було передбачено в пляні забави. Він сам не знає звідки це спало йому на думку.

Рудий помішник ката знову веде Ромця під сосну. Тоді приходить черга на Богдана. Він випростовується й, тримаючи в руках аркуш паперу, виголошує присуд:

— За вкушення тата в руку засуджуємо тебе на повішення.

І він також переповнений важливістю своєї ролі. Цей маленький суддя стоїть певно й спокійно, немов його батько адвокат перед трибуналом присяжних. Він навіть здіймає брови так само, як робить це його батько, коли сидить над столом і переглядає якісь записані звої паперу.

По виголошенні засуду всі переходять за рів. Під сосною залишається лише кат, його помішник і звязаний злочинець Ромцьо.

Саме тоді Ляля починає голосніше плакати. О, ця маленька жінка, ця гарненька, примхлива пустунка, найкраще вживається в свою ролю. Вона плаче правдивими сльозами, що рясно течуть по її дитячих щічках. Вона пригадує собі слова голосіння, яке вона чула влітку в горах, придивляючися разом з нянькою до гуцульського похорону й ці слова самі виходять з її уст:

— Голубе мій сизокрилий. Що-ж я без тебе робитиму-у. На кого ти мене покида—а—а—еш!..

Ляля кричить і рве на собі волосся. Вона плаче щиро й кричить щиро. Її справді охоплює якась дивне почуття тривоги.

Тимчасом кат—Вова з помішником—Стефком підводять злочинця під шибеницю. Під мотузком стоїть вже деревляний стілець, який треба згодом вибити повішеникові з-під ніг.

Ромцьо йде поволі з великою повагою. Його

грубі, короткі ніжки зовсім не вгинаються, хоч Ляля й наказувала йому.

— Коли будеш іти на шибеницю, то в тебе мусять угинатися ноги. Так роблять всі злочинці. Я сама чула, як тато про це оповідав.

Але Ромцьо ступає твердо й на його опецькуватому лиці малюється навіть задоволення. Адже-ж він головна постать в забаві.

Кат не бариться довго з Ромцем. Своїми мавпячими руками, викручуючи в напрузі шоки, хапає він Ромця наполовину й ставить на стілець. Ромцьо цілком не борониться. Адже-ж це все належить до забави. Але разом його охоплює дивна байдужність і ніяковість. Десь з глибини свідомости настирливо виринає почуття якогось неокресленого дитячого неспокою. Та дальший розвиток забави, якої він сам є учасником, не дає йому можливости задуматися над тим, що з ним роблять. Кат Вова саме стає біля нього на стільці і обв'язує мотузком його шию.

Плач Лялі переходить в несамовитий вереск. Так, вона вже не плаче, вона кричить: з її дитячого горла добуваються пронизливо хриплі згукки. Їй справді забирають чоловіка й залишають саму, саміську на білому світі.

Діти підсвідомо вчуваються в її настрій і трохи перестрашено, з-під лоба дивляться на цілу сцену. Але так само, як і тоді, коли в руках Петруся тремтів напів-замучений коник, очі їх гарячково блищать нездоровою цікавістю.

Кат Вова тихцем питає Ромця, чи шнур добре прив'язаний і той хитає головою.

— Ну, тепер говори, — знову шепоче Вова і штовхає Ромця в ногу.

З мотузком на шиї, з напруженим лицем виновідає Ромцьо вивчені задалегідь на память слова:

— Гей, Марино, не плач! Чорт їм в печінки, Тільки чоботи си візьми, бо я тим дідам чобіт не лишу!

Його вимушений, кволий голос розвівається проміж соснами тихо, немов флюїд. Ляля, хлипаючи правдивими сльозами, підходить під шибеницю й здійсмає з його пухких ніжок білі гумові пантофлі.

Забава йде своєю чергою. Всі діти бавляться й всі переживають свої ролі. Неясна тривога, що починала була їх огортати уступає своє місце якійсь непогамованій, дивній цікавості. І ця цікавість опромінює цілу звичайну дитячу гру несподівано дозрілим надхненням. Все відбувається так, як могло-б відбутися серед дорослих людей. Під шибеницею стоїть засуджений злочинець. Стоїть приготовлений до смерти. Біля нього гуртуються учасники трагічної дії. Кат-дитина закладає руки на грудях і робить це так само, як зробив би це кожний дорослий кат. Робить це з суворим, зосередженим лицем і не згинаючи голови дивиться згори, як жінка засудженця, заходячися від плачу, цілує його жертву в звязані руки. А жінка? Єдина жінка серед цієї громади хлопців? Вона почуває себе незвичайно вільно. Непереможний жіночий інстинкт каже їй цілком послідовно, цілком легко заграти свою ролю. О, так, вона зовсім ослаблена вищом страти свого чоловіка. Вона ледве тримається на ногах. Вона заточується й немов непритомна підходить до священика. Цей святий муж, цей батько всіх нещасних і покривджених, що день-у-день заносить свої чисті молитви до великого Бога, мусить підтримати її на дусі.

І дитина в довгій дівочій сукні, що грішно й несподівано пахне перфумами, обіймає дитину з темним волоссям барви паленого каштану і смаглявим, заплаканим лицем.

За ними стоять діти-судді, непорушні й важливі у виконанні своїх високих обовязків.

За ними стоїть мовчазний ліс і червоне

сонце, що поволі сідає на захід. За ними встає урочисте безгоміння весняного вечора. Лише комарі дзичать тонко й настирливо, хмарами перелітаючи над дитячими головами, і десь, дуже далеко, ледве чутно, гуде у весняний вечір паротяг.

Забава йде своєю чергою.

На знак Лялі, кат-Вова підходить до засушення, щоб зробити те, чого вчила його Ляля: одним ударом вибити з-під босих Ромцьових ніг деревляний стілець.

І саме тоді, малий, опецькуватий Ромцьо, що стоїть до цього часу непорушно з мотузком на шиї, гордий на те, що став центральною особою в забаві своїх товаришів — раптом відчуває смертельний жах в своїх дитячих грудях. Так, смертельний жах вдирається в його свідомість. Він не розуміє його причин, адже-ж він добре знає, що це тільки забава, але жах охоплює його тіло цілком незалежно від всіх міркувань.

Малий Ромцьо хапається своїми звязаними пухкими ручками за мотузок, намагаючися його розв'язати. З його горла тонко й несамовито видирається одне слово, яке видирається з горла всіх дітей на цілому світі, коли вони почувають себе в небезпеці:

— Ма-амо!!!

Та було вже запізно. Одним ударом ноги кат-Вова робить те, чого вчила його Ляля.

Гиляка несамовито здригається й скрипить. Падають на землю жовті, засохлі шпильки.

Повішена дитина харчить і захлинається незрозумілою каскадою диких, жаских згуків.

Короткі ніжки дитини дивовижно копирсають в повітрі.

Забава йде своєю чергою.

Ляля—ця непогамована на вигадки дівчинка — хоче довести забаву до кінця. Вона хоче, щоб все відбулося так, як оповідав її тато, еди-

ний адвокат у місті. І Ляля, бачучи, що розгублений кат ніяк не нагадає собі чергової функції, витирає заплакані очі й жваво наказує:

— Потягни-ж його за ноги. За ноги його потягни!

Тоді Вова підбігає до повішеника і, вхопивши його за ноги, що-сили тягне до долу.

В повітрі щось хруснуло. М'якче, налите товщем тіло дитини витягається й застигає. Причеплені до мотузка руки безвладно опадають на живіт. З роззявленого, викривленого в нелюдській гримасі рота, висолоплюється посинілий, спухлий язик. Лице дитини стає також синім і здається, немов воно чорніє, робиться подібним в кольорі до сукні, в якій парадують Петрусь.

Ляля хоче ще щось сказати й витягає навіть руку, показуючи на повішеника. Але чомусь слова застигають в її горлі.

І раптом... її погляд падає на Вову. Маленький кат, повільно переступаючи ногами, подається назад. Але його круглі й блискучі очі не спускають свого погляду з трупа повішеного товариша. В цих очах щось нове й незнане для Лялі. Якесь таємниче напруження, якесь пророцтво близьких і страшних хвилин в цілій його незугарній постаті. Ось зараз кинеться він геть, заверещить божевільним голосом пораненого звіряти, здригнеться й заборсається в розпачливому, безнадійному скавулінні.

Охоплена почуттям невимовної, недитячої тривоги, Ляля, переляканими очима, зглядається на решту товариства.

І тут вона тільки відчуває, як тихо зробилося навкруги. Потвірне, жаске безгоміння поведе із лісових нетрів, витягається з усіх усюдів, немов страшливі привиди із страшної казки з хоробливих дитячих снів.

Гурт дітей, цупко тримаючися за руки, ди-

вється в глибокій і страшній тиші на мертве тіло повішеника. Вечірнє сонце й тіні повикручували постаті в якусь неформенну, застиглу масу.

Маленька жінка відкидає свою голову.

Труп дитини висить на вгнутому тлі темної глибини ліса, наче заклятий опир. Груди й живіт прислонює йому тінь якоїсь гиялки, лише голова й ноги горять в сонці. Рої комах кружляють над головою, освітлені вечірнім сонцем і сідають на посиніле, мертве обличчя.

Раптом здіймається надвечірній вітер. І маленький, опухлий труп починає ледве помітно гойдатися.

Тоді Ляля, якось одразу, похапно закриває лице руками. Немов пропасниця, охоплює її холодний, непомірно свідомий жах. Гострий, несамовитий крик виривається з її сухого горла.

Ляля схоплюється й біжить просто перед себе. Біжить в похмурні, мовчазні нетрі лісу, які тепер, в обличчі жаскої правди, що так несподівано розкрилася перед дитиною, перестають бути страшними.

МАЛИЙ ГИМН.

Стріла намірена до лету,
струна настроєна до гри.
Червоні зорі, мов монети
в калитці вечора лягли.

А серце? Серцю лиш п'яніти,
тремтіти і кохати йому.
Звеличую у-соте вітер,¹
звеличую стокроть весну.

ПІДКОВИ.

На сто возах весна приїде,
мов луки, вигнуться смички.
Крізь сито дощ весінній цідить
і дяк запалює свічки.

Та їхати ми ще не готові
й баса нам нетерпляче тнуть.
Хай, люба, місяць на підковні
нам ковалі перекують!

ХМІЛЬ.

Дівчина — хмелю весняний,
довкола мене оплетися!
Кують нам дятлі з моху сні
і в сто гаях лопоче листя.

Весна омаєних весіль
і кожна ніч, немов отрута.
Твоїх долонь ласкавий хміль
і тайна щастя незбагнута.

ЖИТТЯ ПО-ГРЕЦЬКИ «БІОС».

Овес, метелики і присягн коханців.
Весна закрутить хмільно веретена травня.
Лисиці, куни і дівчата вранці
виходять мити очі в буйнолозних плавнях.

Годинник сонця квітам без години
і стулюються маки ввечері бентежно.
Отак під небом недосяжним і безмежним
ростуть і родяться звірята, люди і рослини.

ЗИМА.

Кравці лисицям хутра шиють,
вітри на бурю грізно трублять.
О Боже, стережи в завію
і людські і звірячі кубла.

У сто млинах зима пшеницю
на сніг сріблястосніжній меле.
Назустріч бурі ніч іскриться,
привалюючи небом села.

КОРОПИ.

Співають короли і крають води деза,
дахи, як віка скринь, підносять вітер
і проповідь говорить окуням береза.
Це все недійсне, навіть неймовірне,
цьому не вірте!

Та дійсне те, що бачив я уранці
там, де ріка коріння має гаю,
коли вітри, мов пристрасні коханці,
до купелю дівчата роздягають.

БОРИС ОЛЬХІВСЬКИЙ

ВІТЕР У НЕТРЯХ

(З ПОДОРОЖНЬОГО НОТАТНИКА)

Звичайне поліське містечко. В жидівському шварґотінні проминає день і сонце сідає в поросі й куряві, сонце давнє і мудре, що де-інде дивиться на дикі простори, на бурхливі моря й мертві пустелі, а тут поринає за сірими обр'яями буднів. Тут це сонце, сучасне, поліське, містечкове. Тут воно світить над ринком, над обшарпаними домами, над сірим і брудним будинком жидівського дому молитви, над цибулястими московськими банями православної церкви, офіційної й бундючної, немов сам капітан-ісправник.

Звичайне поліське містечко!.

Мандрівник, що йде цілий день крізь ліси, що йде пісками й проминає безгмінні застигли бодота, проминає поліські озера глухі й дикі, як наше минуле — цей мандрівник приходить сюди з почуттям втоми й нудьги.

— Ні, він тут нічого цікавого не побачить...

— Авжеж, це звичайне поліське містечко.

І раптом... мандрівник зупиняється вражений!..

З облізлих жидівських домів, з подвір'я, що пашать гарячим смородом виростає округла вежа з рядами вузьких стрільниць. Суворо проста й циклопічно масивна.

Мандрівник стоїть, довго стоїть і не вірить своїм очам. Він бачить давній сірий мур, могутній мур, що перетривав століття, він чує посвист вітру

в понурих стрільницях, він дивиться на пощерблений, зубчастий обмурівок, на плями моху, що вкривають важко зцементовані стіни...

Ні,—шепоче мандрівник.—Це лише розгарячована минулим уява.

І він підходить ближче, щоб переконатись, щоб схопити руками давній камінь, сірий камінь могутніх руських предків, що так несподівано вівся в тиху поліську землю...

. . . . .

Проте, це не була уява.

Вежа, що виросла перед мандрівником, справді стоїть в жидівському містечку на Поліській землі, в місті Кам'янці Литовському. Цій вежі більше, як шістьсот років. Вона пам'ятає часи, коли Кам'янець Литовський був волинським містом і ніхто ще не називав його Литовським*).

Про те, як князь Волині „книжник і філософ” Володимир Василькович закладав Кам'янець і будував вежу, збереглося в літописі довге оповідання.

Починається воно так:

— „А потім поклав Бог добру думку на серце князеві Володимирові, почав він роздумувати, як би то десь за Берестям поставити город... І взяв книги Пророків і так казав: „Господи Боже, Сильний та Всемогутній! Твоїм словом усе на світі й руйнується й будується! Що мені Господи виявиш своєму грішному слугі, те й буде!”

А коли розгорнув книги, відкрилося йому пророцтво Ісаї:

— „Заселяться давні пустелі, що давно вже лягли облогодом, піднесуться міста порожні, спустошені за давніх віків...”

---

*) Пізніші Берестя Литовське і Кам'янець Литовський Длугош називав „Brescia Ruthenica” і „Camenec Ruthenica”.

Так повстало місто Камянець Литовський, що тоді, коли його заснував мудрий і побожний князь, ще не було литовським, тільки волинським, руським, княжим. Так повстало місто, що потім загубилося серед десятків тисяч „казьонних” містечків і осель, в бездонних нетрях чужої імперії. Історія повстання міста це історія біблійна!..

* * *

Як ми мало знаємо свою біблійну історію, побожну й маєстатичну.

Наведу ще уривок з літопису про Володимирого батька Василька, королевого брата*).

— „Василько був невисокий на зріст, а великого розуму та відваги. Багато разів сам побивав поганих, багато разів посилав на них своє військо. Це його військо знищило Скомонда й Борута, злих войовників. Скомонд, великий відун та чарівник, борзий, як той звір, пішки воював пинську землю та інші.

І вбили його нечестивого.

І голову його на кіл встромили”...

Або ось Берестяни, під проводом свого воеводи Тита, „скрізь славного, на війні й на ловах”, відбили напад ворогів.

... — „І побрали їх у неволю, і вісімдесят душ убили і вернулися до Берестя, вихваляючи Бога і Його Пречисту Матір во вся віки”...

В цих уривках — побожна суворість до во-

---

*) Король Данило і Василько були синами грізного Романа „Самодержця”, засновника Галицько - Волинської держави. Брати провадили спільну державну політику. Поділ держави на дві частини, галицьку й волинську, дещо загострився за часів Льва Галицького і Володимира Васильковича. Але згодом король Юрій знов обєднав ці землі в одноцілну могутню державу з столицею в Володимирі Волинському.

рогів, побожна жорстокість, як у Біблії. Побожні і святі, бо кара річ свята. Воістину, не квота й слабка рука писала книги про життя руських князів.

* * *

Десь колись бачив образ: старий книжник-раввин, сиві пейси звисають на безкровні шоки, корчовим рухом притискає до серця важкий фо-ліял Талмуду в пергаминовій оправі... На лиці старого туга і ніжність невимовні...

Раввин був близький та зрозумілий...

* * *

Літописи київський та галицько-волинський—це українська Біблія.

Грубі томи історії Грушевського—український Талмуд...

* * *

Спогади нації повинні її оживляти, доки не наступить дійсність рівно й більше вартна.

Минуле є для нас остільки реальніше та актуальніше за сучасність, оскільки Україна виступає в ньому не „нешасною”, а маєстатичною й владною.

Це виправдує трохи дивний характер цих подорожніх нотаток, нотаток мандрівника, що шукав памяток минулого, а по дорозі натикався на сучасність... Придивлявся їй, але звідти, з минулого.

А щоб скінчити з темою Біблії й Талмуду, додаю тільки: безперечно трактати й коментарі „об’єктивні” й „тенденційні” потрібні, але варто також сприймати наївні, органічно-мудрі літописні оповідання безпосередньо, мозком розпаленим здавленою пристрасністю наших днів.

* * *

Ізнову вертаюся до міст і сел, до землі своєї, болотяної, поліської землі, що сховала невідроджену історію в лісових нетрях...

— Коли людина мандрує, коли людина блукає призабутими окраїнами, її охоплюють дивні думки. Вона горить цікавістю та неспокоєм.

А наближаючись до якогось княжого городища вона все боїться, що не відгребає там ніяких пам'яток минулого, — й нічим невиправданою жертвою зостануться змори зустрічей з мертвими душами.

* * *

— Мертві душі?..

О, так, всупереч твердженню одного нашого критика, гоголівські типи живуть собі досі на Україні. Вони не тільки живуть — вони є тим фоном, на якому відбувається трагічна дія нашої сучасності. Андрій Крижанівський має слушність, коли пише, що „життя нашого краю бреде загубленими стежками у загублену, всіми прокляту провінцію“*). Мені близькі його образи й близька його, майже ніким незрозуміла, остання новеля „Очі в труні“, що повстала в серці безперечно розятренім великою, творчою любов'ю до свого краю.

Все це, коли я думаю про Галичину, де люди гордо носять закуті голови на високих ковнірцях, а молодь шукає жінок з великим посагом, як гоголівський Подкольосін, і коли я пишу про Полісся, де мертві душі — це властиво вся т. зв. „інтелігенція“. Ця інтелігенція говорить неживою й несучасною московською мовою, такою, якою була ця мова занесена сюди „чиновні-

---

*) Андрій Крижанівський. Очі в труні („Ми“ кн. III).

ками" в девятнадцятому сторіччі. І в очах її мертва імперія—край абстрактний і далекий..

Спеціально писати про мертві душі не хочеться, а може й не варто... Аджеж суть душі Полісся — коли зміряти її до дна — це тихі при-мари в довгих білих свитках, з добрими, змученими очима.

Вітер із Сходу—гоголівський вітер—приніс на Полісся мертві душі, розсіяв їх, немов насіння химерних і отруйних рослин на неплоднім, неродючим ґрунті. Під дзвони церков Гродненської губернії, віздили в повітові міста ісправнікі, следователі, предводителі дворянства, земські начальнікі, розкидалося майстерне павутиння бюрократичної московської імперії... І здавалось, що Полісся вже назавжди вмерло в архівах губерньського правління.

Проте так воно не сталося...

Мертві душі є лише темою сучасности. Майбутнє Полісся в його історії, в його приспаній історії, яку доконче треба оживити й розбурхати вогнем великої національної пристрасти!..

Ці нотатки—нотатки мандрівника, що побачив княжу вежу в жидівському, зачумленому духом недавньої імперії містечку. Тим-то його нотаткам бракує зрозуміння для сучасности.

* * *

Позбувшись на якийсь час найбільш обґрунтованих теорій, забувши про модерні кпини й глузування з колишніх народників, народолюбців, та „хожденій в народ" — мандрівник придивлявся до стихії, що ось живе так близько від нас, така від нас водночас далека.

Мріяв про зустрічі з „княжими мужами” й не вірив у ці зустрічі.

Повинен був властиво сподіватися зустрічей не з мужами, а з мужичками, спідленими одвічним приниженням, хитрими та злобними...

* * *

Звідки, звідки-ж вбилися в голову, якісь „княжі мужі”? Звідки ця віра у мандрівника, це бажання знайти на Поліссі те, чого дарма шукають в цілій українській дійсності?

Щоб пояснити це читачеві, треба оповісти, як догорала в поліських нетрях, пережита вже де-інде, княжа Русь.

* * *

На Поліссі удільний лад існував довго, аж до XVI століття*). На зміну Рюриковичам прийшли сюди литовські династи, що хутко, як колись варяги, вросли в ґрунт і з завойовників-кунігасів ставали „господарями”**) й „княжатами

---

*) Про правне становище „удільних“ князів в великому князівстві Литовському писалося чимало (найкраща праця проф. Любавського „Къ вопросу объ удѣльныхъ князьяхъ“, Петерб. 1894). Цікаво, що нпр. найновіший дуже сумлінний дослідник литовського права говорить про „політичну окремішність“ Кобринщини під владою „удільних кобринських князів, що самостійно правили Кобринем до початків XVII сторіччя“ ((Dr. S. Wyslouch. Rozwój granic i terytorjum powiatu Kobryńskiego do połowy w. XVI, Wilno. 1930, st. 25). Якщо в житті цілого великого князівства з його римо-католицькою литовською верхівкою зберігалося дуже багато пережитків правного ладу і побуту княжої Русі, то які-ж живі мусіли бути її традиції на консервативному Поліссі, під патріархальною владою власних православних князів.

**) В Литовській державі „господарем“ називали великого князя. В документах „господарський“ завісди означає те саме, що великокняжий. Проте Подішукки титулували так і своїх місцевих князів. Зустрінемося із такою титулятурою в одному з наведених нижче документів.

народу руського". Минуло багато часу, поки процес модернізації й централізації Литовської Держави охопив Полісся. Полісся жило власним життям, відділене від центрів болотами й лісами, тихе й задивлене в легендарну історію минулого.

Тим-то, коли Київ оплакував свого останнього князя, коли не хотів приймати на місце володаря—урядовця, воєводу Гаштовта, тоді остання київська княгиня Марія Олельковичева змінила славу, хоч зубожілу наддніпрянську столицю на надприпетську й довго ще панувала в Пинську над широчезними просторами темних пущ та очеретяних заплавин „од Глинної Пяти до ліса Туре порога, по гранем до ставов на імя до Колодязища, а од Колодязища до Болотечка... уверх Бистої Водиці до Великого Болота, до озера на імя до Озериська, а од Озериська к Пешаному Броду”^{*)}.

А згодом її дочка Олена й зять Федір Ярославич пергаміновими грамотами з тяжкими вислими печатками (на яких був або тризуб Гедеміновичів, або вершник з соколом в руці) надавали своїм боярам села і дворища „із бори, із гали”^{**}), із язовюнними ловищи”^{***}).

* * *

Сусідами Пинських князів були князі Коб-

---

*) Пинські акты XV і XVI в. в. Прибавленія къ кіевскимъ „Университетскимъ Извѣстіямъ“ за 1903 г. II. (Литовская Метрика Публичныхъ Дѣлъ, кн. N. 28, л. 25).

***) Гало це рівне, без купин, поросле травою, а не мохом і не верболозом болото.

***) Яз (на Гуцульщині — Із) загата або пліт, яким перегороджується корито річки, щоб затримати рибу.

„Язовюнні ловища“ згадані в одній з грамот Ф. Яр., що її оригінал замандрував до Білоруського Національного Музею у Вільні.

ринські. Їх столицею був Кобринь*)—мале містечко над повільним, заболоченим Мухавцем, а неподалік, у селі Грушеві сидів княжий воевода.

Цей воевода носив мабуть білу свитину, вперезану червоним поясом, витканим його жінкою. Може думав і говорив трохи так, як герої оповідань Стефаніка. Парою поліських волів їздив мабуть до своїх князів, що писалися, проте, „Божою милостю“.

І збиралися на княжій дворі, „на вірну раду“ Петро, боярин грушівський, Ходко Євсевич, Гляд, брат Ходків, Сенько Приступчич та інші бояри „і єще дворяне і міщане***). Вкупі з князем обмірковували повагом великі справи: хто має бути попом при церкві св. Миколи, або правили суд за видерті з бортей бджоли.

А потім вертався грушівський воевода на волах, на рудій соломі, сидів, так, як мабуть ще досі сидять поліські мужики, спустивши ноги в личаках крізь драбиння возу й розвівав мокрий поліський „вітбор“ його кошлату бороду, думав воевода свою довгу мужицьку думу про жито, про рибу, про бджоли й ліс і дивився гостро споловілими поліськими очами в нерубану, руську, княжу пушу.

Отакі були поліські князі — останні могикикани проминувшої доби.

І снівся їм здається більше старезний Київ, ніж заможне, златиншене Вильно...

---

*) Всупереч закоріненій вже традиції пишемо не „Кобрин“ (штучна московська форма), а „Кобринь“, „до Кобриня“, бо так кажуть місцеві селяни. Це не польонізм, а старовічна українська форма: вже в літописі Галицько-Волинської держави (XIII ст.) маємо „Кобрынь“.

**) Автентичні ймення бояр Кобринського князівства, згадуваних у княжих грамотах. Тексти грамот див. „Акты Литовской Метрики, собр. Леонтовичемъ, т. I, Варшава 1896, а також Вольфф'а „O kniazjach Kobryńskich“ (Rozprawy Hist-Fil. Akad. Um. XVII).

Обдаровували Печерську Лавру, а коли помер Дубровицький князь, то везли полішуки його тіло човном до Києва, і сам Київський Митрополит вирушив назустріч Дніпром аж до Припети. *)

* * *

В патріархальних болотяних князівствах стаючи селяни часто переходили до лицарського стану.

„Пожаловали есьмо,— писав Федір Ярославич—Олизара а Ілю Семенових дітей Богатовича. Одпустили есьмо їм сіно і овес і кождую нашу роботу і всі наші дачки і заставу.

Не мають нам тим нічим служити, тільки мають нам служити в зброї спольні, а на коні добрім.

А тиї всі наші служби і всі наші дачки одпустили есьмо звічна і непорушно, їм і їх дітем на віки вічних. І на то дали есьмо сей наш лист з нашою печатію“. **)

* * *

Хочеться ще навести кілька документів, для характеристики „відносин“ на княжому Поліссі.

Ось один невеличкий конфлікт князя Федора Ярославича із своїми підвладними.

Була у князя фаворита-служебниця Светохна, яку князь любив та жалував і надав своїй

---

*) Е. Руліковський, „Wysock“ (Słownik geograficzny Królestwa Polsk., t. XIV, стор. 113. Також Т. Стецкого „Księstwo Dubrowickie“ („Wiek“ за 1878 рік). З українських вчених історією Дубровицького князівства займався Максимович (стаття р „Кієвлянини“ за 1840 рік, якої, на жаль, я не міг використати)

**) Пинські акти XV і XVI в. в., Нр. 19 (Прибавлення кь кієвскимъ „Университетскимъ Извѣстіямъ“ за 1903 рік).

фавориті князь кілька дворич і нив серед лісу, що їх розробили в гашавині княжі люди.

Казали княжі люди з того приводу князеві: „Ми, милостивий господарю, не на Светохну тиї землі розробляли, але на себе, а ти дай, Ваша Милость, дубрави напругу тих поль наших старих, нехай вона также собі розробливаєть...”

І мудрий Поліський князь Ярославич, розсуджуючи цей межевий спір із фаворитою Светохною став цілковито по стороні своїх княжих людей.

Князь написав у відповідь:

„Кривдою мужам нашим есть, іжеби міли старіи поля ділити”. А далі вшанував князь давне поліське звичаєве право:

— Межі повстають там, де сокира зустріньється з сокирою... *)

І відкликав свою постанову.

Отже відповідав князь не холопам, не смердам, не слугам і пахолкам, лише мужам своїм.

І справді були вони не холопи й не смерди, оті люди, що відважно запускалися в лісові нетрі, воювали з лісом, палили та розріджували його сіткою дрібних нивок та осідали по самітних дворичах. Були в них сухі, осмалені вітром обличчя й червоні від диму очі. Руки їх міцно тримали тяжку поліську сокиру.

І отак з сокирою в руках йшли вони стежою руської цивілізації у глухі, дикі пуші. Це вже потім полинули просіченими шляхами карети магнатів і це вже потім і ліс, і поля стали панськими та чужими. Тоді, за мудрих поліських князів, ліс був свій, руський, божий та княжий. І люди, що йшли здобувати його, були людьми княжими, не холопами і смердами лише мужами...

---

*) Пинський дипломатарій, надрукований в додатку до „Ревізій пушчъ в в. кн. Лит.“ стор. 227-228.

* * *

Все це про „княжих мужів”.

Але це тільки вихідний пункт. Бо бачите, вразив колись мандрівника один факт:

„Україна на Переломі” Липинського підносить творчу ролю панів серед збунтованого, здібного лише до руйнування хлопства. Отже книжка ця в першій мірі антимужицька. А на першій її сторінці символічний портрет з символічною присвятою:

— Приятель Липинського. Жадний здегенерований, чи нездегенерований графчик, чи князьок. Звичайний уманський дядько—Левко Зануда (вигляд так само прозаїчний, як і імя). Вбитий Москалями за те, що рятував дорогоцінну для України бібліотеку свого пана.

Це був „княжий муж”!

.....

Чи спасе Україну найгеніяльніша еліта, якщо замало матиме наш край сірих, але твердих, вірних і відданих своїм панам княжих мужів?

* * *

Тільки не на Поліссі, здавалося б, їх шукати!

.....

Польський вчений Кіркор оповідав під свіжим вражінням про щойно скасовану панщину на Поліссі.

Кари на тілі — оповідав Кіркор — були явищем щоденним. Особливо любили „економи” сікти молодих дівчат. Такі екзекуції приємно лоскотали їм змисли. Коли-ж дівчина подобалася економові, він наказував сікти її все частіше, все болючіше, доки нарешті дівчина йому не віддавалася... Короткий „роман” — каже Кіркор — кінчався звичайно тим, чим починався—дівчину наказував економ бити далі...

Таке оповідає Кіркор, польський археолог та етнограф.

А на Поліссі старі люди оповідають ще жакливіші речі. Кажуть, що по дворах звичайним явищем були тапчани з прорізними в них круглими отворами. Вони були призначені до хльости вагітних жінок. До отвору вкладали живіт жінки, щоб не позбавити двора майбутньої робочої сили.

. . . . .

Ці биті та насилувані матері передавали дітям свою душу. Не таку хіба, яку мала горда подільська бондарівна, що воліла вмерти, ніж віддатися нелюбові...

Така душа могла повстати там, ближче до вільного степу. А тут...

„На Україні вітьор віє,
На Поліссі тихо,
Чи ти чуєш, пане браце,
Що у нас за лихо?“

* * *

Потім прийшла російська „казьонщина“ з нудними, московськими проповідями батюшок, з панидами „старшинами“ й коверзником — волосним писарем.

„Становому на мило
По полтіннічку с рила“...

Побула трохи (було нудно й тому здавалося, що довго) й провалилася крізь землю. Дивно навіть дядькам стало: як це воно так?

* * *

ПРОДОВЖЕННЯ.

Оповідав молодий хлопець:

Ішов він раз у вечорі вулицею села.

А назустріч влада.

Питається влада: „Куди йдеш“?

Хлопець каже: „До дому“.

А влада на те: „До дому, псякрев!“

Вдарила хлопця по лиці, аж кровю заюшився,
і пішла собі спокійно далі.

* * *

Де-ж тут узятися княжим мужам? Іншими
словами: в якій мірі в царині людського духа обо-
в'язує й діє закон причиновості?

Чи на всі сто відсотків?

* * *

Проте, цікаво в такому разі, чому пісня про
Бондарівну кружляла по Поліссі від давніх часів.*)

Невжеж образ української Люкреції гово-
рили щось страдникам довготерпеливим, що ков-
тали й ковтають поличники з мрією хамською, га-
дючою: віддам колись.

Невжеж поганьблені хлопи, сини гвалтова-
них матерей мали й мають якісь маленькі про-
блески честі? Натяки на честь?

* * *

---

*) Свідчать про це той факт, що поліські варіанти
пісні про Бондарівну (нпр. надрукований у „Матеріалах
по етнографії Гродненской губ“. Е. Романова) взначають-
ся чистим північно-українським діалектом, в їх мові не за-
лишилося ніяких слідів їх походження з інших українсь-
ких земель. Були, отже, добре „перетравлені“ на Поліссі,
а на це треба часу.

В одному із своїх есеїв згадує др. Липа про „княжу мову Полісся”.

Не знаю, що подумав би доктор Липа, коли б, висівши десь на глухий поліській станції, побачив миршавих, обдертих людей в личаках, людей, що з-під лоба принижено й перелякано дивляться на приїзджих панів. І що сказав би доктор Липа, якби у відповідь на його запитання по українському, ці люди забалакали б огидливим московсько-польським жаргоном.*)

Напевне подумав би: „Ні не може в ухах цих людей брентити якийсь відгомін твердого кроку княжих дружин”.

А проте, хоч як воно дивно, в декотрих поліських піснях, навіть у любовній ліриці є щось з ритму „Слова о Полку”...

У глухому, загубленому селі Волавлі Дорогицького повіту мандрівникові вдалося записати кілька пісень.

Слівала їх стара баба з поморщенням, немов печене яблуко, лицем. Бабі було за вісімдесят років. Беззубий рот викидав незрозумілі вже, далекі княжі слова...

Навколо стояли діти й внуки... Син був в „картузі” й брудній, захисного кольору „солдатській” сорочці. Найменший хлопець мав на голові „рогативку”. Вчився він у „повшехній школі” і вчив іншу „сучасну”, не далеку й рідну княжу мову.

Баба сиділа на ослоні, під хатою й дивилася мертвими, білими очима на бліде поліське сонце. Бабі треба було дати чарку горілки. Вона випила, перехрестилася, виплескала рештки на землю...

Син схилився до баби й закричав в вухо:

---

*) По московському навчилися поліські селяни в часі „біженства“ в 1915—19 р. р. Дехто з них „органічно“ не може заговорити по українському до людини одягнутої „по панську“, хоч у себе в родині вживають тільки української мови.

— Господін просять, щоб якусь стару пісню заспівати!..

Пісні, що їх співала баба, записані мандрівником. Ледве, чи хто-небудь з українських етнографів про них знає.

Тепер же нас, моя мида,
Злиї язики не розмовлять,
Бийні вітри не розвіють,
Дрібні дощі не розоллють.
Злям язикам пуд міч пасти,
Пуд міч пасти та й пропасти,
Дрібним дощам на Дунай плисти,
На Дунай плисти — поплавати,
Бийним вітрам в горах леще
Нам, молоденьким жити — бути
Од молодости до старости.

Другу пісню співала баба, схопивши голову в руки й хитаючися в такт. Співала вона якось спазматично, харчала, так ніби захлескувалася словами й древнім ритмом забутої пісні:

Чого ночі боєтися:
Госпуд Біг надо мною,
Сивий кунь пудо мною,
Гострий міч пуд полою.
Се добре судосимо,
То Бога попросимо
А се злее судосимо, *)
То куньми рознесемо,
Мечєми розсічемо.

.....

Плутаються думки: Звідки цей здоровий „княжий” оптимізм? Звідки ці старезні слова, цей владний військовий ритм? Звідки ці мечі? Яке відношення мають до мечів обдерті люди в личаках?..

...Се злее судосимо,
То куньми рознесемо,
Мечєми розсічемо...

---

*) „се судосимо“ — якщо стрінемо. Староукраїнське слово „судосити“ подябуємо в галицько-волинському літописі — „князь удоси владику“.

Святослав Доленга писав в своїх есеях про „світлу, мужню й наївну епоху” княжої Русі. Про „бундючну і яскраву” Русь. Про Русь, що від неї віє Римом!..

Мандрівник, що сидів і слухав під шум поліських сосон слова старої поліської пісні думав про це-ж. Перед ним вставав цілий край, яким довелося йому оце мандрувати... Край княжих веж, край диких пуш, край старого кременя, обробленого незнаними предками, край болотяної історії древньої й принадної, немов казка про зачароване королівство.

І мандрівник думав:

— Чому, ще й сьогодні, в темних, з гострими, заломчастими дахами, поліських церковцях, найбільшою пошаною „вихованих” економами плебеїв оточені, цілком подібні до образів на козацьких корогвах, образи Михаїла Архангела в блискучому панцирі, гострому шоломі з вогняним у правиці мечем?

Аджеж, вони, ці Поліщуки „несвідомі”, темні. І ніхто їм не читав з Шевченка:

„Не бійтесь, братіє. За нас
І душі праведних, і сила.
Архистратига Михаїла
Вже недалеко каря час!”

.....

* * *

Ці уривки, записані на клаптиках паперу автором, що йшов у велику мандрівку й ковтав історичний вітер забутого Полісся, уривки ці є тільки вступом до непередуманої ще до кінця концепції нової України, що гостро встане колись на румовищах мальовничої історії...

.....

Тимчасом в очах автора, що пише про „княже Полісся” звичайний образ поліської сучасности. Він бачить хату, загублену серед піскової пустелі. Кілька самотніх сосон, хирлявих і покривлених, ростуть на піску. На піску росте ще рідке волосіння сухої, рудавої трави. На піску росте також поліський вітер, що намітає жовті гори й жовтою заметіллю борсається на безгомінних просторах. Піски, піски... Інколи величезні кремово-білі, жовті простори, гарячі, розпалені вдень і мертво-холодні вночі... Піски неплодні, неродючі, що тільки іноді їжяться кущинами жовтого ризихідника з рибячою лускою замість листя. Коли ці піски були увязнені між цупкими покорченими коріннями сосон. Але тепер лісів все менше й піски стають вільними, вітер несе їх в далечінь на поля та сіножаті, що стають пустелями.

Так ось в очах автора—поліська хата серед пісків. Далі, де-інде болота, далі ліси, озера й ріки. Але тут піски.

Хата стоїть у пісках. Пісок брязчить в шибках вікон, пісок засипає шпари цямриння; повно піску на даху, на долівці в середині хати, пісок проривається крізь комин до печі, хрустить під зубами в хлібі, уста хапають пісок замість повітря й важко ступати ногам в піщаних заметах, що виростають з вітрами, немов химерні снігові завії.

В хаті живе поліський дядько. Це його дідизна. Він живе сам із змороною, жовтою й вихудлою бабою, з купою дітей, годованих лише картоплею, з рудою конякою, в якій провалюються боки. Діти бігають напівголі з набухлими животами, немов діти дикунських племен.

З пісків встає сонце й сідає знов за піщаним обрієм. Сонце встає й розхилиється день мужицького поту й мужицького лиха, дихає поривно руда, виснажена коняка, жовта баба роз-

палює вогонь зібраним хмиззям і готує картопляну юшку...

Дядько сидить на піщаній дідизні й звідци не рушиться. Це його земля, його власна земля, випечена й виорана руками його батьків. Дядько сіє лубен, розкидує гній, вривається вузькими клинами в піщану пустелю. Рядами виростають посаджені дбайливою мужицькою рукою охоронні ялинки. Баба плете з лози огорожу й дядько вбиває кіл за колом, переплітаючи межі своїх володінь.

— Ні він не віддасть своєї землі нікому. Він не віддасть її ні вітрам, ні піскам, ні сонцеві, що палить і ятрить клаптики виораного поля, немов болючі рани на людському тілі.

Він поляже в цій несамовитій боротьбі, але передасть твердий мужицький заповіт своїм дітям, що далі поведуть буру, патлату коняку назустріч піщаній заметілі.

І ось, коли мандрівник придивлявся до боротьби поліського дядька з пісками — цей дядько виростав в його очах на справжнього войовника.

Треба було бачити, яким грізним ставав його поморщений вид, як він стискав кулаки, коли здіймався вітер і кидав піском в його, наліті кровю, очі.

На всі запити цей дядько відповідав, немов кризь сон. Видно було, що все, окрім його пісків, на яких колихалося де-не-де рідке, низеньке жито, було для нього чуже й непотрібне.

. . . . .

... Отже не такий вже далекий подзвін княжих мечів... В хирлявих забитих Поліщуках цупко сидить уперта давня душа. Не дарма темна поліська баба співала про те, що „се злее судосимо, то мечами розсічемо“.

Сотки тисяч затурканих Полішуків в страшних умовах мешкають по наших селях. Вони можуть дозволити понижувати себе, морити голодом і бити, але ніхто, ніяка сила не зможе відірвати їх від їх землі!...

І саме в цю землю, в цю поліську землю, засипану пісками й поперерізувану мочарами, містичними твердинями врастають руїни княжих башт. З лісів і болот ледве помітним туманом нечутно встають химерні привиди давнього, прекрасного минулого...

О, невідроджена історіє, заснула в глибинах лісової душі!..

* * *

— — — — —

Тяжко дописати до кінця ці записки. Бо про що властиво пише мандрівник? Чи пише він на задану тему? Чи має він щось довести?.. І так, і ні... Ці нотатки властиво безпретенсійні. От просто мандрівник ішов глухою стежкою й нотував свої вражіння. Навколо властиво стояла пуща. Пахло соснами так, як ніде на українських землях. Пахло також болотом, давнім болотом, що ніколи не застигає й ніколи не може висохнути.

Зрідка були села. Виростали несподівано сірі, закурені хати. Низькорослі бородаті люди стояли й дивилися, прикладаючи чорні долоні до поморщеного чола.

Ішли дороги крізь пісок і пущі... Звірина бігла лісом і тріскало галуззя під її ногами. Ішли дороги до води, як в давнину, до озер і рік, що виривалися в зеленій темряві срібними вужами. Ріки пливли поволі, поволі пливли плоти з дерева, риба плескалася біля зарослих очеретом берегів і на обр'ях вставали вечірні, болотяні тумани. Древнє поліське сонце тихо сідало за ліси.

Мандрівник ішов і думав про долю свого бо-

лотяного краю... Куди, куди ідуть поліські дороги, куди дивляться амбразури з княжих башт, яке життя відбивають застигли плеса озер, куди ллються повноводні поліські ріки, ті що несли колись на собі горді, гостроносі човни поважних й суворих князів?

І раптом перед мандрівником встає образ, який він побачив колись, дуже давно, під час своїх перших мандрівок над Припеттю:

...Група жінок у білих намітках, як дві краплини води подібних до завивал бедуїнів моляться навколішках перед двома, оброслими мохом, хрестами на березі Припетті. Жінки вірять, що ці хрести припливли з водою, разом з християнською вірою з Києва. Жінки моляться пристрасно й гаряче до київських давніх хрестів. ...Христос за Євангелією народився в Вифлиемі, за українськими колядками в Єрусалимі, за поліською колядкою в Києві. В дійсності, це та сама колядка про те, як у неділю рано дзвони задзвонили, Божа мати сина породила й Апостоли довго не знали, яке йому дати імя. Лише в поліському варіанті все це діється в Києві і над тим, яке дати Синові Божому імя, радяться на українському соборі попи, владика і архимандрити. Київ у народній свідомості просто зіллявся з Єрусалимом, з цим «містом міст», з цим містичним містом лицарського середньовіччя.

Отже... Київ!..

Невжеж про Київ, про давній Київ шумлять княжі сосни на княжому, загубленому в пісках і болотах Поліссі?..

.....

Мандрівник йшов і думав... Був вечір. Ішла ніч. А за ніччю здіймався день і ще багацько днів, які годі зміряти ногами одної людини й відчутти одним людським серцем...

НАТАЛЯ ЛІВИЦЬКА - ХОЛОДНА

Ч О Р Т О В І Н Н Я

I.

Жовтий місяць пролився й висох,
Над проваллям завис, як бляха,
На горбатій сосні під лісом
Виє туга нічного птаха.
Страшно, страшно ходити яром,
Де залякло в сні чортівіння,
І шукати, палко і яро,
Молодого щастя проміння.
Уночі, як папороть бризне
Просто в серце жагучим блиском,
Чорний Морок, близько і грізно,
Зарегоче чортячим писком.
І наїжаться темні тварі,
Задвигтять земля під ногами,
Гола відьма з чортом у парі
Пролетить у танку над нами.
Буде моторошно і парно,
Руки корчити буде трясця,
Спалахне і погасне марно
Папороть, квітка щастя.

II.

Але ні! Своє серце з рубіну,
Пурпурове серце палке,
Я, мов блискавку, в темряву кину,
В чортівіння вороже й гидке.
Сміх застигне на лицях чортячих,
В корчах скрутиться темна гадь,
Чорний морок злісно заплаче
І з прокльоном почне відступать.
Десь у лісі заскиглить Лихо,
Пугач кине останній клич,
А в руках моїх радісно й тихо
Квітка щастя засяє в ніч.
І тоді в темний простір без краю
Розмахнусь я, полину без крил
І на місяці десь загнуздаю
Відьму й чорта, як пару кобил.

Над Гелеспонтом розкололася хмара. Майнула золота блискавиця. Промінь стрільнув, помацки перейшов бойовищем і згас.

З брязкотом Ахіллес грюкнув на землю. Застогнавши, схопився за праву п'яту і кровю затьмарені очні яблука немов у загрозі закотив до небес. Що то за шелест був, що на крилах шаленого гамору то долинав до його, то відлинав у віддаль?

Щелепи його затислися. Він зіп'явся на руки й коліна. Люто потряс головою. Чорна кінська грива, хльоснувши по пилюці, двома хвилями спала йому понад брови. З кучерявого льняного волосся ринув піт; ніздрі вперше відчули запах пилю. Куточки рота скривилися, немов відразою; подих став уривчастий. Від п'яти до стегна щось пересмикнулося: смерть.

Він спустив повіки, бо в ньому забренів голос, який оскаржливою зухвалістю так розпер йому груди, що аж напружилися, заскреготівши, пурпурові ремінці панциря. Ті, що були з Трої, бачили, як він упав; ось вони знов згуртувалися, і їхній глум гавкав на нього, зближаючися. Нав-

---

*) Віллі Зайдель (1887—1934), відомий німецький письменник, автор екзотичних повістей і новел, що визначаються глибоким відчуттям зовсім відмінного духового життя дуже далеких культурних зон. Новелю, що її подаємо з нагоди недавньої смерті автора (29.12 1934 р.) переклав видатний український письменник і знавець західно-європейських літератур Освальд Бургардт.

коло був дразливий брязкіт, був напад: з двадцяттеро, поєднавшись, завзялися його доконати. Ще раз з криком, що мов стогін вихопився із стиснених легенів, він стрибнув на ноги. Став, заточуючися, пальцями, мов кліщами, вчепившись у слизьке від крові дерево двох списів. Вони розступилися, як звичайно, давши дорогу, й кинулися врозтіч.

Орітаон ще чинив опір, з ним Гіппаной і Алкітой. Ті билися люто. Пелід проломив їм списами черепи, так, що шоломи, мов кровю забризкані черепки чашки, покотилися у пилюку. І як це буває, коли хтось відчинить двері, бойовий крик знову зріс безмірно; а далі забренів приглушено, немов хвиля гамору западалась у порожнечу. Якимись трохи зменшеними, але дуже виразно, він бачив дико розборсані хвилі тих, що стялися. Він хотів на щось зіпертися; його розчепірені пальці даремне шукали за що вхопитися; вдруге він заточився, як підмита вежа — і впав.

Ще як летів додолу, намагався великим склепінням щита закрити лице, і щит упав на нього, а рука у срібних завісках ослабла. Щось задзвеніло, немов важка крицева шиба загула, і цей дзвін висотувався десь пурпуровими сутінками. Тоді Ахіллес, неначе ще раз оскаржливо звів очі до неба, й повіки йому підвелися, немов би він цим подав знак,—не зважаючи на рух і тривогу, враз запала тиша,—і мов пловець, що ногами перебирає у воді, не прикладаючи найменшого зусилля, він став прямовісно над собою й побачив на землі тіло велитенської людини.

Напівскрючившись, лежала ця людина. З-під зеленої одежі, що вибилася з-під панциря, виступали бедра, тьмяно розкриті, з циновими набедренниками. Груди й голова були під щитом; мов маленький космос, знизу назустріч йому блищали роїсті постаті: великий твір мистецький Гефеста.

З нехиттю відірвав він погляд від срібних відображень життя й простяг велитенську руку вздовж, руку набряклу гудзастими м'язами, ген аж до безсилового кулака, що стискав ще держально меча... Нестерпно було дивитися, як кров із п'яти там у пилюці розливалася, немов розхлястаний вахляр. Останні корчі перебігли по потужному тілу, що лежало внизу; шит ще раз піднісся, й коли знову по ньому ховзнув соняшний промінь, похилив на бік своє могутнє блискуче колесо—цей вінок добірних оздоб—і перевернувся: тоді побачив Ахіллес — і мороз йому перебіг спину—власну, відразую скривлену губу й глибокий непримиренний гнів у зморщці, що, як поріз, з низького, широкого чола збігала до носа, під золотою бляхою начільника, яка, відлупившись мов жало, відставала від зсунутого шолома. Він побачив, як надималася горлянка під крицевим краєм зброї, як скрючені коліна стукнулися одне об одне й витяглися, і під цей час глухе зідхання вихопилося з горла людини; воно було останнє й полум'янистим плащем оповило його, що бував у горі.

Він відчув, що раптом неначе піднісся у височинь. Мертвий у пишній зброї своїй, мов гемма, виступав на дальньому тлі: кожна річ була така знайома, а проте все це, немов уже не належало до нього. Пурпурова пляма під п'ятою світилася, неначе це була загублена пелюстка маку.

Тільки ці почуття ще опановували його: гнів і цікавість, і надмірний подив.

Те, що відбулося, тривало тільки коротку мить, проте ця мить розтяглася сповнена муки без краю. Коли Феб випустив стрілу, то неначе затримався соняшний годинник і серце немов би спинилося, а тепер знов усе пішло в рух. З купи троянців виділівся одинокий султан, що під ним мерехтіло щось золоте: Паріс. Він поспішався до

мерця. Інші йшли за ним, швидко, як комахи. Але тут уже хтось із данайців з двома списами кружляв навколо забитого: то був теламонієць; він впізнав його по шиті. Як на гральній дошці, все це розтікалося і знову стікалося та тислося до купи: крик здіймався, немов брєніння. Інколи хтось лєтів стрімголов і падав: бойовище рябіло червоними плямами.

Раптом двоє відділилися звідтам, де стояли кораблі, дві великі постаті: вожді. Вони підняли з землі того, хто блишав оздобою, й потягли його на плечах геть із рою. Там ще Аякс манячив, як блудний вогник, прикриваючи відступ.

Той, що ширяв угорі, відчув, немов примус якийсь, непереможний потяг спуститися додолу. Жахом пройнятий подив і сповнена муки цікавість спонукали його стежити, що буде далі з потужним тілом, від якого не міг відвести очей... Вони росли йому назустріч: Менелай з обличчям зборозненим пристрастю й смаглявий Одісей з кучерявою бородою та темно-блискучим поглядом, що, хекаючи, широко ступав і тяг вагу мертвого тіла... Вяло мотлялася голова, німий крик люти застиг на звислій щелепі, очі закам'яніли перлинами, пилом і кровю забруднилось волосся. На панцирі коливався шолом; кінське волосся звисло з нього, збившиися колтунами. Так пересувалися тих двоє, несучи вбитого, і позбавлений свого тіла спустився, легкий як пірря, на неживу постать,—з очима круглими від чекання, як у сича. Він намацував рот завмерлого в марнім змаганні втиснутися, прослизнути туди... але отвір був завузкий, чужий, і війстя в себе самого було загороджене. Він вчепився пальцями в голову, що безсило мотлялася—та дарма було смикати. Він дмухнув, але й цей подмух був до нічого; досадливо він відступився. А проте цей рот раз-у-раз криком жадав його; „прийди й заповни мене!!”

кричав він; і в руках важких м'язів, що мертво бовталися, почувався поклик. ненаситне бажання віджити... ніщо не помагало... ніщо...

І ось, немов клоччя повипадало йому з вух, він почув засапаний вимін питань і відповідей між Менелаєм і сином Ляєртовим. Враз вони поклали тягар, і тоді, штучно зачісана, сріблом переплетена, борода Одисеєва пройшла, ніжно пройшла по заляклих рисах мерця, а той, що, пурхаючи, ще був прикутий до свого тіла, сприйняв це як пестоші й майже як пригадку, що тепер він, злагіднівши, мусить усміхнутися... і всміхаючися, він шукав відблиску цього усміху на лиці мерця,—та дарма. Те обличчя немов закам'яніло в скорботі. А тим часом, одноманітно, як дощ, гув невгамовний гамір біля Скейських воріт, лунали хриплярві вигуки, сокири рубали дерево, а мечі неначе дзвонили на сполох.

Захисні ворота скрегочучи розчинилися... Через рів проклали зрубані дерева. Тіло уложили біля бережної скелі й зняли зброю, яку прислонили до спочивалища. Важко було визволити держак щита від залізного затиску. Слово „дочасно” викарбували спазми на рисах. Голова „дошла наперед, коли здіймали панциря, відв'язували набедреники й тихо виймали з сандаля спалену Фебом ногу, немов це була коштовна ушкоджена урна...

Підійшов старець і обняв шляхетну постать, що тепер, позбавлена одягу, спиралася на скелю, неначе затоплена в сон. „Феніксе”... сказав той, що буяв і приглядався всьому. „Чого тобі треба від оцієї речі? Від отої шкарлупини? Чи шепочеш ти, Феніксе? Я знаю, Пелей доручив мене твоїм турботам сердечним, а ти, за руку взявши, повів мене в цю величезну пригоду... Кажі голосніше, бо хочу тебе зрозуміти”... і він прислухався напружено, як ворухаться уста у сивій бороді, і ба-

чив, як усі навколо, лементуючи, підводили вгору руки, а проте він не чув жадного згуку, що був би гучніший за невиразний шепіт... напружено морщив він лоба; відчував цей власний порух, але на чолі мерця нічого не ворушилося, там була скляна вичерпаність.

Нарешті Фенікс підвівся й відійшов. Тепер наблизились інші та один по одному клали йому долоні на голову, з суворою скаргою, але слова, що спливали з уст, падали між ним й його тілом кудись у порожнечу. Він нічого не чув, тільки відчував, що по ньому, неначе струмує теплий бальзам.

* * *

Сонце сідало. Злотисто-червона зоря зависла над Гелеспонтом. Сяйво скупчилося у щиті, покладеному долі, все зблякло, й тільки щит залишився, як самоцвіт, спалахуючи в сутінках. Але ось і він згас, бо хтось заступив сонливе око Фебове тінню, закривши щита. То був високий лисявий чоловік; на чолі мав обруч; обличчя було немов бліда, стерта пляма, — ледве можна було впізнати гостро окреслений рот. Безсило курчився дух Пелідів, намагаючися підняти один із списів, щоб шпурнути його в біле обличчя великого темного чоловіка, який затьмарював йому щита... але гострий рот всміхався ледве помітно, глузливо й безпротивно... рот Агамемнона. І рух нападу був кволіший, ніж отой вітрець, що легесенько захвилював меандрову мережу його хитона.

З хвилину стояв чорний велетень там, перед ясністю, що блякла в солодкій зелені та стежив... Тоді підніс розтулену долонь, немов вітаючи та глузливо прохаючи пробачення... В цю мить тіло Пеліда в скелястому кріслі схилилося вбік. Всі в жасі кинулись до нього й підхопили.

Але Агамемнон, тримаючися віддалік, пройшов мимо.

Зелень потемніла. Геспер з'явився за дальньою мережою хмар і вивів за собою свою блискучу рать. З Трої, немов із пчільника, доносилося брєніння; сторожові ватри палахкотіли на зубцях. Загинув Ахіллес, і місто мурмотіло подяку богам, що стояли побіч нього.

Родовиті данайські князі поклали мертвого на мари, і коли несли його до намету, позбавлений свого тіла відчув, що якась непереможна сила потягла його вслід, у такт їхніх кроків. Там, усередині, група обмили теплою водою й намастили олією. А далі загорнули в кольорові, гаптовані злотом одежі, що їх виїняли із скрині. При світлі смолоскипів і глиняних кадильних мрець, по якому перебігали тіні, скидався на тіло людини у сні. Корчі, що були стягли його, якийсь природньо й лагідно розійшлися; тільки на лиці ще залягла велика запохмуреність, і з рота немов видирався німий крик. Площа перед наметом потемніла від вояків, що тислися сюди. Деякі відступали, били себе в груди й вили, як пси безпанські.

І ось за клетотінням киплячої смоли, за лементам і шамранням голосів раптом знявся великий шум, що чим далі зростав. Коли люди допитливо озирнулися навколо, то побачили, що під блідим вечеровим небом, якась височенна хвиля, виблискуючи, мандрувала Гелеспонтом. Від подиву всі скамяніли, бо ніде не чуто було вітру. Хвиля розбилася з спокійним, майже повільним шипінням і погнала своє шумовиння ген аж на беріг. Коли вона розійшлася й відлинула, там стало кілька нерухомих постатей у зеленому одінні.

Передня й найвища з цих постатей підвела свої білі, як мушлі, руки: ритмічно підносила їх і спускала. За тим гаслом інші почали наслідува-

ти ці рухи, і крик чайок, жалібний і пронизливий-сповнив повітря. Навколо ще дріжали високі пта, шині зойки, коли та одна постать, що мала провід, ступила на пісок і пішла навкіс берегом. Вода з неї стікала, коли йшла, шкіра лисніла, мов риbachа луска. Хоч тіло було пропорційно велике, але йшла вона, як стара, руки простягнувши наперед, немов за кожним кроком боялася впасти; так ніби її вирвано з рідної стихії, і вона ще не може дати собі ради. Пасма її волосся, що позліплювалися від води, були перевиті великими перлинами, які тихесенько клацали, коли вона зближалася. — Раптом піднесла вона голову; тепер люди впізнали її обличчя...

Воно світилося власним світлом: очі були як ясний бурштин, з ледве помітними зіницями. Всі перелякано подалися назад; ледве зважувалися дихати: щось моторошне проходило повз них, тихенько поплескуючи підошвами, й неначе раз-у-раз падаючи наперед...

Зойки чайок згучали тепер так, немов з них творилися слова. Смолоскипи палахкотіли.

Ахіллес побачив, як вона вступила в намет...

„Тетідо!“ промурмотів він, „мати“!

Але бурштинові очі не бачили його; порожні очі дивилися тільки на пишно укладене тіло сина, на приоздоблену шкаралупу, що там лежала; ніздрі її, що відсвічували всередині рожево, мов западина мушлі, здригалися й нюшили; з хвилину вона дивилась, а тоді кинулася до сина. Весь намет пашів морем. Долоня її, немов долоня напівсліпої, пройшла по мерцю, а згодом зупинилася на його, гнівом спотвореному, обличчі. Коли вона відняла руку, зморшки шезли, рот, що безмовно криком-кричав, затулився; спокій, мов тиша морська, лежав на ньому.

„Мати“! знов закричало усе в Ахіллесі, що ненастанно чатував за нею... „Тетідо!... Мати!“

Чи чула вона щось? Чи не схилила вухо на бік? Так, тепер вона дивилася на нього; дивилась очима, що були як самоцвіти. Але ці очі, немов вагалися, немов шукали чогось... Ні, вона його не бачила. Погляд її блукав. Ще раз вона обмацала мерця, а тоді, роздимаючи пельку, зненацька випустила потужний пташиний зойк... такий гострий і жакливо пронизливий, що аж ті, які знадвору знов тислися сюди, поточилися назад, мов вітром на них дмухнуло; спотикаючися, сахнулись убік.

Визволивши себе з великого болю, цим великим криком, довгий час лежала вона непорушно на тілі сина, срібно-сірим одінням своїм закутавши його. Тоді підвелася. Знову була глуха й сліпа до мук справжнього сина, що терпів невимовне. Він подавсь услід за нею. Бачив себе самого, бачив власні руки, що, як тіні, хапалися за неї, й глухо дивувався, що стіни намету просвічують крізь його тіло. Що це було? Богиня здригнулася. Вона повернула голову. Поширеними очима дивилася вона йому просто увічі... ніколи ще не почував він так близько себе цього лица, як мушля, чудово різбленого, обвіяного солоним вітром дельфінового Царства... Але вона тільки безпорадно загурготала, наче б то не він, ще прикутий до свого пишного тіла, майорів перед нею, а тільки образ його, скорботною памятю зітканий, мов відтиск власного горя її.. Ще раз вона обернулася й скамяніло глянула на риси того, що лежав на марах, на риси майже нетлінні, спокійні й доторкальні. А тоді, вже інакше, як прирйшла, хапливими кроками, випростана, сквапно поспішила до берега.

Знову здійснювся великий, бризкотливий шум, підкотилася нова хвиля, й поки крики нереїд мішались з плюскотом шумовиння, що витріскувало з пінявого гребеня, її змило геть кудись, разом з почетом, у зорянім сяйві.

На кедровій дерев'яній башті лежало тіло й світилося. Дух Ахіллесів ширяв навколо його, беззгучно бючи крильми; його простягнені руки, між якими наче натягалася якась тканина, краями повітря.

Ця тканина, що як тонесеньке павутиння, як біський серпанок, звисала йому з пучок, закрученою стрічкою кінчалася коло пупа мертвяка то натягаючися, то послабляючися—ледве дучила його з ним. Щось неуявне, — так почував він в безіменному жасі, — мусить статися з ним, коли ця стрічка розірветься; тоді ж бо він більше не бачитиме, що діятиметься з його тілом.

На схрешених кедрових колодах стояли чаші з вином, медом і прянощами. Згодом притягли биків та овець. З перерізаного горла тварин знявся пар. Ласість, проти якої не сила було змагатися, охопила духа. З поширеними ніздрями, оближуючись язиком, спустився він там, де капала свіжа тваринна кров. Він чув, як сьорбав її... але ось підійшов велитенський Агамемнон з запаленим смолоскипом, полум'я якого палахкотіло прозоро проти сонця, посилаючи вгору чорні клубки диму. Дух, якому перебили страву, з обуренням подався назад; спрага була ще, а з нею розбурхла ненависть до того, хто знову відштовхнув його набік і зневажив...

Тепер він був безсилий, і охопив його страх, а навіть певність, що той із смолоскипом — його смертельний ворог. Крізь димні клубки, що зхмарилися вгорі, угледів він цятковану обручку на руці Агамемнона, який нагнувся, щоб підпалити долішні колоди. Гуртки людей у повній зброї конно стали об'їжджати вежу, і він почув їхні одноманітні жалібні співи. Ось йшов один, що вів на поводі двох його жеребців, Ксанта й Балія;

вони поскиляли голови, з очей їм котилися сльози, і їхнє сапання скидалось на хлипання. У вишиваних сандалях (що їхні золочені дзьоби він, обминувши подлядом мягкий порух закруглих колін, якось дивно впізнавав, немов загублений колісь дарунок) подбігла молода жінка, заломила білі руки над головою і трьома шаленими змахами серповидого ножа відтяла чорну, як ебен, повінь своїх кучерів... Вона, воєнна здобич того, хто підступницьки підніс запаленого смолоскипа, кинула в огонь своє волосся, волосся, в якому нераз прохолоджувалися натомлені у бою руки Ахіллесові... Брізеїда!... А там шогли кораблів полуменіли в соняшному золоті. Там, мов колоди, бовваніли Іліонські бійниці... непереможні!

Гелеспонт пашів, як жар. Тут клекотіло життя, рясне пригодами. Ніжний вітер ворухив полотнища наметів, що надувалися як вітрила. Шуліки кружляли над бойовищем. Важко було з усім цим розстатися. Розстатися з соняшним світлом. Не годилось воно. Дочасно було.

Але полум'я вже спалахнуло, лизнуло золотим язиком, застрибало гострими зубцями й зашкварчало. Вже горів підмурівок, вже тріскали священі чаші, вже й звугліли туші тварин. Ще трималася легесенька, як пух, магічна стрічка... але скоро, скоро й вона обірветься...

У розжеврілих дровах розтявся тріск. Мрець повернувся, начеб то хотів заховати лице й обернути його до землі.

Ось він, той образ: запалене кострище, намети, кораблі, розжеврене море, — все зятяглося димною млоку. І враз, після короткого болю, після жорстокого вдару нічого більше не було, як ця рівномірна, дивна мла, що все поглинула.

Мла лишилася. Вона просякла все навколо. Чулося шарудіння засохлого очерету. Іноді проносилося, немов від заблуканих комарів, якесь

брєнїння, зависла задуха, зрїдка тїльки розколихувана млявим вїтром.

Здавалося, що насувається гроза, яка нїяк не може вибухнути.

* * *

Лїнива течїя рїчки, яку можна було пїзнати тїльки по сїрих вербах, що її облямовували, змїлася в очеретяну далечїнь. На березї стояв Ахілес. Перед ним простягалася ясна стежка назустріч пласкому пагорбку, що виринав мїж скелястими верховинами серед темного лїсу. Бренкїт комарїв і гульготїння води вїдалися в його серце самотнїстю. Десь завмирав плюскїт весла.

У спогадах лишилося щось із початку цього останнього сну: каламутно-допитливе око, очеретяна борода, велитєнське, земляного кольору тїло. То був Харон, що спрямував човна сюди. Коцїт обтїкав довкола, Харон був давно уже за очеретяним закрутом.

Висадженому тут не лишалося нїчого іншого, як далї йти свїтлою стежкою, туди, де блїдий очерет поступався мїсцем темнїй травї. Майже безважний, він проте бачив, як ступнї його в пишних сандалях попереми́нно ступали по ґрунті, так, нїби він почував легкий натиск, що гнав його вперед, немов вїтрило під лагїдним подувом брїзи. Йому здавалося, нїби він голий, нїби бачить груди й стать свою, що тьмяно свїтиться... Але поки він ще роздумував над цим, із мїркувань його паросткували й формувалися навколо нього набедреники, панцир і завїси меча, а над лївицею спливла темна западина щита...

Непорушно, як стрункий куш, бїля входу до того гаю стояла свїтла постать. Раптом вона поворохнулася й пішла йому стежкою назустріч. На нїй був хитон, одна рука спиралася на бедра,

а друга, звисаючи, погойдувалась, як це буває підчас спокійного проходу. Вона йшла, відкинувши назад голову; очі повні нерухомого чекання, дивилися на того, що зближався... І тоді враз сталося так, немов порожня квінта хоче обернутись у співзвуччя двох тонів... щось загуло, високо забреніло... Обоє пішли швидче, побігли, кинулись один до одного, немов відчули владний потяг злитися в одне тіло, зеднатися неподільно... Той, що чекав біля гаю, був Патрокл...

Пожадливо впивав Ахіллес улюблені риси Приятель наче б то й не змінився; тільки замість зброї мав на собі одяг з найтоншої матерії, що хвилювалася за кожним його порухом. На зріст він був менший за Пеліда, але чоло мав високе, чисте й постать стрункішу. Він посміхнувся, й лагідні зморшки проступили довкола його темних очей. Цей посміх лишався довго, так, немов його відтиснуто на воску.

„Ходи”, сказав він до приятеля і взяв його під праву руку, як хазяїн, що хоче гостеві показати свої володіння... „Холім, Пеліде, покиньмо це поле та йдім до гаю”... Його голос був не більше, як голосне шепотіння, якийсь дивно беззвучний. „Я на тебе чекав. Завжди стояв на цьому місці й дивився на ріку. Я тебе впізнав; ти сидів випростаний у човні... Скажи, чи ще точиться боротьба за Іліон? Рідко я бачив, щоб човен Харонів віз тільки одного... Але ж цей один вартий десяти... Я впізнав тебе по шоломі, по шиті...”

„Мені здавалося, що я голий вийшов на беріг”.

„Твоя зброя дуже виразно проступала навколо тебе, хоча”, — він розчепірів пальці прозорої руки й провів нею крізь щит,—„це все тільки відбиток справжнього. Ще ти киваєш жажливо кінським хвостом. Напочатку лякатимеш усіх. Але потім це озброєння зникне, і ти, так само, як і я, станеш безважний, як міль. Ти, Пеліде си-

ну..." Його тихий сміх зазгучав, мов булькотіння джерела в зотлілому листі. „Лякатимеш тих небагатьох, які ще тут недовго, які ще не сьорбнули..." „Чого не сьорбнули?"

„Забуття", недбало кинув Патрокл. „Це звичайно відкладається поки, озираючися назад, ще раз не перекуштуєш усього, що було. Минуле—це мов те яблуко Гесперідів; раз-у-раз пускає сок, аж поки оболонка не спорожніє зовсім... не висмоктається до останнього. І тоді йдуть до темного джерела. Тоді настає—спокій."

Ахіллес спинився й з тривогою глянув на нього.

„Патрокле!.."

„Що?"

„Я—ненавиджу спокій... не хочу його".

„У нас ще багато, багато про що є розмовляти", мовив Патрокл, немов уникаючи відповіді й заспокоюючи його. „Не думай про це".

Вони перейшли гай. Стежка, йдучи вгору, гадючилася до просіки, облямованої чорно-зеленими кипарисами.

Час од часу зближався гурт тінів — одні, з погаслою цікавістю в безвіїх очах давалися внаразі пізнати, інші пропливали й клубочилися, як чад. Просіка була всяяна блідофіялковими квітами. По той бік рухалися коні з людськими тілами. Ці тулуби нагиналися, шпорталися пальцями у траві й безглуздо смикали її. Іноді вони без мети пустилися у чвал.

„Вони сліпі", сказав Патрокл. Вони не потребують світла, а тому осліпли. Я теж усе бачу немов у серпанку. Це добре; бо те, що бачиш тут, не вартне того, щоб на нього дивитися. Бачу тебе ще, Пеліде; цього мені досить. Адже-ж нам лишається спогад..."

„Чому тільки спогад? Чи ж наш спільний

прекрасний час закінчився? Чи ж не поєдналися ми знов, Патрокле? Чи ж не залишимося вкупі?”

Патрокл звів брови. „Гарне те, що ти кажеш”, промовив він беззвучно. „Так, ми поєдналися назавжди...” Його очі були кольору нерухомого дошового неба, що простяглося над краєвидом.

Ахіллес прислухався: до нього немов би доносився голосний крик, а потім наче б-то далеке гуркотіння.

„Що це таке?”

„Це камінь що виховзується з рук Сизифа. Ти раз-ураз це чутимеш. Йому щоразу вихоплюється крик, коли, засапаний, бачить, що робота його пішла намарне”.

„Як довго ще”, здригаючися спитав Ахіллес, „котитиме він цей камінь?”

„Завжди”, відповів Патрокл. А згодом, по хвилині, немов пояснюючи додав: „Тут не існує час. Тут завжди сучасність”.

„Нема зміни дня й ночі?”

„Ні. Для нас вона тільки існує, поки триває пам'ять... Поки триває спогад про те, що ми чинили...” і раптом, вибухаючи диким розпачем, Патрокл скрикнув: „...що ми чинили?.. кажи, Пеліде! кажи! Зруш її, мою пам'ять! Ти ж можеш!”.

Він заточився, й Ахіллес по братерському обійняв його за плечі. Патрокл зробивсь немов дитина; він белькотів. Ахіллес потягнув його схилом униз. Ось і він заплющив повіки, і в його мозку повстали пекучі образи, через силу розбурхані рештками волі, що їх формувала.

„Наші вчинки, мій друже Патрокле? Наші вчинки? Чи ж не ти перший погнав мене і лави моїх мірмідонців у бій, коли Гектор забив Протесілая? Чи ж не ти мене підкудив, коли я, віддаючи останню шану Телефові, забувся про свій обов'язок? Чи ж не ти гукав до мене, коли вперше розчахнулися скейські ворота, й вони ринули

натовпом, мов зграя псів?.. Присягаюся Зевесом... я тоді почав косити... косити..." Його великі долони повільно затискалися навколо держална меча та піхви. Але між пальцями він нічого не відчув—тільки порожнечу. Та це почуття відкотилося, так як уривається нитка у ткацькому варстаті а згодом знов здійнялося, немов цю нитку знов звязано: "...і тоді я вбив Кігнаса, Океаніда."

"Кажі далі", шепотів Патрокл. "Я знаю, він був непоранний, як ти, але ти розторошив йому скроні горбом щита свого..."

Ахіллес узявся за щит.

"Авже-ж. Так! Поглянь! Он як я зробив це!" Та йому здалося, що він схопив відображення щита, яке ніби світилось йому назустріч із темного ставка.

"Що це значить, Патрокле?" простогнав він. "Усе в мене розтікається".

"Не думай за це", просичав Патрокл досадливо. "Те, що ти хапаєш, є мара і омана. Навіщо уриваєш оповідь?.." Він затулив обличчя руками. "Не заважай. Я бачу, як падає Кігнос... Бачу його... кажі далі... кажі..."

Ахіллес подумав трохи, і знов забіг блиску-чий човник. Діла виринали, як безконечний барелеф, сповнені дриготливого життя.

"Казатиму далі... слухай, Патрокле. Я звоював Лірнес і там я полонив Астімону... і Брізеїду. І тоді я забив Етіона, кілікійця. І його синів; се-меро їх було". Він порахував на пальцях, а тоді провів рукою по лиці, немов змітаючи павутиння.

"Дивно якось", хрипко урвав він. "Знов мені неначе язик затявся..."

"Вони були молоді, коли ти їх повбивав", прошепотів Патрокл. "Не розплющуй очей, Пеліде. Не розплющуй. Вони стоять перед тобою. Обмацують тебе".

Пелідові мороз перебіг тілом; та не зважа-

ючи на дружню пересторогу, він зиркнув очима. Семеро тіней з пошматованими тілами й розколотими головами хиталися перед ним, а коли втупив він у них свій погляд, знехотя попливли геть. Відходячи, оберталися, викручуючи шиї назад до нього, немов щось хотіли сказати йому, та не сила було їм...

Патрокл попестив його. „Вони тобі нічого не зроблять. Бо навіть не знають, що ти їх побивав. Ти згадав їх, і вони з'явилися...”

„Вони вже не тямлять цього?”

„Ні.”

„Що-ж... тоді... чин?”

„Ми ще тямимо... Хай тобі цього буде досить. А там угорі про це оповідають і співають... Угорі.” Знов Патрокл доторкнувся до нього. „Чи ти ще пам'ятаєш... хлопчика Поліодора? Пріямового мізинчика.”

„А чи ж він теж сюди прийде, коли ти його згадав?” здригаючися, запитав Ахіллес.

„Бачиш он там маленьку сіру пляму, на тому місті... на тому безлистому стовбурі?”

„Так...”

„Це він. Не дуже ласкаво ти з ним обійшовся. Задля Гелени його каменовано. Він був вродливий.”

„Через Гелену багато наложило життям. Та була вона варта того, щоб стільки за неї вмирало”.

„І Брізеїда варта була, щоб за неї гніватися. Брізеїда...”

Патрокл проказав це ім'я наспів, немов бренькнув по струні кітари. „Заради неї розгнівався ти на Агамемнона. Багато, багато ночей сидів я коло тебе в наметі твоїм, при смолоскиповім світлі, й ми розмовляли про твій гнів”.

„Він забрав мені Брізеїду. Де він?”

„Він не тут”.

„Де він? Де?”

„Знов заплющ очі, Пеліде. У гніві своїм ти маєш слухність”.

Обоє вони говорили схвильовано, затьмареними голосами, перевершували один одного в малюванні драгливих образів.

„Я вже тоді потішав тебе, коли ти стогнав. Ти качався по ліжку, ладен був мене вбити, коли я відмовлявся знов її відібрати Агамемнонові... Він мав її в своїм пурпуровім наметі; там вона й зосталася... Він сміявся з тебе!”

„А всеж це була моя здобич”, задихано промовив Ахіллес. „Моя. Він не мав права. Він зробив це наперекір старшим: Одисеєві, Аяксові, всім!..”

„Він був дужий”, сказав Патрокл. „О, може й тепер він ще дужчий за тебе.”

„Він не був дужчий за мене... Чом я його не вбив?..” його безмірна лють знову зайтріла, як рана. „Це ж він підпалив смолоскипом моє кострище. Проклятий!..”

— „Так. Ти мусів його вбити”, мовив Патрокл з деякою лукавістю. „А тоді й мене.”

„Тебе?”

„Так, мене... Я привів до тебе його герольдів, Галтібія та Еввідата, й вони взяли її тобі з намету. Я тебе навіть намовив...” Патрокл нагнувся вперед—„це зробити. Віддати йому Брізеїду... Йому, Агамемнонові. Вона не хотіла йти, памятаєш?.. Роздряпала собі лице, коли вони її виволікли.”

Він, чатуючи, придивлявся обличчю Ахіллесовому; воно було зборознене скорботою; сльоза скотилася йому...

„Бачиш, тепер ти плачеш; і маєш слухність, Пеліде. Є за що гніватися... Бо він ще там, ще вгорі, з Брізеїдою. Він ще живе. Ще з нею!...”

Ахіллес раптом кинувся на землю, долілиць, і занурив руки в траву...

„Він же тішиться нею! Узяв одну половину здобичі, а тут йому й друга припала.“

„Перестань!“ заридав Ахіллес. „Перестань!“

„Ти не гніваєшся на нього?“

„О, Патрокле! Це мов рана. Не перестає пекти“.

„І все через Брізеїду?“

„Ні.“

Ахіллес знову підвівся.

„Ні. Що мені Брізеїда? Що мені Агамемнон?“

Вираз Патроклового обличчя змінився. Чоло, чисте, як слонова кість, узялося дрібними незчисленими зморщками. Він дивом здивувався:

„А чому-ж пече вона.. та твоя рана?“

„Патрокле“, промовив Ахіллес однозвучно, „чи ще памятаєш, як це було тоді, коли ти розлучався зо світом?“

„Евфорб проколов мене“, промурмотів Патрокл і відгорнув одіння. Повільно обернувся й показав на грудях і на спині дві зяйні рани. „А тоді Гектор. Глянь сюди..“

„Тих двоє тебе самі не подолали б. До того-ж були в тебе жеребці Ксан і Балій; я тобі їх дав був. Вони дуже сумували, коли ти згинув. Хтось інший, ще дужчий, був тобі ворожий. Той інший спочатку приглушив тебе ударом. Це був той, що й мені прострелив п'яту.“

„Хто?“ хапливо спитав Патрокл і звів очі, що враз істмяніли йому... „Хто був мені ворог? Хто тобі прострелив п'яту?“ Він провів рукою по чолі, немов через силу намагався щось пригадати, і раптовий зляк відбився на його рисах.

„Феб“, прошепотів Ахіллес.

Між цим словом і тим, що далі було, залягли пустелі мовчазного роздуму.

По довгім, довгім часі уста Патроклові, мов дальній відгомін, повторили це ймя.

На тлі його розпливчастого спогаду бризка іскрами золота пляма. Вона боліла.

Ахіллес нагнувся до його вуст, які щось мурмотіли, й намагався його розтрусити. Дріж проїшла по Патрокловій постаті. Раптом він заговорив і допитливо наблизив очі до приятелевих очей:

„Не називай цього ймення... не називай його.“

Але Ахіллес розтрушував його далі.

„Він стрілив мені у п'яту. Не можу цього забути. Не можу забути світла. Світла. Феб у світлі! Він нас не хоче, тебе й мене. Він відцурався нас. Навіть Тетіда мене не впізнала...“

Він підвівся, потягнувши за собою приятеля; цей, легенький, як пушинка, подався за ним.

„Патрокле,“ раптом спитав він з настирливою допитливістю, „чи-ж ми такі самі, як оці тут?“

І він показав на тіні, які, гойдаючися, без цілі й мети, залюдняли лан і кипарисове тло...

„Так,“ пробуркотів Патрокл. „Не треба було тобі... проказувати цього ймення. Бо це-ж — нестерпно — думати за нього.“

„Що ж нам робити? Що робити?“

„Я знаю. Ходім.“

Ахіллес подався за ним, що поплив попереду, й одіння його, хвилюючися, немов кивало йому. У мозку Пеліда був біль, що мучив, і повільно зростав; ось і він, немов з якогось непереможного примусу, відчув золоте виблискування, палахтіння з високої блакити. Йому здалося, що аж шпик у костях розтоплюється. Він побачив блискучу стрілу, покладену на тятиву бога, й стріла помчала, танцюючи по хвилях, просто до нього.

„Поможи мені, Патрокле,“ застогнав він. „Поможи мені. Не можу й здумати про нього.“

„Ходи“, забрехала відповідь. „Я поможу тобі. Нам обом поможу. Визволю й тебе від нього.“

„Що ти вчиниш? Вони сидять угорі, в світлі. Сміються з нас!“

„Зачекай, Пеліде, зачекай...“

Вони були вкінці просіки. Ахіллес побачив безконечний натовп тіней, мов чорний чад, що здіймався ген-ген; спотворені обличчя, що здавалися йому знайомими, проте ніколи небачені, порожні... раз якось виринуло одне, схоже на лице Хейрона, що малим пестив його на Геліконі... Ту-га пойняла його; але вже скелясто-сіре обличчя кентавра потонуло в рої інших. Очам їхнім відкрився водозбір з темним свічадом; там над поручнями навколо лежали тіні, голова до голови, й сьорбали. Раз-у-раз мінялися; кожна немов заздрила іншій, яка знайшла місце...

Ще раз Патрокл обернувся й мовив:

„Мусимо загасити...”

...і він узявся за чоло, а тоді із зворушливою посмішкою показав на чоло приятеля. Там усе-редині палахкотіло, там були золоті бризки іскор, пекуча туга за Фебом, великий розпач, що він хотів його відцурати від себе...

Ні слова не кажучи, схилилися вони обоє до води, що дарує забуття.

Переклав

Освальд Бургардт.

I.

Крізь просинь паморозь химерно мерехтить.
Льодовими узорами навис пейзаж,
Немов гротеска, мов мінливий шарж
Казок незбагнуто простих.

На небі місяць змерз, замерз і побідів
Мов лебідь, срібнокрилий яхт,
І сплив, поплив по сафірних морях
За сілюети хмар, причалив до землі.

З далеких островів вантажні кораблі
Неждано привезли лаштунки негрів і бавовн...
— А на найвищій поверсі, на маштовім цовбі
Замайоріла тінь причинного Рембо.

II.

Затісний був бриластий Париж,
Хрещатий у рокоці готику.
— Тільки морю причаєним бунтом коривсь
І в хижу, смугляву далінь [закохався сіроком.

І майнуло як тінь —: Шарлевіль,
Париж, і Лондон, і Брюссель, і Суматра,
і Джава,

І порт виноградний Марсейль,
І в кнайпі в кварталі латинськім — кирпате,
Й мов химородь: — слава.

А як місяць, мов мева, за парусом плив,
Як море застигло в чеканні на поклик сирени,
І безшесно в гавань пливли кораблі
— Згадав божевільно — Верлена.

III.

Смугляво шелестить рахманна вечорінь
В розіпятих тремлюче тінях.
— Я згадую, розгадую у піжмурковій грі,
Тебе й твої ліричні очі сині.

Зіята самота, хмільне дозвілля, й книги
Розкинуті немов думки, і статуетка Будди.
Папері незаписані, і на столі — чай стигне
Ще не солоджений — це мої будні.

Але буває, іноді, читаю вірші
Дзвінки й неказано принадні, і учу себе,
І ось недавно я читав, минуло може тиждень,
Читав тривожно у Влизька про п'яний корабель.

І крізь вікно нечайно сплив янтарний приплив,
Мов місячний флюїд, — і затопив кімнату
вщертъ.

(А десь — самотній корабель заколихався, й
морем впився, море випив...)
— Поет-матрос, немов вітраж, заблимав на
вікні — і щез.

В ніч місячну і білу — я не можу спати,
Я знаю, знаю — ти блукаєш десь Рембо при-
чинний,
Ступаєш м'яко по антенах, вітрі, по диму із ватри
І знов мені з'явився за хвилину.

ОСТАННЄ ВТІЛЕННЯ КОМАНДОРА

Конвент де Санта Ісабель — азиль Аррепен-тидів тремтів од глухих лун. Чотирі вулиці — де льос Гуертос, Гонсалес Гвадрадо, дель Сокоро Матачакас і де Кастелляр вливалися бурхливими, вогняними ріками на площу Вергара, щоб лоскотати хмурі, горді мури святині, збудованої два роки перед вирушенням трьох каравель Христофора Колумба на шлях індійських морів. Полум'яними смолоскипами змагалися з суховієм червоні полотнища прапорів, стріли крісів і кулеметів розтинали шипучими, докучливими осами втомлений вечір і за кожним вибухом ручної гранати на брук падали рясно скляні дощі шиб і чорними вуглами заломлювався асфальт приймаючи спижеві відламки в своє тверде лоно. Гуркіт вантажних самоходів заглушав гомін юрби. Екстремісти пядь за пяддю здобували місто. Крістобаль Барера, шеф центрального комітету „Huelga general” на жовтих мурах площ і на шпальтах *La Libertad* — єдиної газети, що ще могла виходити в цій завірюсі й нотувати її хаос, оголосив диктатуру синдикатів, конфіскацію майна й суворий терор супроти контрреволюції. Калібан — чернь підіймав свою кошлату, зловорожу голову, посміхався загравами пожеж і пурпуром прапорів. Калібан бенкетував на згарищах старого ладу. Але о дві твердині зламався зуб Калібанів—у північній дільниці тривожно й грізно рокотав сполох дзвону старезного *Espiritu Santo* і осьде—конвент де Санта Ісабель уже третій тиждень від проголошення *Huelga general* запекло відкидав штур-

ми екстремістів крісами громадки оборонців, що вартували при брамах, на сходах, за виступами мурів, вихудлі й чорні, як ніч, але нездолані як сонце. Було в тій їхній запеклості й завзяттю щось із духа геріллерів, що ними врешті й були вони по своїй вдачі, дарма, що не один із них нічого не міг би й розповісти про геріллю. Гинули як мухи, в шаленій, нерівній боротьбі з посміхом на устах і іменням *Cristo Crucificado*, певні, що смертями своїми стають достойними хвали безсмертною в рядах крилатих серафимів і всепрощення гріхів. Ченці й черниці суворими, чорними привидами снували від стійки до стійки. Ранених відношено й відпроваджувано коридором у найближчі келії монастиря, але вони не хотіли там довго залишатися. Стаючи навколішки перед величним образом *Virgen rodeada de ángeles que la coronan*, шепотіли молитву й бігли знов на свої становища.

— Гей, — гукнув із вулиці, з-за барикади чоловігя з червоною повязкою на руці зложивши долоні трубкою при роті.—*Espiritu Santo* вже піддався, піддавайтесь краще! Революція дарує вам, що стаєте проти неї! Не говорю до галахур, але до вас, запаморочені робітники! Чуєте?

— Брешеш!—крикнув йому в відповідь хтось з оборонців Пуерти де Педрон—першої стійки конвенту.—*Espiritu Santo* ще не піддався. Відійди на бік, бо мушу виладувати рушницю, богохульнику! Старий Барба торкнув оборонця раменем. — На тебе дивиться Дон Хуан, сеньор Манео, Хоакіне... І справді Дон Хуан Манео — начальник міліції стояв на виступі муру з високим, орлевидим Аррепентидом, заклавши руки в кишені, й посміхався.

— Мужности, хлопці! Маємо відомість, що опівночі наспіє ескадрилля самолетів з Мадриду.

Хоакін — мулярський челядник з ряботинням на лиці, закохано глянув на нього:

— Будьте спокійні, сеньоре. Крізь Пуерту де Педрон безбожники ввійдуть хиба по наших трупах!

Дон Хуан підійшов до нього, поплескав по плечі й узявши кріс глянув крізь амбразуру. Хоакін відломав кусень сухого хліба і їв його, жмакаючи губами та вдивляючись у Дон Хуана.

— Родить же земля таких гарних людей як ви, сеньоре! — промовив він. — Якби не знаття, я б думав, що бачу перед собою янгола...

Дон Хуан посміхнувся. Що було до його краси цьому рябому челядникові, що носив мабуть хоругов у процесії підчас Семана Санта та оплескував бандеріллерів з верхівя трибуни на коррідах. Але йому не раз говорили компліменти мужчини. Навіть у цьому пеклі не тратив своєї неземної, повної чару краси. Полум'я й крига, день і ніч, сонце й місяць відбивалось у його очах. А обличчя, те бліде як заграва світанку обличчя, жевріло й спалахувало чарівною, ясною зявою. Та справді, яке помилкове є прислів'я, що обличчя людини це дзеркало його душі. Обличчя Дон Хуана було неземне, божеське, але душа, колиб заглянути в неї, була одним кублом гадюк, садом мандрагор, китягом квітів гріху. Гріх точив її чорним, пажерливим робаком. Але про те ніхто не знав, а коли знав—забував у мить, глянувши на його обличчя.

Екстремісти тимчасом вічували. Три самоходи, обліплені плякатами й омаяні прапорами, гуркотили моторами. Блиск од конвенту де Сантьяго де Льюс Кабаллерос, що стояв в огні, грав на люфках кулеметів, що висунули свої гострі пащі з триногів, ковзався по поперечних кулеметних биндах на грудях гвардійців, на обличчях жорстоких, хитрих, тупих і облесливих. Калібан насторожено слухав. Промовляв хтось із самоходу — гостре обличчя його, зведене нелюдським напруженням

волі доскотав шквар пожежі й плахти стягів. Слова його різкі, немов відрубвані з кременя падали в юрбу.

Дон Хуан здригнувся:

— Крістобаль Барера!

— Так, Барера — кат цього міста! — Хитнув головою челядник і приложив кріс до плеча. Дон Хуан пильно розглядав постать промовця. Він не був йому незаний. З цим трибуном черні, колишнім адвокатом, вижбурненим на хребет революційної хвилі, диктатором цієї юрби підпалювачів і терористів Дон Хуан колись зустрічався. Але тепер не було часу на пригадування.

Челядник хибив. У відповідь йому заторохкотів скоростріл і коли Дон Хуан обернувся, то завважив, що Хоакін мертвий. Кріс висунувся йому з руки, а голова лежала на рамені. Куля трапила його на смерть!...

— Зміну! — гукнув Дон Хуан.

— Здається Пуерту де Педрон доведеться залишити, сеньоре, — хмуρο промовив старий Барба. — Її оборонити нема змоги.

Дон Хуан глянув на площу — під заслоною самоходів і рухомих барикад екстремісти посувалися до самої брами, божевільно обстрілюючи конвент. Кулі дзичали навколо. І в одну мить Дон Хуан почув, як щось болоче смальнуло його чоло, вир іскор завертівся йому перед очима, здавалося, що темна прірва відчинилася перед ним, намагався змагатися із нею, але не міг, похитнувся й упав на плече Барбі.

— На сходи! — крикнув проразливо Барба. — Червоні штурмують ворота!

Оборонці, лаштуючи кріси, бігли крізь подвір'я, мошене круглим камінням, до святині. Скоростріли з долини і з гори, з бальконів і горищ кам'яниць пражили шаленою зливою.

Барба поволік Дон Хуана у прірву коридо-

ра. На мить крізь ворота в закритті́ язик полу-
мя блиснув на прекраснім образі *Jesucristo arg-
jando à los mercaderes del templo*. Кулі свистали й
дряпали чавунні грати огорожі. Ручна граната
відколувала цілий ріг костелу — глина, вапно
й пісок рушили в діл сипучою лявіною, статуя
Сан Хуан де Пальма заколихалась, сховалась
в поросі, виринула знов позолочена загравою й
повільно падала в діл.

Калібан шалів... Мотори рушали, хроплячи
як дивовижні, страшні кентаври вперед, дзвін бив
на сполох, немов роздратований, що його гулку
мідь збудили по століттях сну. Далека Веніда
дель Еспіріту Санто стояла в огні і потвори ка-
м'яниць кидалися одна від одної в розтіч, та на-
даремно, прикуті до землі, вони тільки благально
витягали камінні долоні своїх димарів на пле-
скатих дахах і плакали чорними ямами безшибих
вікон...

— Сюди, сюди! — крикнула черниця, мина-
ючи Барбу з його тягарем в коридорі. — До се-
стри Беати!...

Коли Дон Хуан спритомнів, побачив себе
на кріслі в кімнаті з низьким склепінням і загра-
тованим віконечком. Якась черниця стояла пле-
чима до нього, нишпорячи в шафці з медикамен-
тами.

— Сестро, поспішіться, — нетерпляче про-
мовив Дон Хуан. — Свята Ісабелля потребує обо-
ронців...

Але на згук його голосу черниця здригнула-
ся, з її рук випав сувій полотна. Вона прожогом
обернулася до нього й застигла немов побачив-
ши привид.

— Естрелля Манілля! — Скрикнув Дон Ху-
ан. — Естрелля Манілля...

— Сестра Беата, — прошепотіла черниця

тремтячи всім тілом. — Благаю вас, не забувайте про це Дон Хуане Манео...

Дон Хуан забув про рану. Під габітом черниці палало обличчя прекрасної жінки так, як колись, коли горіло під його поцілунками. І серце його — сад мандрагор — затріпотало. Кубло зміюк заворушилося. Спогади бурєю зірвалися в його свідомості, він забув про пожежу, про революцію, про все... — Схопився з крісла й стояв перед нею стрункий і блідий, з очима повними несамовитого запалу.

Ні, вона не змінилася зовсім — донья Естрелля Манілля Барера. Вона мала тоді сімнадцять літ, тепер, після сьоми років, їй було тільки двадцять чотири. Той самий кармазин горів на її устах, ті-ж довгі крила вії і брови — мавританські ятагани — врізалися в чоло, немов різблене у слонової кістки, ніжній і блідій, ледве торкненій поцілунком сонця.

— Як могли ви рішитися на це, сеньоро, — заломив він руки. Вона відсахнулася від нього, як від гада.

— Так хотів Бог, — прошепотіла вона. — Я знайшла в Ньому спокій... Але пощо ви вернули сюди, Дон Хуане, я молилася, щоб і ви укоїлись, щоб вашого імені ніколи не почуло це місто.

Вона обережно підійшла до нього і обмивала рану на чолі. Її очі оминали стрічі з його очима, її пальці тремтіли. Хіба-ж не могли тремтіти ті пальці, доторкаючися до тих кучерів, що їх колись пестили? О, скільки споминів жбурнула та мить в чоло Дон-Хуана! Хижа пам'ять їх кохання ширяла могутнім птахом у цій кімнаті, у кривавих блисках, що танцювали на стінах, прорвавши-ся крізь ґрати, горіли ті шалені дні їх кохання, ті скравки їх зустрічей, повні невимовної, солодкої й терпкої zarazом розкоші діявольського гріху.

— Ви знаєте мене, — сказав Дон Хуан. —

Я народжений для великого палання. Коли я їхав звідци до Америки — я думав, що ніколи не поверну до цього міста, мовчазного свідка й товариша моєї божевільної юности. Але я не міг. Я шукав укোєння всюди, я був повстанцем в Мексиці й Болівії, я вмирав від спраги в пампі і в кавчукових лісах, я кравав рейсами Пацифік, і гаї на Гаїті й Формозі співали мені про сонце й кохання, я був у Парижі, вештався туманом Льондону, але... я не мав ніколи суховію Кастилії — мене мучила ностальгія...

— Бог вам не забуде того, що ви стали оборонцем цих святинь. У мене є крихта надії на те...

— О, воістину, — засміявся Дон Хуан.

— Я є грішник, проклятий й непоправний, але коли довелося вибирати: з Богом чи проти Нього — я став за Ним, бо знаю, що Він це краса і вічність. Я, Естрелля Манілля, думаю, що ми живемо напередодні нового, ще суворішого середновіччя. Тому моє серце так беться й палає. Мені здається, що воно знайшло себе. Воно літало тут перед віками хижі й непокірні. Воно прагнуло тільки великого й тому рвалося із тіла. Це неправда, між іншим, що я передусім дбаю про тіло. Це тільки шкаралуша страшного, непогамованого серця. Тіло було лише мені засобом до здійснювання великих цілей. А ця ціль — una grande pasión! Нині прийшов час її здійснювати...

— Колиб так було, Дон Хуане, — глянула вперше на нього сестра Беата.— Досі ви лишали за собою лише біль і проклони, досі за вами курилися тільки згарища зруйнованих вами святинь людських сердець... О, я найболючіше це відчула...

— Це правда,— хитнув головою Дон Хуан.— Я ніколи не оглядався на пройдений шлях, я забував вмить жінок, що їх цілував. Але кожна з них давала мені частку того полум'я, що ним я горю й досі. І жадна жінка не дала мені всьо-

го—тому я був такий невкоєний у своїх шуканнях. Бо жінка є створена для того, щоб давати таким, як я тільки поштовк до шукань, до палання. Вона не в силі його заповнити сама. Вона привязана занадто до землі...

— Тому,—посміхнулася сестра Беата,—краще булоб залишити вам їх у спокою...

— Так, Естрелля Манілля, — підвівся Дон Хуан.—З мого пурпурового шляху кохання я виніс одне — чистість. Ви посміхаєтесь, але так є. Гріх став тепер занадто звичайним, щоб крилити до палання. І я став чистим із душею грішника. Це є велике відродження, Естрелля Манілля—це є провістя великих, прийдушних чинів...

— О ні, Дон Хуане, — хитнула вона сумно головою.—Вам це не лицювало б—ви не були б собою. Зістаньте краще, як були з душею чистою а з тілом грішника. Це є єдине ваше...

Вона забула в ту мить про себе. Вона пригадала, як сім років тому вірвався він в її тихе життя, темний, грішний, але прекрасний янгол і як упала стятим колосом до його ніг її воля, як дні, що прийшли за ним були одним бунтом проти всього, що святе й добре. Саме тоді вона тільки знала, що живе. Бо Крістобаль Барера—її чоловік—був тільки замкненим, похмурим ковалем своєї гордості. Він оженився з нею, щоб її красою прикрасити своє ім'я. І дні з ним, хоч були плавкі й погожі, не були повні. Бракувало їм палання, а його знайшла в очах Дон Хуана. І коли вперше стрінулися їх уста, вона збагнула, що за цю хвилину великого бунту заплатить усім життям. Так і сталося. Дон Хуан кинув її як іграшку, щоб шукати нової, вона залишилася сама з тавром гріха на чолі. І тоді не було вже вороття.

— А все-ж,—промовив Дон Хуан, ніби відповідаючи на її думки.—Наші дні, Естрелля Манілля, були полум'яні дні й для них варто було жити.

— Хочби потім нести важкий хрест покути,— посміхнулася сестра Беата болісно. — Ідїть, Дон Хуане, я вернуся знов до себе. Ви тільки збентежили моє серце. Одно ще — я ніколи вас не проклинала, Дон Хуане...

— Ні одна жінка мене не проклинала,— сказав Дон Хуан і взяв її руку, щоб притиснути до уст, але вона її вихопила, як од доторку гада. — Я жінкам давав більше ніж брав. Мене ненавиділи, але не проклинали. І ви—також, може благословляєте мене за те, що я показав вам життя...

— Ідїть, ідїть, благаю вас,— зойкнула черниця і знов її очи змеркли, накрилися віями.

Дон Хуан мовчки вклонився перед маєстатом її покори, хоч глумлива усмішка не залишала його прекрасного обличчя. Але в мить, коли він хотів відійти, в дверях станув чоловік, заслоняючи йому дорогу...

— Іменем революції арештую вас, Дон Хуане Манео!

Сестрі Беаті того дня суджено було до кінця випити келих давніх спогадів. У дверях стояв скрестивши руки на грудях... її колишній чоловік Крістобаль Барера—шеф „Huelga general”. У хвилию всі троє зацікавилися. Тільки з-надвору рвалися стріли й билися у грані мурів. Юрба потоком вливалася в подвірря й клетотіла переможно й бундючно. Конвент Санта Ісабель був здобутий екстремістами.

— Я давно вас шукав, Хуане Манео,— прорізав тишу різкий голос Барери. — Я бачив вас з долини і тремтів, щоб вас не досягла рука якогонебудь гвардійця.

— Даремно, Бареро,— посміхнувся Дон Хуан.— Як що його куля приготована, то напевно відшукає мене...

А втім,— сказав Дон Хуан, — ви могли мене мати давно—я не втікав від вас. Останній раз ми

бачились на гришу Овієдо-Алькаля й вашим обов'язком було припинити глупі балачки відносно мене й донь Естреллі принаймні застріливши мене...

— Ні, тоді моя радість була б коротка, Дон Хуане, мені треба було роками виношувати ненависть і прагнення помсти. Проте, я не сподівався вас знайти аж тут, діволе!..

— Маєте слухність, Бареро, називаючи мене діаволом, я більше люблю душі як тіло...

— Але, по правді,—перебив його Барера,—вам краще личило б бути по нашій стороні.

— В цьому ординарному натопні людей з серцями шурів, подібних до Вас, пане Бареро? Ви за низько мене ціните. Коли б я бачив більше краси у вас, був би напевно з вами. Але у вас нема краси, бо ви її не знаєте. Ви—невільники й парії.

— Але ці парії,—посміхнувся Барера,—змусять нероб, таких як ви, працювати, або зметуть вас з лиця землі...

— Це ще не так швидко,—глянув на нього Дон Хуан.—Але запевняю вас, що коли зникнуть нероби, життя стратить красу й цілість. І ваші борці за нове життя повернуть туди, звідки нероби їх витягли на світ Божий—у нори й кубла робаків...

— Не в тім річ, -- похмуро промовив Барера,—ми нищим старе, щоб будувати нове. Іде нова, смілива кляса, що силою встановляє свою владу...

— Облиште, Бареро,—мітінги мені надокучили. А коли б навіть і йшла ця ваша нова кляса, то їй назустріч виходить стара, добра раса завойовників, Кортесів і Пізарро, романтиків з серцем палким та суворим Дон Кіхота. Ніколи разом—завжди одинцем, ніколи за течією—завжди проти, ніколи спокій—завжди бунт. Це моя раса, Бареро! Старого бунтівника Дон Хуана—раса!

— Годі, — хмуро перебив його Крістобаль Барера. Його зір ховзнувся на хвилю по сестрі

Беаті, що її до цього часу, здавалося, не завважував. Вона підійшла до нього.

— Крістобалю,—що думавш учинити з Дон Хуаном?

Крістобалеві на мить скривилось обличчя жаскою посмішкою.

— Вас непокоїть його доля, сестро Беато?

— Коли є в вас крихта віри, Крістобалю,—прошепотіла сестра Беата, — ви не повинні вчинити йому нічого злого...

— Запевняю вас,—вклонився Крістобаль, — що хоча Дон Хуан є нашим ворогом — йому не станеться нічого лихого. Він є потрібний нам, цей непоправний мрійник...

— Коли ви думаєте, Бареро, про якусь угоду зо мною, то заздалегідь вас попереджую...

Але Барера спинив його знаком руки й відкрив двері. Дон Хуан глянув в останнє на Естреллю Манілло. Її очі ще не зовсім згасли. Вони жевріли.

— Благословення хай буде з вами, Крістобалю й Дон-Хуане—промовила вона.

Кроки їх гулко полинули коридором. І знов вогняний язик лизнув боязко й несміливо образ *Jesu Cristo arrojando*—він вже був передертий багнетами. Чернь богохульників бешкетувала по святині.

— Чи Конвент де Санта Ісабель буде спалений?—спинився на хвилю Дон-Хуан.

— Може...—посміхнувся Барера.

— А сестра Беата? Що з нею буде?..

— Те що зо всіми—революція не знає сентиментів.

— Мерзотник! — вирвалося Дон-Хуанові. — Не думайте, що ваша перемога така певна...

— Тому ми й спішимося,—посміхнувся знову Барера.

Заграва війнула їм шкварно в обличчя. Вітер рвав кучері Дон Хуана. Дзвін на Еспіріту

Санто вмирав. Калібан — чернь гучно справляв свою перемогу. Хтось промовляв і жбурляв слова в темінь докучливі, й зненависні як Ідкі, кусючі зміюки. І у відповідь чувся переможний й радісний рев юрби.

Крістобаль Барера й Дон Хуан станули на сходах Конвенту де Санта Ісабелля. За ним мовчав камінний, сповитий блисками пожежі *Cristo Crucificado*, поникнувши головою в терні, перед ними греміла юрба. Узрівши їх всі почали вигукувати імя Барери.

Той глянув переможно на Дон Хуана. Кам'яна маска його обличчя перетялася посміхом.

— А все-ж, що ви думаєте зробити зо мною, Бареро?

— Те, що сказав—будете вільні,—промовив Барера й звернувшись до натовпу гукнув:

— Революціє! Перед твоїм судом Дон Хуан Манео з раси завойовників, ворогів люду і співців його підбою! Що з ним зробити? Чого варт він?

— Кулі! Кулі! — заверещав натовп. Кілька гвардійців із крісами в руках оточило Дон Хуана.

Він витягнув папіросницю й запалив.

— Чи не помста Камандора? — Спитав посміхнувшись.

Барера нічого не відповів. Він стояв, захоплений своєю славою, перед розшалілим натовпом.

• • • • •

Дон Хуан умер так, як і жив. Гордий і стрункий, з грішним і прекрасним обличчям земного янгола, зустрів він десять куль екстремістів під муром Конвенту де Санта Ісабель...

О С К А Р В А Й Л Д

С О Н Е Т Д О В О Л І

Ні, не твоїх сліпих дітей мені кохати,
Що вміють бачити лиш свій немудрий сум,
Яких віде й ніщо не зрозуміє ум—
А рев твоїх народніх Демократій
І владний твій Террор, Анархій тихих шум,
Що вміють пристрасті мої жорсткі віддати
І гніву принести моему Волю—брата!
Тому-то дисонанс твоїх бурхливих лун
Живе в душі моїй. Інакше-б королі всі,
Зрадливим розстрілом, чи кнут кривавий звівши,
Могли незрушність прав народам зрабувать.
І все-ж, і все-ж таки, тримаючись незломно,
З Христами, що падуть на звалах барикад
— Бог знає добре це—я згідний не в одному.

*Переклав
Св. Горд.*

Тридцятипятилітній Тодосій у довгій чернечій одежі, що не ріжнила його від інших ченців київських печер, ходив по келії докраю роздратований.

Ні поклони, ні молитви, ні збільшені вериги не втамовували гніву суворого Тодоса.

„Господи, владико життя, моїх помислів, моєї любови й мого гніву! Серце моє горить вогнем на нечестивого князя! Гнів мій на славу Тобі!“...

Вериги глухо стукали об долівку келії-мазанки, а Бог непорушно дивився своїми великими візантійськими очима на ігумена київського монастиря, і глухе було його серце до молитов та стуку вериг.

Глухе було його серце, як глуха осінь над Дніпром. Дикі кручі лили каламутні сльози у води сірої ріки, над подолом кружляло гайвороння й гайворонням метушилася чернеча братія на брудному, багнистому подвіррі монастиря.

Час од часу ігумен Тодосій позирав у каламутну шибку келії на подвірря й нотував у пам'яті своїй кари ледачим ченцям, що негаразд ретельно виконували свої обовязки.

Новелю цю, пера визначного письменника на совітській Україні, передруковуємо з II кн. „Червоного Шляху“ за 1933 р. Подаємо її без зайвих коментарів, як твір гостро насичений почуттям мужньої сили, як річ, що має передовсім суворе й владне наставлення до життя.

Прим. Редакції.

„Братові Сильвестрові двіста поклонів за розбите цебро... Братові Павлові збільшені вериги за розсипане борошно”...

З-задніпрівських просторів насувалася ніч і вовки - сіроманці виходили з лісових пуш, вили у темряву тисячолітньої осені, ловлячи у поди-дихах вітру теплі запахи тварин та людського житла. Інколи їх гострі вуха ловили уривки пісень та музики з боку княжого терема й вони нашо-рошено стихали, щоб за хвилю з новою силою пронизати повітря своїм голодним жалем.

Святослав, нечестивий князь, вигнав свого брата Ізяслава з Києва і посів князівство і землі. Надто гостро відчули зміну київські ченці. Пошана, якою оточував монастирі та братію бого-любивий Ізяслав - князь, змінилася на зневагу та утиски. Святослав знав, що чернече священство підтримувало його старшого брата і неласка кня-зівська упала на голову ігумена Тодосія надто тоді, як сам Тодосій дав до того привід своїм посланням:

„Голос крові твого брата кличе на тебе до Бога, як кров Авеля на Каїна. Завяжуться вуз-лами твої шляхи й не знатимеш, кудю йти. І бра-ми замкнуться перед тобою й не знатимеш, що діяти. Кров брата твого на тобі!..”

Мудрий ігумен не зважив, що його чернечий авторитет, не підпертий мечем князя Ізяслава, не міг правити за дужий засіб політики...

Святослав не мав наміру сваритися з духів-ництвом, але послання ігумена обурило його. Гор-дий лицар покликав до себе смиренного ченця, але гнів ігумена взяв верх над смиренням та по-корою, і він відповів князеві, що владі земній ко-ритися не буде, бо настановлений Богом пасти вірних, а тому й кориться тільки владі небесній. Отже коли охота князеві говорити з ним, ігуме-ном і пастирем, то хай приходить до нього...

Того ж дня, як одержав таку відповідь Святослав-князь, до келії Тодосія, ігумена київського монастиря, підїхало з двадцять князівських дружинників. У келії на якийсь час засперечалися вериги з мечами і мечі довели, що вони авторитетніші за чернече начиння... Тодосія, у подраній одежі, посадовили на воза й повезли уночі пушамми до міста Васильова, де колись ігумен, син вельможних батьків, бігав малими ногами...

„Князь наказав тобі, отче, не повертатися до Києва, аж поки не буде на те князевої ласки“...

З такими словами залишили дружинники Святослава ігумена Тодосія на брудному монастирському подвіррі у Васильові.

Так поражувалася влада земна з владою небесною, що зазіхала забрати до своїх рук князівства і землі, упокоривши князя і обернувши його на свою зброю. Лицарський шолом не схилився перед чернечим каптуром.

В убогій деревляній церкві Васильова молився ігумен Тодосій за здоровля князя Ізяслава та дарування його німичному мечеві перемоги над ворогами. Меч бо Ізяслава був мечем влади небесної, бо князь корився ігуменові.

Вранці і увечері вериги суворого Тодосія збільшені удвоє, стугоніли на деревляній підлозі церковного вівтаря, а довгими ночами пізньої осені ігумен думав про земне. Думки його охоплювали минуле й гостро стреміли у майбутнє, в те майбутнє, коли, вірив він, земні князі остаточно скоряться князям небесним, бо хіба-ж небо не вище від землі і Бог не дужчий за всіх князів земних?

В одну з таких безсонних ночей, коли дзвінка бронза думок тридцятипятилітнього мужа оберталася на невиразний і зрадливий туман юнацьких запальних мрій, до келії Тодосія постукав запізнілий подорожній. То був монастирський

служба, вірний Йона, що втік з київських печер до свого ігумена.

Юнак несміливо переступив поріг келії і схилювався на коліна, приймаючи благословення ігумена. Смиренно він став коло одвірка, побожно схиливши голову і мовив:

„Отче, тівун Яцемир ненавидить нечестивого князя Святослава, за те, що той одібрав йому жінку. Яцемир мій родич по матері... Він намовляє мене”...

На цих словах служба запнувся і нижче схилював голову, але Годосій зрозумів його без слів. Він молитовно звів очі д'горі і врочисто мовив:

„Гнів Божий на нечестивцях і братовбивцях! Іди, отроче, і хай Господь наш милосердний укріпить твою десницю і сповнить твоє серце мужністю!”

По цьому ігумен взяв за плечі службу і вивів його із своєї келії в темну осінню ніч.

Вперше за довгі тижні заслання Годосій міцно заснув, як людина, певна наступних днів і певна себе. Спокій зійшов на турботну душу ченця, бо не напутив він отрока на злі дла і отрок нічого йому не сказав...

...Пишні шати на князеві та його прибічниках. Візантійські шовки та парча відбивають сонце, і сонце покірно падає на жовтий та червоний сапян обува та на коштовну збрую коней.

Служка Йона дізнався, що сьогодні князь Святослав поїде полювати у пуші на Стругну. Тівун князів Яцемир розповів про це своєму небожеві.

Підступний Яцемир довго готував Йону, аж поки богобоязнені вуха цього юнака почули справжні наміри і сподіванки свого дядька. Князь зневажає церкву і священників, він справжній по-

ганин і ворог Христа. Забити такого нечестивця — то славне діло, і це славне діло можна докочати в найближчий день і то саме на полюванні. І справа то безпечна, аджеж Яцемир буде з князем, і коли кара Божа упаде на нечестивця, він не кине на поталу свого улюбленого небожа, а як все буде гаразд, він із своїх достатків збудує манастиря й настановить Йону за ігумена... А до княжого стану його пропустить сторожа, бо знає його, як небожа найближчого князівського тіуна... От і короткий меч, що ним мусить вдарити юнак у спину князя, неодмінно у спину, щоб той не мав змоги боронитися...

Цілий день юнак простував слідами князівської ватаги, що йшла в напрямку Васильова, а коли князівські пси піднімали звіря, він залазив на дерево, боячися попасти на очі псарям...

Нарешті над вечір задимилося багаття княжого стану, а як спала ніч, вогонь зазолотив верхівля столітніх сосон та ялин, виказуючи місце княжого стану. То там горіло багаття й готувалася страва на всю дружину. Вози з припасом стояли колом, а коні паслися на припоні, пильновані озброєними дружинниками.

Йона виліз на височенну сосну й чекав. Меч йому од незвички муляв під одежею, але він терпів біль, напоений шаленством помсти. Слова ігумена дзвеніли йому в ухах, і він, як снохода, забув і про власну безпеку, і про потреби свого тіла, і навіть про молитви, які він звик проказувати що-години своєму суворому Богові. Його опанувала мета, і тій меті прислужувалися всі здібності його виснаженого чернечого тіла. Зір був загострений, як у яструба, слух ловив що-найменші шелести, звіряча спритність прокинулася в його істоті, знівеченій потворним візантійським аскетизмом. Юнак тремтів, як напрутий могутньою рукою лук, готовий що-миті випустити убій-

чу стрілу. Він чекав на ту слухну мить, коли князь і дружина улються — тоді легче дістатися до багаття й dokonати боговгодне діло.

Яцемир мав умовити князя зняти свій бойовий панцер і підпогти Святослава медом, щоб в разі чого він не міг чинити опору. Йона це знав і мав намір підійти до дужого князя з заду. Аджеж він чернець, а не воїн і не може стати до двобою з князем, що ціле життя своє не розлучався з мечем. До того ж, що там лицарські звичаї, коли ходить про Боже діло? Рука Господня чинить так, як то зручніше, не турбуючись за земні чесноти. Нечестивець ляже трупом од зрадницького удара в спину, а не на полі слави!

Йона чекав довго, а зваживши, що час починати діло, зліз з дерева і поповз через хащі до багаття.

З табору неслися співи підпилих дружинників, гарчання псів та іржання коней. Обережно Йона підійшов до вартового, що напівлежачи догризав кабанячу кістку й привітався. Дружинник впізнав юнака і охоче згодився супроводити його до Яцемира, якому нібито чернець мав переказати якісь вісті. Пси кинулися були на незнайому людину, та вартовий розігнав їх ломакою і вони припишкли.

„Ото коло багаття князь і Яцемир. Підійди і вклонися князеві, та повіншуй його добрим полюванням“, навчав дружинник юнака.

Засунувши руку під чернечу рясу, Йона спробував, чи гаразд меч виймається з піхов. Потому він перехрестився і сповнений незламної рішучості рушив до багаття. Спина князева вигідно чорніла на огняному тлі і ця чорна пляма увібрала всі прагнення ченця.

Саме тоді, як князь перекинув турячого рога з пінним медом, Йона наблизився так, що міг би кінчиком меча дістати до гаптованої сорочки

Святослава, а зробивши крок, не зле dokonати діло кари Божої. Та чернець стрибнув так, ніби цілі гони були між ним і метою. Меч пронизав спину князя і приколов нечестиве його тіло до землі.

Навколо щось ухнуло і затихло. За мить зчинився галас людей, і собаки жалібно завили, почувши смерть людини-господаря.

Йона скамяніло тримав держально меча в руді, і з великих очей його лилося проміння жаху на важке тіло, що зсунулося набік так, що кінчик меча виковирнув шматок землі... Холодна осіння земля ударила в обличчя ченця і він випустив держально. Труп упав на бік і в останнє здригнувся.

Йона випростався над багаттям і підніс руку, щоб перехреститись, але важкий удар палиці по голові загасив його свідомість і далі він не чув і не бачив, що коїлось навколо.

„Негайно одрубати голову і кинути псам”, — задзвенів владний голос князя Святослава. Він схилився над тілом свого поплічника Яцемира і власними руками вийняв зрадницького меча.

Яцемир був мертвий. При світлі багаття князь вдивлявся в його обличчя, та крім закам'янілої муки нічого не бачив.

„Стійте!” — гукнув князь на слуги, — „не рубайте голови тому ченцеві!”

Мусів князь знати, за віщо наклав головою Яцемир, а про це може сказати тільки вбивця. Але слуги доповіли, що чернець сконав од удару по голові.

Скорбота і гнів змішалися на обличчі князя. Слуги тремтіли стоячи колом навколо свого князя і воїни тримали руки на держальнах мечів, готові з першого ж наказу рубати голову, кому завгодно. Та князь мовчав, все нижче схиляючися над трупом. Він, що звик торошити черепи

власними руками, був у край вражений смертю серед бенкету.

„Не печалуйся, князю, над другом і послухай мене”, — почув Святослав голос свого найстаршого дружинника й найдовіренішого радника, семидесятилітнього діда Жамайла. Князь не розлучався з ним ні вдень, ні вночі, ні в боях, ні на бенкетах. Ще замолоду його було приставлено до Святослава навчати військової справи юного князя, а коли князь змужнів, дід залишився при ньому найближчою людиною.

Жамайло взяв князя за руку, поштиво схилившись на знак покори своєму державцеві, але і в ознаках покори і поштивих словах чулося, що Жамайлова воля була над князеву. Він одвів Святослава вбік, посадовив його на медвежу шкуру й почав голосом тихим і проникливим казати:

„Князю, убивця—небіж Яцемирів. Він убив дядька, що годину тому намовив тебе зняти панцера”...

„На що ти, старий, натякаєш?” — погрозливо запитав князь.

„Я ні на що не натякаю, князю, а тільки говорю те, що й ти знаєш. А ти, князю, знаєш і те, що ніколи ні в яких обставинах Яцемир не вмовляв тебе скинути панцера, та ще й так настирливо. Навпаки, Яцемир завжди твердив, що зброя мусить завжди бути при лицареві...”

„Ти щось плутаєш, старче” — відказав князь тихо.

„Я не плутаю, князю, а те кажу, що було, і нічого від себе не додав. Юнак, небіж Яцемирів, ще вчора розмовляв з своїм дядьком на твоєму подвіррі... Вони надто довго розмовляли... Яцемир любив хлопця і піклувався ним, як власною дитиною. Юнак не згірше ставився до дядька... Я це знаю, князю, бо піклуюся твоєю без-

25

травня 1926 року

згинув на вулиці Расін в Парижі

**Великий Вождь
Українського Народу**

СИМОН ПЕТЛЮРА

Шлях звільнення кожної нації густо
кропиться кровю. Нашої — так само.
Кровю своєю і чужою. Ворожою і рід-
ною. Кров закінчує глибокі процеси
національних емоцій, усвідомлень, орга-
нізаційної праці, ідеологічної творчості,
всього того, що нація і свідомо і ірра-
ціонально використовує для ствердження
свого права на державне життя.

Вірність є основою не лише родинного життя. Вірність ідеям є підставою внутрішньої сили ширших громадських об'єднань до національного включно. Наша вірність ідеям за які голови поклали незабутні лицарі оружної боротьби за Українську Державність — буде найкращою пошаною їх світлої пам'яті.

Не забуваймо про меч. Учімося міцніше тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення Нацією моральних елементів її буття — творчої любови до Батьківщини, сторожкості до ворога та помсти за кривди, заподіяні ним

З «ТЕСТАМЕНТУ» СИМОНА ПЕТЛЮРИ.

пекою. Я дещо, князю, зрозумів, та на жаль пізно, коли тіло твого тівуна лежить холодне”...

„Що ж ти зрозумів, старий?”—запитав могутній князь свого воїна, як запитують діти бабусю за цікаві їм речі.

„Я зрозумів, князю, що удара готовано тобі”.

Святослав схопився на рівні ноги й грізно подивився на старого, що покірливо схилив голову перед своїм князем ще нижче.

„То, діду, теревені, дурні теревені!”

Князь наблизився до трупа Яцемирового і одкинувши плаща, яким укрили його слуги, пильно почав вдивлятися в непорушне обличчя. І що довше він вдивлявся, то більше в його уяві спливало давно забутих подій, слів і картин, викреслювалася на сірому тлі давно минулого напівзабутого підступна душа тівуна Яцемира... На обличчя князеве спала похмура тінь і він, важко ступаючи, підійшов до Жамайла і мовив:

„Може, діду, й так”.

Старий, на слова князя, тихо, ледви помітно вклонився.

„Але що ж робити?”

Жамайло на одну лише мить підвів голову на рівень голови князя і знову схилив її.

„Так що ж робити?” з притиском повторив своє запитання Святослав, і не діждавшись відповіді, грізно мовив:

„Я вивішаю їх, старий, чуєш? Я вивішаю їх до одного!”

Горді слова князя не справили вражіння на Жамайла. Дід знав, що буде зроблено так, як він скаже, а не так, як схоче князь.

„Ти, князю, справедливий як небо, і слова справедливого гніву чую я нині з твоїх уст, але вивішавши ченців, ти не зменшиш злоби на себе, а умножиш її. Справедливість, князю, золото. Воно цінні не оціненої, а м'якче, як оливу, а мудрість,

князю, то сталь, вона тверда і гнучка, тому володіє всіма скарбами землі...

Святослав дивився в землю і слухав свого радника. Палкий гнів його ушух і серце остудив холод мудрости.

„Правити людьми треба не справедливістю, а мудрістю”...

Старий замовк і схилився на коліна, немов віддаючи себе на ласку князя. Святослав обняв старого і поставив на ноги.

„Так, що ж діяти, старче?”—тихо спитав він.

Жамайло знав, що тепер князь прийме все, що він йому не скаже. Помовчавши, він підвів свою сиву голову.

„Ідь, князю, на ранок до Васильова до ігумена Тодосія та даруй йому провини його. Він відчув твою силу, князю, і більше не посміє перечити тобі та ганьбити діла твої. Хай повертається до Києва і будує храм, який він давно збирався будувати... Не жалує, князю, скарбів, дай і людей і гроші на будівлю і злоба ченців обернеться на ласку і покору тобі”.

Князь нижче і нижче схиляв голову, що означало згоду його чинити по словах діда.

„Будь, князю, мудрий і не знищуй зброї, що дасть тобі безліч перемог над народами і землями... Ченці, князю, то зброя, могутня зброя, але треба вміти володіти нею”...

Жамайло замовк, а князь в задумі промовив:

„Так, діду, так”.

Другого дня у присадкуватій халупі монастирського дворища у Васильові земна і небесна влада тричі цілувалися на знак згоди, миру і єдності.

Врочисто було відсвятковано киянами та братією печерською повернення князя Святослава та ігумена Тодосія до Києва. Ченці й міщани з духівництвом вийшли назустріч і ігумен відправив врочистого молебня.

А увечорі відбулася в княжому теремі вечеря без гусярів і скоморохів, без вина і дівчат, перша чернеча вечеря у теремі Святослава. Суворий бо печерський аскет не потерпів би ні п'яцтва, ні музики, ні співів. Князь затаємно злосливо порався коло кабанячого окоста, а ігумен запивав водою сухарі...

Почали вечерю довгими й нудними молитвами, молитвами ж і закінчили.

Аж тоді, коли ігумен Тодосій був далеко од княжого терема, до світлиці вкотили бочку з медом, покликано гусярів та скоморохів, а у при-сінцях теремових чекали на свою чергу дівчата... Почалася справжня вечеря лицарів.

А ченця Йону другий день вже терзали вовки на лісовій галявині й дивувалися, що він жилавий і несмачний, як святий з візантійської ікони...

Х О С Е О Р Т Е Г А І Г А С С Е Т

С М Е Р Т Ь І В О С К Р Е С Е Н Н Я

Всі наші вчинки (а думка також — чин), подібні до питаннів і відповідей, що завжди відносяться до тої частини світу, яка, в даній хвилині, існує для нас. Наше життя, це діяльог, у якому індивідуум є лише співрозмовником; другим співрозмовником є крайовид, околиця. Як слухати одного без другого? Найновіша біольогія — з такими вченими, як Ру, Дріш, Павлов, фон Юкскуль — починає поправляти методи ХІХ віку в виучуванні життєвого феномену, шукаючи органічної одности не в тілі, що є відокремлене супроти одностайного й для всіх однакового оточення, але у функціональній цілості, яку творять кожне тіло і його оточення*). Павук не ріжнить-ся від людини тим, що реагує інакше на речі, ли-

---

Хосе Ортега І Гассет (José Ortega y Gasset), ур. в 1883 р., професор метафізики в мадридському університеті, належить до найвизначніших представників духової еліти не тільки сучасної Іспанії, але й цілої Європи. Все, що виходить з-під його пера, має на собі печать великого ума й формального мистецтва. Головна прикмета його творчости це її актуальність. Хто цікавиться живими проблемами сучасности, хто боліє над занепадом нашої цивілізації, zagrożеної більшовицьким та американським матеріалізмом, хто прагне відродження духової дисципліни, що є підвалиною всякої культури, той не може перейти байдуже повз такі твори цього письменника, як „La rebelión de las masas” або „El tema de nuestro tiempo”. Есеї «Смерть і воскресення» (Muerte y resurrección), якого актуальність для нас, українців, є очевидна, ми вийняли із збірки есеїв „El Espectador”, т. II.

*) Див. Jakob von Uexküll. *Bausteine zu einer biologischen Weltanschauung.* (Прим. автора).

ше тим, що він бачить світ, відмінний ніж його бачить людина. І павук є життєво так само досконалий чи недосконалий серед свого світу, із своїми жорстокими звичками ловця, як і *poverello* з Асізу, у своїому світі, коли цілує рани заджумлених.

І що глибша й особистіша буде в нас діяльність, яку ми розгортаємо, то виключніше вона відноситиметься до частини світу, й тільки до тої, що її маємо перед собою. Інколи ми відчуваємо в нашій діяльності якийсь розстрій і хитання, якийсь невпокій і ніяковість. Французька мова висловлює цей стан дуже дотепно словом „*dépayse*”. Ми є вибиті з колії, ми втратили зв'язок з нашим крайовидом. А проте ми запримічуємо несупокій не десь поза нами, тільки в нас самих. Це тому, що від нас відняли другу половину нашої істоти і ми чуємо біль ампутації в тій половині, яка нам лишається.

Віддаймо нашим думкам фон, на якому вони зродилися: подаймо їх покірно як речі, які ми знаходимо в нашому крайовиді, які встають перед нами, ні більше, ні менше, як берести ось над цією рікою, як ті хибкі дими, що знімаються над коинами сел. Так робили найкращі з-поміж людей: Декарт не забуває оповісти нам, що його нова метода, яка перетворила всесвітню науку, показалася йому одного вечора в теплій світлиці германського дому, а Плятон, коли нам відкриває у Файдросі науку кохання, що є наукою наук, старається змалювати нам Сократа і його приятеля саме в хвилині, коли вони розмовляють серед канікулового дня над берегом Ілісосо, в тіні високого розкішного чинаря, тоді як на їх голови еллинські коники виливають своє торохтіння.

Ось думки з Ескорялю, підчас свята Христового Воскресення.

День на початку квітня. В горах Гвадаррами, час дуже неспокійний. Зима вже в утечі, але вона повертається похмура і своїй задній сторожі велить в останнє штурмувати молоду завойовницьку весну. Бій точиться на гранітовому фронті Манастиря, на нашому великому поетичному камені. Є там розлеглий клопоть дуже чистого блакиття, який облягають білі хмари, хмари; що прибувають швидкі й купчаться у войовничому буйнні, як ескадрони їздців на диких конях з округластими крижами й персами. Це хмари еспанські, хмари, які піднімаються простовисними театральними полотнами, населюючи небо дивним ентузіазмом; це ті самі хмари, що їх наші золотарі й різьбарі кладуть за похиленими Христовими головами, хмари слави й тріумфу після смерті.

Манастир є величним гробом, і над ним це квітневе небо здається декорацією, що ніби приготована для свята Воскресення.

Але не годиться, щоб ми вступали у Сан Льюренсо, переходячи крізь Льюнху: ми наразилися-б на деяку небезпеку. На ті дні стихійного змагання, зроблено підземний прохід, який дозволяє нам дістатися цілими й без шкоди до середини будинку. Бо в Ескоріялі є страшна істота, що вся є буйністю й гнівом, пристрастю й волею, яка в цих днях підгортає під свою владу цілковито оточення. Ця істота—це вітер, невгамований вітер. Він сходить із Мерінери, із самої гори, сходить, пориваючи все, та розбиває собі лице до західнього рога Манастиря: скиглячи з болю після того, як залоптів черепям дахів, він котиться по узбіччях, серед стовпів пороку заповнює усю долину й в великому останньому стрибкові прямує до Мадриду.

То недурно вітер був завсіди, для людської уяви, символом божества, чистого духа. В Біблії, Бог звук зявляється у вигляді західнього вітру, і Аріеля, янгола ідей, коли він іде, все попере-

джають буревії. Тоді, як ми розуміємо під матерією те, що є інертне, то під духовою концепцією ми розуміємо принцип, який перемагає матерію, пускає її в рух і порушає, надає їй форму й перетворює її, безперестанно борючися проти її негативної потуги, проти її трагічної пасивності. І справді, ми знаходимо в вітрі істоту, яка, при мінімальній матерії, має максимум рухливості: його буттям є його рух; те, що він вічно випереджає себе самого, переходить себе, розсіває поза себе. Він майже не є тілом; він увесь в діянні: його істотію є його неспокій. І в тому, кінецькінцем, якби цього й не розуміти, є дух: над мертвою масою всесвіту — невпокій і тремтіння.

Якщо-б ми хотіли знайти в середині монастиря щось, що було-б гідним того скаженого вітру, який шаліє над Льонхою й хитає деревами, то треба нам було-б ввійти у капітульні залі й стати перед Святим Маврикієм Грека.

Відомо, що кретський маляр після це поплотно Пилипові II, претендуючи в одному конкурсі до гідности королівського маляра. Твір не дав завдоволення й Греко залишився аж до своєї смерти закорінений у Толеді.

Сцена, яку він змальовує, належить до найбільш екзальтованих, що їх подає золота легенда. Тебанський легіон, зложений з 6.666 воїнів, відмовляється визнати поганських богів. Тоді імператор велить покарати що-десятого з них. Коли присуд виконано, молоді голови скошено, а повітря стало гостре від крові, що парувала, Маврикій збирає решту своїх легіонерів і каже їм оці прості слова: „Я вітаю вас, бо бачу вас готовими умерти за Христа. Підімо за нашими товаришами на мученицьку смерть“.

Ця мить, ця суттєва вібрація тих слів, це саме й був задум Грека. Це група людей затоплених у себе самих, та всеж вони у глибокій розмові

й глибокому відношенні до себе. Здається, що кожний зійшов у глибочінь себе самого й знайшов там усіх інших.

Вони творять групу змовників: вони замишляють свою власну згубу. Я називаю цей образ „закликом до смерти“, і в руці святого Маврикія, яка дрижить доводливо, тоді, як його слова переконують його приятелів, що вони повинні вмерти, я знаходжу коротко-виложений цілий моральний трактат. Ця рука й рука нашого Дон-Хуана, який у грі ставить своє життя на карту під світлом чадної лампи в якомусь ганебному шинку, мають таємне споріднення, над яким варто було-б призадуматися.

В цьому образі, як і у всіх італійських образах, особи роблять жести, яких ми не розуміємо з самого початку. Справді це не є ті, що їх уживається в звичайних нагодах життя. Чи значить це, що вони не реальні? Наш природний нахил — не вірити в те, що героїчне — приневолює нас сумніватися в дійсність тих жестів, в яких виявляються зразкові вчинки і істотні почування. Я не знаю, яка це наокільна плебейськість пхав нас до того, щоб мірити життя метром наших інертних годин. Але Маврикії знаходиться тут на вершці свого власного існування, він взяв простягненими руками своє власне життя і оце принесе його в офіру. Чи думаєте, що цьому хотінню може відповідати звичайна постава?

Жести, сказав я, є реакціями на те, що ми бачимо й чуємо, на крайовид, який нас оточує. Не допускаймося помилки припускаючи, що Маврикії Тебанський бачив той самий крайовид, що ми. Навпаки, виходячи з його постави як із цифри, яка є повна значіння, ми повинні відтворити світ, що зявляється перед його душею. Це те саме питання, яке ми ставимо перед Джокоңдою.

Що-ж бо може бачити ця жінка, щоб усміхатися в такий спосіб?

Постава Святого Маврикія є поставою здебільша моральною.

Добрість, або злучість про які говорить мораль, є завжди добрістю, або злучістю волі, хотіння. Те, що є добре або лихе, то не є речі, але наше хотіння, або наше не-хотіння.

Зважте лишень, як дуже ріжняться обидва значіння, що їх може мати слово „хотіти”. В житті, в звичайному вживанні, коли ми кажемо: хотіти чогось, ми не маємо на думці сказати, що коли-б ми залишилися самі на світі,—це щось і ми, то ми були-б завдоволені. Ні, наше хотіння мається тут в тому, що це щось само здається нам необхідним для чогось іншого, чого ми знов хочемо ще для чогось іншого. З цих ланцюгів хотінь, що в них одно хотіння служить іншому хотінню, і складається плетиво нашого звичайного буття. Частинкою нашого духа ми робимо послугу іншій частинці цього самого духа, і так далі. Такий спосіб хотіння, — хотіння за-для чо-го с ь, хотіння утілітарного,—обертає наше внутрішнє житло в якусь обмінну біржу.

Але яка подібність може існувати між цим фактом хотіти чогось за-для чо-го с ь і тим хотінням, коли ми хочемо чогось за-для цього са-мого, без жадної цілі? Наше хотіння комерційне, наша воля на англійський штиб — кажу це, бо утілітаризм є англійською мораллю — нанизала всі речі в нескінченні ланцюги, в яких кожна ланка служить засобом для наступної й через це сприймає вартість відносно до того місця, яке вона займає в ланцюгу. Але хотіння, що про нього я говорю, новим чистішим робом вириває з цього ланцюга якусь річ, і саме одне, не ставлячи її у відношення із нічим, та немов би дозволяючи собі на зайву розкіш, утверджує цю

річ задля неї самої. Супроти цієї постави нашої воді, всі інші постави набирають значіння тільки економічного, в якому речі є бажані як засоби. Зате етичне хотіння обертає речі в цілі, в висновки, в останні границі життя, в кінцеві мети. Таким чином кінчиться в нас мінливість обмінів, наш дух перестає бути многістю первісних індивідів, що кожний має свою маленьку егоїстичну діяльність, яку треба завдоволити. Зачинає діяти те, що є найглибше в нашій особистості; і, сполучаючи всі наші порозкидані сили, та — рідка це пригода! — стаючися солідарними з нами самими, будучи тоді, й лише тоді, справді нами, ми прив'язуємося до предмету, що ми його хочемо, безоглядно і без боязни. І то в такій мірі, що нам здалося-б нестерпним жити у світі, в якому предмет, що ми його хочемо, не існував би; ми дивилися-б тоді на себе як на примари себе самих, як на невірних собі самим.

Це тому святий Маврикій бере своє власне життя й життя своїх легіонерів, та шпурляє його далеко від себе. Саме тому, що це не було-б його життя. Щоб піднятися аж до себе, щоб бути вірним собі самому, він потребує цілий перелитися в смерть. Завжди в хотінні смерті ми шукаємо воскресення. І той самий акт, що ним ми зрікаємося свого власного життя, означає найвище утвердження особистості: це поворот периферії до нашого духового центру.

Та більшість з нас, людей, тільки й робить, що хоче в економічному розумінні цього слова: ми перебігаємо від предмету до предмету, від акту до акту, не маючи відваги вимагати від якоїсь речі, щоб вона стала перед нами, як ціль. Бо-ж існує хист хотіння, як і хист думання, і мало є таких, що є здібні по-за соціальними користями, які керують нашими рухами і які накидають нам таку або іншу поставу, виявити своє найглибше

особисте хотіння. Ми маємо звичку називати це життям, коли ми чуємо, як нас попихають речі, замість того, щоб ми самі, власною рукою, провадили себе.

Через те я й бачу характеристику морального акту в повноті, з якою ми його хочемо. Коли ціла наша істота хоче чогось — безоглядно, без боязни, цілковито — то ми сповняємо наш обов'язок, бо найбільший обов'язок, це вірність супроти нас самих. Суспільство, в якому кожний індивід мавби силу бути вірним собі, було-б суспільством досконалим. Чи значить що-небудь те, що ми називаємо когось чесною людиною, коли ця людина не є цілком собою, лише мережевом компромісів, примх, поступок перед всіма іншими, перед традицією й пересудом?

В цьому розумінні, Дон Хуан здається мені поstattю в дуже високому ступні моральною. Зважте, що Дон Хуан іде чесно в світ шукати чогось, що поглинає до краю його здатність любити: він невтомно й завзято змагає до своєї мети. Але він її не знаходить. Його думка є скептична, тоді як його серце героїчне. Ніщо йому не здається вищим від усього іншого; ніщо не вартне більше, все рівне. Але ми-б зовсім його не розуміли, коли-б вважали його за легкодумну людину. Він носить завжди в руці своє власне життя, а що все йому здається однаково вартісним, він ладен, згідний із своїм серцем, поставити його на що-небудь, наприклад на цю чирвову даму. Така бо трагедія Дон Хуана: він герой без змісту*).

. Греко провів своє життя, малюючи мерців

---

*) В своїй книжці *Meditación de Don Juan* я намагався розвинути оту думку, у якій перехрещуються найтонкіші проблеми сучасної європейської душі. (Прим. автора).

і воскресення. Він не розумів існування в пасивному вигляді. Люди його образів мають душі, які фосфоризують, та готові скінчитися в одному найвищому спалахненні.

Я пригадую ще собі, якого глибокого вражіння зазнав я кілька років тому в Парижі, одної днини, коли я піднімався по незліченних ступнях сходів одного дому при вулиці Коленкур, де, на останньому поверсі, Сульоага має своє ательє.

Кімната ця дуже скромна, гола, і я сказав би, що серед пишноти Парижу, ці чотири стіни немов би утверджують право до розпачи й суворости, яка зявляється у глибині всіх образів Сульоаги. Тільки на одній із стін, висів один малюнок: Апокаліпсис Грека, або, краще кажучи, долішня частина тієї композиції, що її підчас одної подорожі в глибину Кастилії вдалося відкрити Сульоазі. Цей образ, як і виходить з опису Грекового майна, що його недавно віднайшов сеньор Сан Роман, повинен бути одним з останніх, що їх намалював Доменіко Теотокопулі, і це якби остання візія матерії, яку бачить дух, що має зотліти, спалений своїм власним вогнем. На першому пляні, на ліво, величезна постать святого Йоана, старого непорочного чоловіка, з руками догори, в двозначному жесті жаху й викликання. А за ним, під великою битвою, що її вгорі дають собі хмари, голі й полум'яні тіла, які намагаються розвіятися з вітром і поринути у цій повітряній і напівдуховій драмі небес. І нічого більше. Чи-ж треба більше? Апокаліпсис є образом зразковим: перед ним ми відчуваємо, із жахливою близькістю, найпростішу й найглибшу тему малярства: трохи матерії, яка стала горіти.

*Переклав з еспанської
І. В. Дубицький.*

Е М І Л Ї В Е Р Г А Р Н

Д Е Р Е В О

Воно самотнє все,
Чи літо колиха, чи потряса зима,
Чи в зелень, чи в іней одягнене—здійма
Над ніжними й зненависними днями
Своє життя, могутнє і незламне,
По-над полями.

Воно одні поля вже бачить сотні літ,
З однаковою працею й сівбою:
Дідів найстарших зір, вже мертвий і сліпий,
Що-року бачив, як за слоєм слій
На дереві вязався із собою,
Як на гілках крепких росла кора.
Воно-ж їх працю бачило нераз;
Був мох м'який під пнем його могутнім;
В південний жар беріг спочин їх—лист,
Була під ним сододка сутінь
Для їх дітей, що тут кохалися колись.

Від ранку по оселях
Чи спів, чи плач його—погоду віщував,
Йому відома хмар таємна й дика сила
І совця, що грізне по обр'ях сплива;
Воно прожило все над полем розпростерте,
Та спомини усі—дарма,
Що вціплені в його деревній тверді;
Як лиш кінчається зима
І соки пнем старим пічнуть кружляти,
По всіх сучках і галузках напнятих

— Устах шалених і руках гнучких —
Воно, напружене безмежно, крик
Кида в майбутнє.

Тоді, на променях дощу і світла
Воно втривалює листки свої розквітлі,
Вузли стяга й вигладжує гілки
І владно в небеса спинається струнке;
Коріння простяга воно дірчасте й пружне
І воду випива на всій землі окружній,
Аж часто пристає, здивоване саме
На це змагання, вперте й мовчазне.
Та, щоб рости і володіти всилі,
О, ті бої, що їх пройшло воно в землі
Мечі вітрів, що пробивали тіло,
Шаління бур і гураганів миць,
Іней, суворий, мов стружки металю,
Уся ненависть і боїв немало,
Із сходу град, з півночі зимний сніг,
І лід хмурний, що до світань ясных
Вгризався в волокон моток звинутий,
Де все боліло, що стряса і крутить.
Та все ж ні раз
Воно в ніякий час
Свого не стримувало паду
В бажанні впертім, щоб життя зростало
Ще краще, що-весни.

У жовтні, як листки стояли в злата славі,
Мій змучений, важкий, та ще широкий крок,
Немов на прощу, часто повертав я
До нього, що наскрізь вітрами просякло.
Гігантний смолоскип, із полум'я і листя,
Здіймався стовбур спокійно в неба синь,
Здавалось—він мільйони душ підніс там,
Що на гілках його бренили від пісень.
Ішов до нього я із світла повним зором,
Торкався пальцями й долонями кори
І чув до дна землі його зростання порух.

Його надлюдський, велетенський зрив.
Я опирав на нім свої суворі груди,
Закоханий, із западом таким,
Що весь глибокий ритм зусиль його напнутих
Крізь мене проходив і серцем тряс моім.

Тоді злучився я з життям його величнім,
Мов гілка з пня його, до нього я приріс;
Немов зразок усім—воно зростало пишніше;
Палкіше покохав я землю, води, ліс,
Нескінчені поля, пусті, де хмари линуть;
На долю злу дістав я збрую враз,
В рамена обійнять схотілось далеч синю;
Потужності додав найменчий нерв і м'яз
І крикнув я: Свята, свята, є сила!
І треба, щоб людина вперто й сміло
На замірах своїх клала тавро своє:
Бо лиш у неї ключ до раю є,
Лишень її п'ястук розкрити може брами!
І я поцідував, безтямний, пень,
І, як на небесах уже кінчався день,
Загублений між мертвими полями
Пішов я до шляхів, не знаю сам, котрих,
Під дикої душі несамопитий крик.

Переклав *Св. Горд.*

З МИСТЕЦЬКО — ПЛЯСТИЧНОГО ЖИТТЯ

Третій вимір. Культурна ланка Галичини за останнє десятиліття збагатилася у третій вимір. З двовимірної площини потенціальних можливостей та суто спорадичних зявищ розіставилися вони в глибочінь, у перспективу, стали місткі по всіх правилах духової фізики. Можемо тепер розмірювати та порівнювати їх віддалі від себе, означувати їх питому вагу. Можемо міряти їх динамічну та кінетичну вартість. Можемо дошукуватися в них деякого ритму та встановляти їх правило чергування.

Та все-ж, ці набутки ще не причина до надмірних радощів. Навпаки. По довгих роках просвітянського самодурства, шойно осягнені циферні підсумки на полі нашої духовости змушують цупко схопити чоло в обидві долоні. І що далі остаточна сума довгої колюмни вартостей з чергуванням додатніх та відємних знаків повинна стати міцним струмом, що має струснути стрижнем молодого покоління нашого народу. Очевидно під словами „молоде покоління” маємо на увазі виключно комплекс „творець - сприймач”, що своїм взаємодіянням і бодай мінімальною духовою симбіозою в значній мірі зумовлює повстання та розвиток тривких духових цінностей. Дальші міркування по цій лінії можуть легко призвести до плутанини проблеми „мистецтво й публіка”, що стала під цей час у нас синонімом повсякчасного „panem et circenses”, а втім і найактуальнішою

В. Ласовський.

Портрет.

справою культурного світику. Та про це окремо, іншим разом. Тут ми хочемо вказати читачам на існування того третього виміру нашої мистецької дійсності, хочемо вигострити його чуйність на питання, що так безпосередньо та всеціло вляжеться не лише з нашим далеким і невідомим післязавтра, але й з великими політичними фактами, які швидкою ходою грядуть нам назустріч... А далі хочемо знайти з читачами спільний кут бачення, який по змозі прикладатимемо до доволішніх зявищ, що формують нашу плястично-мистецьку дійсність.

Цих речей досягнемо, звертаючися віч-на-віч до життя та розглядаючи його очима дітей свого часу і своєї нації.

Гуртки і групи. Та, заки перейдемо до оцінки та міркувань на тему мистецько-плястичних імпрез у виставовому сезоні за 1934/35 рік, перечеислимо мистецькі групи та гурти Галичини й еміграції.

Під цей час нараховуємо сім таких груп і гуртків, розкиданих по цілій Європі. З них дві програмово ідеологічні („Спокій” у Варшаві і „Руб” у Львові), одна професійна (Асоціація Українських Незалежних Мистців у Львові), одна учнівська („Зарево” в Кракові) і решта, більші чи менші скупчення мистців у Парижі, Празі та Берліні, що зачисляються до АНУМ або стоять осторонь організованого життя. Найповажніша з тих всіх груп чисельно та престижево А.Н.У.М. має за собою шість великих вистав, рухливе видавництво та тісні звязки з багатьома європейськими мистецькими осередками.

За бортом. Осінню минулого року влаштувало Товариство Прихильників Українського Мистецтва у Львові виставу праць „Руба” та запрошених гостей з уділом Буцманюка, Гаврилюка, Іванюха, Лошніва, Луцика, Малюци, Нижни-

ківної, Обаля, Павлося, Плешканівної, Перфецького, Рубісової, Рудакевичівної і Чорнії. Якісно вистава дорівнювала, коли конче захочемо шукати рівновартости закордоном, деяким кімнаткам Осіннього чи Весняного Сальону в Парижі. Проте про якість нам не доводиться говорити. Бо взагалі домінантою згаданих сальонів є кількість, розмір, ефектовність сюжету, комерційний вальор. Якість в шляхетному розумінні — майже ніколи.

Виставка „Рубу“ мало чим ріжнилася від цих трагічних імпрез, з яких вертаєш мов з похоронів... Хіба гіршою якістю рам, хіба мініатюрністю розмірів дилетантських етюдів (звичайно, ми нація бідна). Хіба бундючною претенсійністю, що має на меті переконати глядача в тому, що „твір“ можна не лише купити, але й мати певність, що він має свою мистецьку стійність, притаєну десь там у крутих мазках і псевдомодерних композиціях. Поза інтелігентними, продуманими композиціями Гаврилюка ми дослівно ні в одному експонаті не помітили сліду вдумливого забудування площі чи відчутого коліру. Ми не знайшли в них палкості вислову, монументальности холодного міркування, творчої жаги. Ми не стрінули там жадної, сильніше закроєної, індивідуальности. За вийнятком Гаврилюка, не надібали ми між експонентами ні одного, для творчости якого були би близькі, або бодай відомі, досягнення сучасного мистецтва. З претенсійно золочених чи сріблених рямок визирала бездушна маніра та глибока життєва трагедія людей, виявлених із свіжости, туги до високих летів, молодости, льюگی сування пендзлем по полотні.

Ціла виставка була нічим, але багатомовним докором для вчителя переважної частини експонентів Олекси Новаківського.

Не хочемо тут обезвартіснювати безперечно великої праці й великих заслуг сеніора нашого

мистецтва Олекси Новаківського, проте мусимо визнати, що це саме з його робітні винесли оті всі старші й молодші члени „Рубу“ бездушне розуміння природи, мистецьку безідейність і передчасну манірність, що приневолює їх виповнювати малярську площу хаосом непотрібних ліній, чи псевдоімпресіоністичної завченої колірковости.

Колишня школа Новаківського і теперішній „Руб“—це низка змарнованих, може й талановитих колись, одиниць, що їх життя жорстоко викинуло за свій борт.

Їхні повсякчасні запевнення в пресі та розмовах, мовляв змагаємо до створення національного мистецтва, загально європейського по формі, а національного по змісту (одна з точок ідеологічної програми „Руба“) скидається на гірку, хоч не позбавлену гумору, іронію. Зле намальовані гуцул, український князь, чи розстрілюваний стрілець, чи врешті лихі пейзажеві етюди з рідних Карпат будуть лише продовженням нашої неславної етнографічної традиції в малярстві та лихого підмінювання великого мистецтва, на яке саме жде блискучо відроджена українська нація.

Знахідники та шукальники. Ще два-три прізвиська графіків, приявність творів Архипенка, Андрієнка, Ємця і мали б ми у цьогорічній виставі А. Н. У. М. повний показ творів усіх видатних мистців Галичини й еміґрації. Вистава давала повний образ мистецьких спроможностей нашого образотворчого покоління та його ідеологічно - формальної диференціяції. Цим ми не хочемо сказати, що вона зясувала в експонатах окремих виставців їхні максимальні спроможності або мистецькі кредо із зумисним *ad hoc* добором. Навпаки. Деякі виставці (маємо на увазі деяких дотогочасних членів Асоціяції) явно не дописали цим разом присланими на виставку працями або прислали такі випадкові речі, що

годі до них прикладати вагу ідеологічного маніфесту. Коли ж говориться про вартість імпрези, то підстава для того була у виїнятковій розбіжності технік, сюжетів, тем, цілей внутрішнього й зовнішнього характеру, ну й, очевидна річ, діяння на психіку сприймача.

При всьому уважливий глядач мав змогу в'язати окремі прізвища виставців в окремі, доволі чітко обрисовані групи, різні від себе різними завданнями та різними засобами, якими вони до їх осягнення змагають.

Трудно було винести з цієї вистави, як і з попередніх, вражіння, що наше мистецтво з року на рік набирає якихось самотніх рис, на що так нетерпляче чекає наш патріотично настроений загал. Цієї манни ми там не знайшли та з цілою рішучістю твердимо, що її там таки не було. Явище це ні сумне, ні веселе. Бодай не в прямому відношенні для справ культури та її льогічного розвитку. Щоб збагнути його причину вистачить згадати, які обставини формують наше мистецтво: в якій матеріальній залежності (говорім без евфемізмів) стоїть воно до свого споживача, які підсоння плекають наші таланти, який духовий інтерес має до нього наш загал.

Вистава була й справді багата впливами, школами, а то й намаганнями підійти під смак чужої публіки, коштом талану мистців та власного творчого обличчя. Це може й справді невеселе. Але ж бо й нема на це ради. То уділ недержавної нації, що для розвитку своєї культури мусить розкидати її творців по чужих гніздах, не маючи змоги власними соками виховати їх у рідному підсонні.

Під цим оглядом вистава настроює глядача на моль та насовує безліч рефлексій, що вибігають далеко поза рямки міркувань на мистецькі теми. Ідеологічно діяпазон формальних напрямів

на цій виставі широкий, хоча праве її крило було заступлено чисельніше від лівого.

Найбільше на право висунули себе Масютин і Холодний. Масютин, першорядний гравер, блискуче опанував не лише дереворитну техніку, але вчувся також в дух епохи, з якої рекрутується його персонаж. Його гравюри високомистецько припатиновані гравюрним стилем з часів Хмельницького та Мазепи. Холодний в своїх темперових працях використовує досягнення старих майстрів і лучить їх з набутками із сучасного мистецтва. Але своєрідна темперова фактура й чисто випадкові ефекти, незалежні від волі мистця в цій техніці, приглушують в них модерний елемент, ставляючи на перший план елементи, засвоєні в старому мистецтві (знаменита „пані з котом“).

Через грайливу колірними переливами низку імпресіоністичних праць Борацька та дешевеньку манірність неопрацьованих ескізів Глушенка знаходимо в центрі твори Сорохтея та Грищенка. Обидва експресіоністи не тільки за зовнішньо-формальними позначками виявляють стихійну експресивність вислову в рисунку, мазку та формуванні плястичної візії. Першенство треба дати працям Сорохтея (рисунки й акварелі), в яких мистець виказує справді чарівну свіжість, а навіть примітивність дитини, що без зайвого балясту завчених речей креслить предмет так, як його відчуває. Не дорівнює йому в тому Грищенко, що оживлює полотно виїнярковою бравурою та віртуозною самовпевненістю. Очевидно, годі применшувати Грищенка, як маляра: він же й є ним у повному значінні цього слова.

Графіки Гординського дають йому становище між формально лівими і центром. Характеризує їх велика ерудиція та вдале ритмізован-

ня площі й лінії. Ритм усіх графічних елементів — це домінанта його пластичних творів.

До поміркованих треба ще зачислити Мазепу, що справді доходить до цікавих вислідів у своєрідному, проте може злегка манірному компонуванні з малярським посткубістичним підходом до предмету.

Екстремістами, чи як то у нас в моді „експериментаторами” визначили себе Сельський і Гаврилюк.*)

Сельський у своїх творах, коли схочемо висловитись образowo, розтоплює довколашне на пливку маґму для того, щоби зісталити її у своїй творчій реторті та зеднати там реальне з недійсним, звичайне з потойбічним, драматично напруженим. Слід підкреслити в його новій стадії творчости нахил до літературного тематизму, що він його незвичайно цікаво підпорядковує малярським проблемам.

Гаврилюк дає далекі асоціації бачених форм, так спекулятивно компонованих, що композиція стає у нього самобутньою проблемою. Він сильно схиляється у своїх творах до безпредметности, що треба уважати у нього лише за переходову стадію.

Різьбу заступали самі добрі прізвища: Лятуринська, Мілянівна, Коверко. Найлівчий з них Коверко, хоч у лівість його не зовсім віримо. Лятуринська гармонійно єднає мужеський темперамент з фінезією жінки. Але своєрідний академізм Мілянівни нас не надто переконує.

---

*) До цієї-ж групи мистців треба залічити і автора цієї статті. Творчість його багата в реакції на т. зв. конвенціональний естетизм. Шукає він нового значіння й нової дійсности банальних речей, часто неестетичних в загальному цього слова значінні, яким проте надає в своїх творах ваги символів.

Прим. редакції.

Мистецтво чи порнографія. Властиво досить тяжко встановити межу між цими двома поняттями. Та все-ж заризикуємо гіпотезою, що образ, в якому мистець в першу чергу змагає до впливу на уяву глядача в напрямі сексуального побудження, — це порнографія. Коли-ж у допомогу бере такі трафаретні реквізити, як панчішка, підв'язка, недискретно розхилене десу, то це трафаретна порнографія, що обнижує мистецький престиж автора та применшує мистецькі вальори його творчости. Коли творчість Бушера стоїть на грані цих двох понять, то Глушенкова входить в заказану царину примітивної пристойности — в трафаретну порнографічність. Глушенко, цей колишній надійний, незвичайно талановитий неоклясик, своєю індивідуальною виставою болюче розчарував усіх, хто висновував будь-які передбачення дальшого його розвитку на підставі його праць з берлінського періоду. Легкостравний, шабльононий кольорит, неуваги в композиції, нічим неумотивоване відформлення об'єкту, ось що представив нам мистець під назвою нового париського періоду.

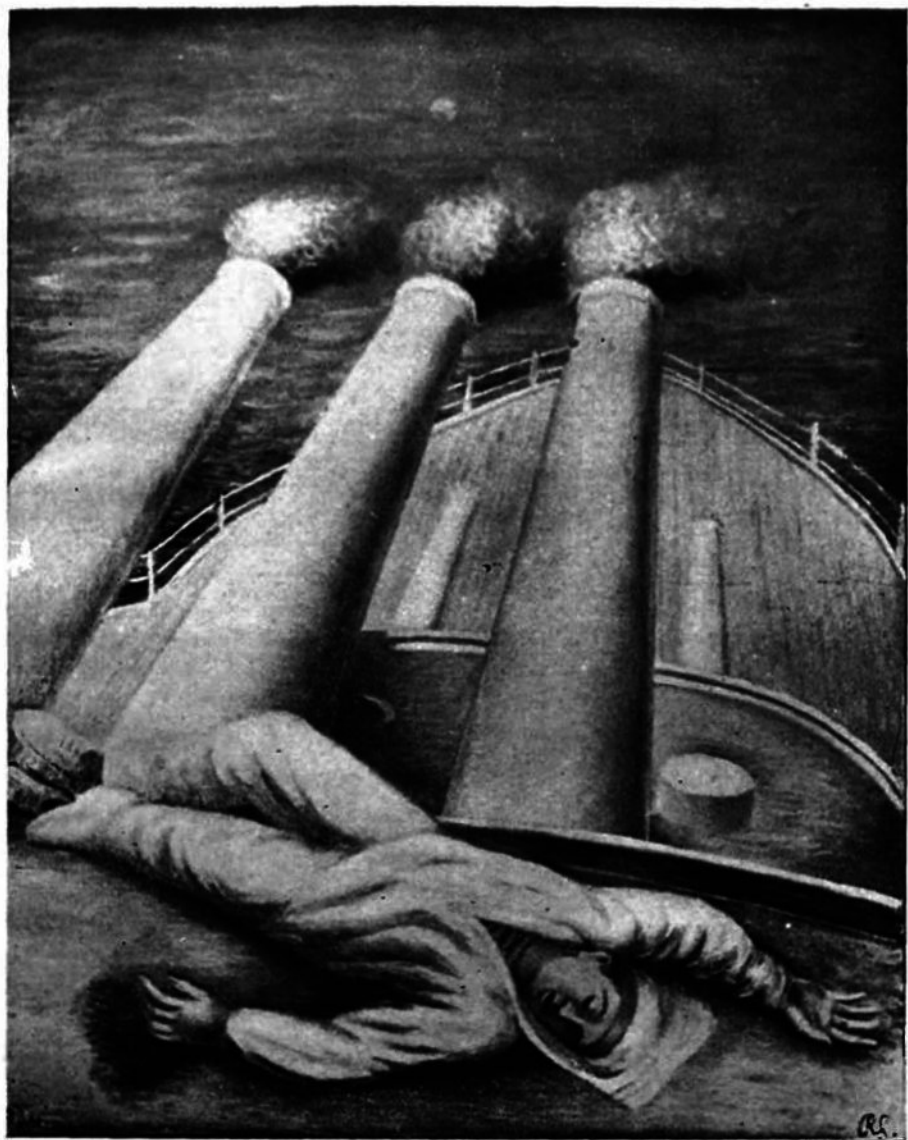
На маргінесі голосів своєї й чужої критики з приводу цих двох виставок та відгомонів ширшої opinii можна би ще не одне відмітити. Але не хочемо впадати з приводу критики у зневажливий, а для публики мінорний тон.

Место зо. Покиньмо примітивні міркування: Европа ми чи ні. На це дає нам проречисту відповідь етнографічна карта Європи; пошо-ж у такому разі розбивати відкриті двері. А десяток більше чи менше наслідувачів західно-європейських „ізмів“ не піднесе, ані не обнизить квалітєтности нашого мистецтва в очах ні наших, ні чужинців.

Киньмо також зідхати до історичного малярства типу польського Матейки чи Коссака. Исто-

рично-патріотичне малярство, як мистецтво та виховний чинник, мабуть не поверне ніколи. Щож торкається етнографізму то це справді давненько відспівана пісня навіть у нас. Ця сторінка в історії нашого мистецтва рішуче почеси нам не приносить.

Причина до турбот нашою плястичною культурою не лежить в річах дрібних і поверховних. Нас тривожить далеко загальніше питання, що на ньому спинюється український мистець та його дальша творчість. А саме цікавить нас питання, творене такими обставинами, як зубожіння нашого загалу, цілковита байдужність його заможнішої частини до мистецтва, брак критиків та мистецтвознавців і врешті політична психоза молодого покоління у відношенні до чистого мистецтва. Отак далі, і станкове мистецтво може стати у нас особистою справою кількох нешкідливих маняків. І це саме тоді, коли ідуть часи, що відкривають незвичайні спроможності для виявлення українського генія, коли мистецтво, підкреслюючи й нотуючи зміну в українській духовості, використовуючи, тепер тільки належно оцінений, історичний матеріал з обсягу розвитку плястичної техніки в нашому минулому — повинно стати справжньою авангардою в наступі молоді всеукраїнської культури на світову цивілізацію.

Р. Сельський.

Композиція.

С В Я Т О С Л А В   Д О Л Е Н Г А

П О Е Т Ь М И Й   Х А О С У

(З приводу появи збірки Е. Маланюка — Земна Мадонна)

«Перемагають лише ті, що ко-
хають, — переможці це великі ко-
ханці».

Анрі де Монтерлян.

«І та розслабленість ледача
І серця й розуму і рук —
Безсила насолода плачу
Безсоромно плебейських мук.»

Евген Маланюк—Земна Мадонна.

Творчість Маланюка, поета безперечно великого таланту й великої мистецької культури, що, за загально прийнятою думкою, репрезентує „сучасний український націоналізм“, хвилює українську літературну молодь впродовж багатьох років. В своєму часі захоплення Маланюком позначилося на творчості цілого ряду молодих поетів, і в українській поезії стиль „під Маланюка“, здавалося, починав вже пускати свої коріння. Одні сторінки Л. Н. В-ка приносили систематично, часом не позбавлені „горіння“, еляборати ріжних Дажбожичів, Левченок і т. д., що по своєму намагалися Маланюка переспівувати. Правда, в сучасний момент захоплення Маланюком трохи остигло. Задиханий ритм Маланюкової поезії і важкостравність його, одверто кажучи дуже специфічної й дуже ексгібіційної, „історіософії“ стрінулися в добі, що саме тепер наступає,

із зрозумілим протестом. Почала формуватися думка, що Маланюк—поет надто обмеженого діяпазону почувань, що в нашу сучасність він вже не може привнести нічого нового, що він не може збагнути потреб і спрямування нашого сьогоднішнього мистецтва, яке повстає в часах, коли суспільство остигло й коли неминуче настає повинно нове оформлення української духовності. З такою приблизно думкою виступив наприклад Юрій Липа, присвячуючи Маланюкові сторінку в своїй есеї „Campus Martius”.

Проте, звичайно, коли дивитися на творчість Маланюка ретроспективно, коли брати під увагу несподівану й будь-що-будь блискучу появу його в часах, що настали безпосередньо по вгамуванні української революції — не можна не признати, що творчість Маланюка мала дуже поважне значіння для розвитку тогочасної української поезії та й взагалі для розвитку тодішньої української індивідуальності. В дійсність, що не цілком ще остигла від солодкової лірики Олесів—Маланюк прийшов настобурчений і бунтарський, приніс нове, для тих часів, що стояли ще так недалеко від границь недавнього етнографізму, відчуження України і новий круг емоцій, в який владно захопив українську літературну молодь. Його заслуга безперечна й велика в тім, що він змусив всіх нас звернути увагу на свій самітний, нестримний і бунтарський похід в українську літературу, що він брутально протиставив себе й свою творчість міцно-закоріненій побутовщині і тій слезливо-сентиментальній „стрілецько-козацькій“ романтиці, яка починала вже витворюватися в нашій дійсності на румовищах революції. Його заслуга і в тім, що він не завагався показати нам візію ножа й бунту, дати нам відчуття шал своєї непогамованої і, здавалося, місницької крові саме тоді, коли нація й суспіль-

ство поринали в страшливій зневірі, саме тоді, коли стояв лише безнадійний лемент над просторами поневоленого краю. Його перша книга віршів—Гербарій—пахла кровю, дзвеніла кроками буряної епохи, що недавно проминула. Її „песимізм” був поміркований, а втім і цілком виправданий. Проте, була в ній „весна і синь” і юність, що безперечно вішувала нове, потужніше окрилення автора...

Поява Маланюка була безперечно блискучою. І це не дарма совітська критика звернула на нього спеціальну урагу. Навіть своєрідна „публіцистичність” Маланюка, своєрідна „актуальність” його поезій — все це було потрібне. Нічого не значило також і те, що Маланюк, який виріс цілковито з російської культури (починав літературну працю в російській мові) привніс в свою творчість специфічну російську „історіозофічність”, оте оперування історичними символами (у Росіян—Іван Грозний, Петро I, опрічнікі, Пугачьовщина, Стенька Разін і т. д., у нього—степ, хижацький схід, азійська далеч, Варяги і т. д.) яка так характеристично позначається в російській поезії. Байдужим було й те, що Маланюк запозичив у Росіян (Блок, Єсенін, Ключев) техніку писання, конструкції й чергування мистецьких образів. Дійсність, яка сприймала Маланюка, була ще надто убога на справжню „українську оригінальність”, надто підкреслена й стабілізована в малоросійському, культурницькому значінні.

Тим-то Маланюк, не дивлячися на те, що йшов в українську літературу з засобами до певної міри запозиченими у Росіян, все-ж був потрібний. Він мав безперечний талант, пристрасть, темперамент і, як новонавернений Українець—велику, творчу жадоу органічно злитися з блискучо відкритою Українською Нацією. Творчість його мала шал і амбіцію наздогнати за всяку ці-

ну російську поезію (іншу в тих часах Маланюк ледве чи знав) і принаймні формально, технічно їй дорівняти, протиставляючися їй відчутим в іншій площині змістом. І це було добре... Доба, в якій він появився—сприймала все. Це була доба, коли щойно починала формуватися нова українська індивідуальність, ґрунт багатий і родючий, коли кожне зерно, засіяне українською рукою могло їй повинно було дати несподіваний врожай.

Але від моменту появи Маланюка в нашій літературі минулося багато часу. Саме може не багато, коли думати категоріями років, але дуже багато, коли розцінювати нашу культурну дійсність в площині зробленого, відчутого й осягненого. Безперечно наступила стабілізація поняття української національності. Відкрито й відповідно оцінено блискучий зв'язок нашої дійсності із змаганнями Українського Народу в перспективі історії. Розбудовано, з відповідним окресленням місць і встановленням принципу ґієрархічності при класифікації національних героїв, велику українську традицію. Створено категорії думання, й відчуття для української „еліти”. Знайдено нові ірраціональні форми вислову для багатого змістом українського етнографізму. Пороблено справді величні осягнення в найрізніших ділянках культури, — за десять років Українська Нація здобула те, що інші нації осягають протягом повільної й дуже довгої еволюції — осягнула шлях в історію й вікно для консолідації із світовою культурою, Не маючи власної держави ґеній Української Нації знайшов вислови для своєї многогранної й многоликої експанзії. Повстало нове суцільне поняття українського імперіялізму і української гордості — гордості расової, свідомості своєї переваги й [оригінальності серед інших народів.

Наступили часи, що дуже можливо є початком справжнього „золотого віку” української культури, початком бурхливого й переможного походу української раси на нездобуту ще нами твердиню світової цивілізації, початком зрілого й бундючного ренесансу в найширшому розумінні цього слова з усіма найскрайнішими, а проте найправдивішими „правдами”, що їх, можливо, понесе Український Нарід у заметіль європейсько-жидівського всесвітянства.

Оригінальний, п'яний італійським вином нашого відродження молодий есеїст М. Іванейко писав:

„Нині нам вже мало одного чорноземного ціцероніянства. Ми прагнемо нового змісту молодого відродженого духа. Ми шукаємо броду, щоб перевезтися в наш зрілий ренесанс, в наше 16 століття, коли з хаосу перейнятих ідей і формальної освіти виступали ясно скристалізовані творці мистецтва, нової науки й модерної філософії: Леонардо, Мікель Анджельо, Рафаель, Галілей, Макіявель і Бруно”. *)

Безперечно витворився й витворюється далі досконалий ґрунт для нового, повнокровного національного оптимізму, виправданого в цілості навіть при умовині, фатального у своїх наслідках, існування московської окупації на Великій Україні. Останні 10 - 15 років — цебто саме роки, що починаються від появи Маланюка, на літературних обр'ях—були отже роками безперечного й для багатьох несподіваного українського ренесансу, що змагав нестримно до остаточного зформування поняття всеукраїнської культурної суцільности.

Певна річ, цей ренесанс повинен був бути слідний також і в літературі. Прийшла пора на

---

*) М. Іванейко. Вітер. Л. Н. В. 1928, т. IX, ст. 35.

новий тип письменника, що був би буревісником і віщуном нової епохи, на письменника, що, за окресленням Велса, який прикладав це до Кіплінга, „допоміг би розширити географічний змісл, передав вислови, потрібні до відзеркалення туги за дисципліною, саможертвою та організованим напруженням“.*) У нас такий тип письменника мусів би використати всі осягнення останніх років культурного напруження Української Нації, перевести критичну розцінку своєї дотеперішньої творчости й підпорядкувати свої „органічні“, „стихійні“ почування великим потребам нового все-національного мистецтва.

Один із визначніших українських критиків Яків Савченко, крізь творчість якого навіть і в совітських умовах пробивається суворий патос українського відродження писав в одній своїй статті:

„Письменство своїми засобами й методами відтворення й конструування світу, своїми ідейно-принциповими позиціями, світоглядом і світовідчуванням, нарешті своїм загальним запасом матеріяльних фактів, не може бути меншим і вужчим хоч би за пересічний рівень свідомости і організаційного озброєння на інших ділянках історичного процесу“**).

Сучасний процес формування української духовости повинен позначитися в літературі саме тими-ж прикметами, якими він вже позначився на інших ділянках культурного життя. Те, що зроблено в науці (хоча б відкриття гордих і напружених „біографій“ великих українських постатей — Хмельницького, Орлика, Мазепи, хоча б зформулування життєпису й творчости Шевченка) повинно бути зроблене і в літературі. Простий

---

*) Цит. за статтею Андре Моруа: „Редярд Кіплінг“.

***) Яків Савченко. Мертве й живе в українській поезії. Життя й Революція.

і ясний „княжий“ стиль нашого відродження вимагає нової синтези органічних ірраціональних українських почувань.

Згаданий нами на початку Юрій Липа, в своїй незвичайній, глибокій і чистій книжці „Бій за українську літературу“, присвяченій саме питанням завдань нової української літератури перед лицем нової української дійсності так формує ці завдання:

„Тепер, по століттях, ритм раси повний нетерпеливості, звертається до своїх творчих одиниць по нову, різнородну, багатоджерельну „Правду“, правду власного обличчя, правду нового висловлення себе. В тім плестиме власним руслом і українське мистецтво”.

Далі він говорить:

„Уже тепер можна відчуті в цьому письменстві мелодії в новім ритмі. Вони неспокійні, а одночасно певні, скромні, а одночасно войовничі, лагідні, а одночасно повні найбільших, майже надлюдських амбіцій нашої крові, повні туги найбільш самотної великої раси в Європі**.

Стільки говорить Липа.

В його яснім, прозорім і суворім бажанні відчуті могутню українську літературу є саме щось з цього всеукраїнського ренесансу, який барвисто й нестримно гряде на всіх ділянках нашої культури.

А втім за його словами стоїть його власна літературна діяльність, яка дає йому здається таки перше місце серед поетів нашого молодого відродження. Він бо найбільше чує нового українського Бога, що „обходить сувору Софію, диктуючи нам: — Вояки! Українську скоріте стихію!” Він бо найсильніше хоче „вознести знамено святого великого краю” і згуртувати навколо себе

---

*) Юрій Липа. Бій за укр. літ., ст. 89.

тих, „хто має суворі очі і уста затиснуті міцно”. Проте, його теоретичні міркування і його, не цілком ще відчута й неналежно оцінена, літературна праця зростаються справді з „практикою” нашого молодого літературного життя.

Помінаючи цілий ряд „несподіваних”, та всеж дуже прикметних для всенаціонального ренесансу літературних „з’явищ” на Великій Україні, тут у нас на еміграції і в Галичині виростає й простує свої крила новий літературний „молодняк”. Ідуть поети рука в руку, немов завадіяцькі безжурні „тремпи” з оповідань Джека Лондона. У всіх розсміяні обличчя, споловілі на сонці чуприни, очі повні життя й радості. Їм хочеться моря, весни, кохання, вони хочуть здобувати, мандрувати, віддихати свіжим повітрям і дивитися на сонце. Всі вони бундючні, закохані в своїй добі і своїй батьківщині. Всі вони вчилися по школах, що походять від великих предків і що Україна найкращий, найбагатший і найоригінальніший край. Для них нема сумніву „бути, чи не бути” — вони існують, ходять, кричать і сміються.

Ольжич співає про далеких полінезійців, про „рев військових пісень”, про „бронз” і „камінь”, про „лицарські гордині” і „усміхнене юнацтво”, Косач мріє про конкістадорів, про „південний вітер” і „горді прапори”, у Антонича шумить молоде вино весни, Кравцеву ввижаються дороги й пластові походи, Мосендз пише про барвисту „мапу”, про шляхи, якими йшли Пізарро, Колумб і Польо, „ржуть осідлані коні до куряви невідомих доріг” в віршах Романа Завадовича, перед Юрієм Кленом встає Кортес і „золотопере царство Монтезуми”, Гординського хвилюють порти, шум моря і японський дреднавт, а Дригиничові сняться вітрильники, матроси, Джава й Суматра.

Це ті юнаки, ті брутальні „Сагіби“, що можуть іти здобувати Індію, ті, що їх з охотою прийме в свої ряди кожна армія, ті, що, говорячи словами Редярда Кіплінга, зуміють „стрічати тріюмф по поразці і мати відвагу в той час, як всі інші цю відвагу вже загубили“. Це ті майбутні старшини, бундючні, поривні, сміливі й ширі, зарозумілі й добрі, брутальні й лагідні, без яких не може існувати жадний державний лад і жадна, навіть найбільш антимилітарна, й „демократична“ цивілізація.

Вони „лаштують шоломи і підв'язують мечі“. Вони хочуть „пити корінені вина, одягати шкурятяний панцир і тримати в палаці варту“ (Ольжич). Вони „чисті, вмивані кров'ю живих“ (І. Калинів). За імя своєї батьківщини вони потраплять пити лише „боевий хміль“ (Мосендз). Вони говорять про „святі щит і меч дідів“ (Чернява), а рівночасно вони сучасні. Є в них, уживаючи вислову Савченка, „патос епохи, патос будівництва, патос філософічного ствердження своєї дійсності“. („Мертве й живе в українській поезії“).

Вони не самотні, ні! До них з великою Україною, співаючи про „загартовані сонцем вітрила“, відгукався Влизько, десь із Дарданель, писав свої радісні вірші совітський моряк Голованівський, Юрій Яновський марив про „фрегати“, про „веселі дні“, „вино на палубі“ й „брязкіт зброї“. І так само, як і у них вставало „грізним світанням зоряне Ельдорадо“ в неоцінених ще вповні баладах Марка Вороного...

В дитячих роках вони не плакали над сентиментальними історійками і ніхто їх не примушував задумуватися над долею всесвіту. Ні, вони ходили на фільми з американськими бандитами й весело перепливали ставки в старих бочках від дошової води.

Звичайно вони мужні й звичайно, в наслідок

своєї мужности, вони саме й посідають той „дар активно протиставлятися фатальності оточення“, що, за думкою Жюля де Готіє характеризує лише волевий і героїчний тип людини.

Тим-то вони й відповідають епосі нашого відродження, епосі українського ренесансу, що, всупереч всім сподіванням і всім надіям ворогів Українського Народу, здійснюється нестримно й могутньо над широчинню цілого, тепер тільки вповні відчутого, краю. Епосі, коли більше ніж коли встає, за геніяльним окресленням Липинського, „найсмівливіша, найсильніша своїм завзяттям і розумом лицарська Україна“!

. . . . .

Саме в світлі цих уваг (може трошки за довгих, проте необхідних для розвитку наших думок про творчість Маланюка) приступаємо до оцінки останньої книжки Маланюка — Земна Мадонна. Книжка видана в році 1934. Маємо отже перед собою не автора, що здобув собі таке, а не інше місце в українській літературі в минулому, лише автора, що претендує на голос в українській сучасності.

Тим-то задаймо собі засадниче питання. Чи книжка цього автора, що безперечно був в своїй часі поетом своєї доби і міг бути тоді навіть „репрезентантом українського націоналізму“ відповідає теперішньому ритмові відродженої Української Нації? Чи в віршах цього автора, на якого все ще при звично дивиться наш літературний світ, є хоч натяк на ту, за термінологією Липи, „нову правду“, по яку звертається до письменника наша відроджена раса, на ту суворість, гордість за приналежність до своєї нації і оптимізм, що характеризує кожний ренесанс, в тому числі, річ зрозуміла, і наш український?

Відповідь наша згучить просто: — Ні!

Доба, в якій починав свою творчість Маланюк була, запевне, добою зневіри й занепаду. Була там не тільки розпач від програної визвольної боротьби—було страшно за те, що Нація Українська може не зуміє виправдати свого недавнього героїчного козацького напруження в ділянці нової упертої, послідовної праці для сформування свого національного ідеалу. В тій добі Маланюк був потрібний. Все-ж він приніс не будь яку віршову культуру і цілий ряд нових емоціональних висловів, що могли стати „темами до думання” для українського загалу.

Але доба, в якій живемо тепер — це доба ясности й певности за майбутність свого народу. Страшливий іспит перед лицем історії ми витримали. Крізь дим від недавніх згаріщ напружено й гостро змальовується суворе обличчя нової дійсности.

І в цій дійсності Маланюк - чужий!

Загнаним вовком приплентався він в наші яскраві часи з часів тривоги й буревіїв. В нього осмалена шерсть, тіло ціле в ранах, він скавулить і зализує гнойні язви, блискає на всі сторони переляканими очима і вие нерозумно й несамовито на „ніч з кривавим місяцем” (9) на „дикий вітер, та чорний степ” (38).

Ночі для нього страшні, дні безнадійні й не-радісні. Навколо нього лише земна земля—рівний безкрай суходол, „нескінчена Сагара“ (68).. Над цим суходолом жадного ширяння — тільки кров і смерть — життя зливається з землею, поринає в землю. Запах смерти є запахом Маланюкової землі..

О, ні! Маланюк не змінився. Навпаки, він ще гостріше відчуває ті часи, коли „так страшно людське серце билось, в устах страшний кривавивсь крик”, коли „так близько чувся подих смерти” (39). Його огортає ще більший жах.

Він біжить, тікає, затуляючи вуха й замикаючи очі перед візією страшливого минулого. В своєму заспаному бігу він не відчуває, що все навколо змінилось, що на рясно политій кровю землі виростає нове життя, що грядуть часи зовсім відмінні, що навіть трагедія програної визвольної боротьби й нового поневолення інакше переломлюється в психіці сучасного покоління, що це покоління хоче Кіплінгівських героїв і мужньої реакції хоча б англійських старшин в недавньому прекрасно-британському фільмі „Бенгалі”.

Жах Маланюка нас не жахає. Його тривога нас не переконує. Зокрема тепер, коли, повторюю, все стало певним і ясним коли процеси думання української еліти відбуваються в кориті цілком скристалізованих національних емоцій, коли на всі історичні події і зявища нація поставила і ставить далі свої штампи, коли, для прикладу, немає вже хаосу визвольної боротьби, а є сувора послідовна війна, що її вела з Московою героїчна українська армія, очолена своїм великим вождем Симоном Петлюрою, коли далі немає „половецько-татарсько-запорожського” хаосу і бешкету нашого минулого — а є, організована, і кожним школяром яскраво відчута, українська історія з князями, королями, гетьманами, з відповідною клясифікацією героїв Нації і стабілізованим зрозумінням логіки розвитку історичних подій від найдавніших, княжих часів аж до наших днів.

„Де-ж є тепер у нас Дике Поле? Де ті простори?” — пише про Маланюка Юрій Липа, зачудований упертою повторністю глухих на сучасність Маланюкових образів і викривленістю його „історичних перспектив та пейзажів”.

„Нема тепер Дикого Поля,— відповідає він,— Його вже давно поділили між собою кремязні осадчі, нема глухих просторів, а густість насе-

лення там не рідша від пруських земель, та й цивілізація не нижча від земель Варшави."

А далі, окреслюючи своє вражіння від цілості Маланюкової творчості, він говорить про нього:

"Шалений птах з кривавими очима, шугає просто вниз—у Вальпургієву ніч хаосу, в дисгармонію степових буревіїв, в дикий полин по-встань і зрад".*)

Він добачає в Маланюковій творчості лише один „мотив тривоги й безголова“.

Учитель Маланюка і визначний український дефетист д-р Д. Донцов написав колись недоведену дефетистичну річ про „козацьку націю“, для „краснаво словца“ називаючи її, за повчальним прикладом польського короля, „бестією без голови“, *bellua sine capite!*

Тяжко не прикласти цього „геніяльного“ будь-що-будь вислову до автора „Земної Мадонни“—книги нерозумної й не сучасної, збірки віршів, як це побачимо пізніше в першій мірі розкладових, невиправданих авторовим „горінням“ і великим авторовим талантом—книги, що замикає собою в загальному підсумку три попередні книги того-ж автора, написані в тому-ж дусі—отже книги, що говорить не за випадкову, лише за уперто-последовну лінію авторового викривлення.

Bellua sine capite!

Бестія, що не має очей, що ніколи не бачить світла, що завжди поринає у темі, що їй замкнені всі шляхи до кращого, що захлинається власною кровю і може тільки проклинати!..

Але полишімо тимчасом ці уваги і спробуймо детальніше розібрати останню збірку Маланюка.

---

*) Юрій Липа. Бій за українську літературу, Ст. 46.

Перше, що в цій збірці нас вражає — це, зрештою повсякчасне для Маланюка, але цілком вже незрозуміле в цій останній збірці, виданій аж при кінці року 1934, сплелення і опльовування символу України. Україна для Маланюка виступає завжди в образі розхристаної, всіма гвалтованої повії „розкрита, розхристана плоть“ (26), „рабиня, що кожному, хто схоче, віддає дике тіло й мертву душу“ (49), що „під смагливим монгольським лепом“ ховає заражене „проказою тіло“ (38), „покритка“, що в лоні носить „монгольське байстра“ (75) і т. д.

Йому малюється „лоно голе, що випинається з-під ганчірок“ (55), в історичному минулому він бачить „не бій лиш борсання жіноче під тучним тілом варвара гидкого“ і „пристрасть гвалту пяну“ (52).

Це нестримне хоробливе бажання уявляти собі „фізіологічно“ історичні процеси і поганьблювати божевільними візіями якихось „містичних coitus'iv“ святе ім'я своєї Батьківщини довело поета до того, що на сторінці 66-ій своєї збірки вміщає він цілий вірш, присвячений „копуляції“ України зо всіма можливими й неможливими українськими ворогами. Починається цей вірш таким „патетичним“ запитанням:

„Хто гвалтував тебе? Безсила,
Безвладна, п'яна і німа
Неплодну плоть, убоге тіло
Давала кожному сама”...

А далі наступає цілий потік запінених і ма-сних „блюзнірств”.

Є тут і „розпушта на розпутті” і „повія ханів і царів” і „сонні пестоші султана” і „байстрюча мати яничар” і „Пріська гетьмана Петра”...

Не знаю, що думав Маланюк, коли „виригував” (інакше цього назвати не можна) оці слова. Але знаю одне, що сучасному Українцеві напев-

но дуже тяжко й дуже болюче запізнаватися з такою „запашною” інтерпретацією української історії.

Болюче й нестерпно вислухувати йому далі оті всі „прокляття”, якими по жидівськи пристрасно жонглює Маланюк в своїй маніякальній, патологічній ненависті до України,

„Кляну” (12), „Проклинаю” (50), „Будь проклята”, „Кляну Тебе”, „Будь ялова” (51) „В твоє лице вихаркую прокляття” (50) „Прокляттям, прокляттям ця назва” (65)....

Чимось справді сіоністичним, задушним, може знову надто „фізіологічним” віє від цих слів Маланюка.

Само собою насувається запитання. Звідки ці „прокляття?” Чи може дадуться вони відчуті в площині того раптового припливу ненависти до української стихії, яку відчували і Куліш, і Франко, і навіть Шевченко?

Але-ж ні! І Куліш, і Франко, і Шевченко були справді самітними. Їх ненависть ішла по лінії великої, творчої, героїчної й розумної любови до своєї Батьківщини. Їх „ненависть” була тільки хвилимовим упадком сил, вичерпаних в несамовитій боротьбі супроти непоборної дійсности. Зараз же вони здіймалися й без песимізму, радісно, з великою вірою і аскетичним запереченням себе самих приймалися за невдячну, творчу, обраховану лише на далеке майбутнє, працю.

У Маланюка справа складніша. Це не хвилимовий упадок сил. Це загальна лінія його творчости. Це спосіб висловити себе. Це його стиль. Це Маланюківщина! Поза ненавистю він просто не може знайти себе. Його „любов” непереконлива. Це трік, технічний спосіб для того, щоби ще сильніше виявити себе згодом в ненависті. До України — єдиної „коханки” на сторінках своєї книжки—простує він з бичем садиста і з слю-

нявою огиддю всіх прикмет російського мазохизму: „Звивається й корчиться тіло під бичами нещадних образ” (9). „Так страшно пахне кров і піт” (43). „І даремно благають смерти перепалені бодем уста” (38)...

Це майже „фізіологічний акт”, відбутий з огиддю, з бодем, з криком розпачи і мукою нелюдської насолоди десь в важких підземеллях хоробливо-понурої, чорної фантазії. „Все малює моя малярія, фантастичний фатальний біль” (53). Ця чорна фантазія, чорна пристрасть, нездорова фізіологічність повсюди. В образах—голі жіночі тіла, брудні, опалені звірячим вогнем пожадання, „спітнула похіть” (43), „гнилою раною—уста” (43) У „чорному степу” жіночі тіла підлягають „мертвоту, (некрофілія?) звірю” (76), „відьма сотниківна, мертва й гарна” напуває серце „чорним ядом” (15). Чорне серце і чорний кольор, багато чорних ночей, безнадійна чорна мертвота. Кольор пиратських прапорів з кістками й мертвою головою. Кольор вигнанців, проклятих власним суспільством.

Цей „чорний ритм”, це „чорне дихання” зумовлюють, запевне, не менше чорний і безнадійний песимізм поета. І цей „процес” у нього чисто „фізіологічний”. Це наслідок нестерпних мук, хоробливої україноманії, пожадливих, похапних актів „самогвалтування”. Це „патологічно” зовсім зрозумілий стан... Це охлялість замученого візіями своєї фантазії параноїка.

Ніч для нього „як тортюра, як сказ” (9), „Небо безоке й зимне”, (16) „простір сліпий”, (14) „Німа земля заснула цвинтарем” (14), „Зима співає жалобним гімном” (16), Сонце освітлює „безсилу тишу летаргічних століть” (37), „осінь глуха і зимна” (55), в грудях у нього „порожнеча болю” (24), роки проминають для нього „карою” (68), його дні „втомлені”...

Ідуть „чорні хмари” (30). А він „мов окаянний причаївся і жде” (30). Нічого, нічого вже для нього не залишилося. „Руїна. Руїна. Як фатум, як вирок. Назавше. Навіки. Крізь вир поколінь. І жадного сенсу і жадної міри на тричі покараній, клятій землі” (54). „Ніч, морок, самота,— вигукує він. — Не зрушу, не двигну. На марне. Все дарма” (11). „З обличчям в розтерзаних язвах, з очима в кривавім тумані” (65) борсається він у власному духовому безсиллі, заводить „диким древнім монгольським виттям” (37), кидається й падає, горить, здіймає в проклятті руки, „напружує набряклий кровю зір”, вдивляється й нічого не бачить. З запінених уст видирається молитва: „Боже, Боже!” (38). Він вже просить смерті (38). Ні, він не витримає!

Один польський публіцист писав якось в своїй рецензії на книжку Савінкова — Конь Вороной: „Побачимо тут цілий екзотичний окремий світ почувань. Побачимо духовий хаос перестрашеної варварії і всі прикмети російського сатанізму, який раз отулює себе плащем мелянхолії, а згодом з насолодою поринає у крові, раз журиться найбільшим питанням існування людини на землі, згодом тішиться своїм безмежним цинізмом. Так, жиючи в комедії чи трагедії найскрайніших контрастів, цей російський чоловік „вие з болю” і ніколи не знає, кому врешті піддатися: Богові, чи Антихристові”. (J. Wasowski. Wielkie czasy 97.).

Книжка, яку рецензував польський автор, була написана Росіянином!

Я думаю — читачеві буде ясно, чому ми навели саме цей уривок з його рецензії.

„Хаос перестрашеної варварії і всі прикмети російського сатанізму”.

Саме російського!

...І тут підходимо до кульмінаційного пункту нашої статті.

Мал а н ю к не У к р а ї н е ц ь! Українська мова, Україна і українські історичні перспективи, все це тільки зовнішня шкаралуца, крізь яку постійно, хоч і несвідомо проглядає кирпате й примітивне обличчя „перестрашеної московської варварії”.

„Не рідний — вигукує він — небіжчик рідний край!”

Справді не рідний!

До України прийшов він з типово російським світовідчуванням, „причалив до України”, як говорить Липинський про іншого, спорідненого з ним духом Українця, „з московсько - азійських берегів”. Сприймав і перетворив своєрідний російський месіанізм, що починається завжди з самоопльовування, а кінчається бунтом проти цілого світу („дебошірїть по рускі” — за висловом Достоевського) саме в ім’я колись опльованої, а тепер несподівано звеличеної своєї батьківщини.

Що йому Бог, Україна, національні й вселюдські святощі! Для заспокоєння бунту своєї плебейської, варварської крові він на все може наплювати, все проклясти. Згодом він може істерично кричати: „Ні. Не вірю. Не вірю. Не вірю. Буде. Буде. І будемо ми...” (81). Але це ніяк не доведено й не виправдано його творчістю, де надто багацько „російських” мук „самобічеванія” і надто мало „української” віри.

Сидить в нім Леонтєв й Достоевський не менше, як в кожній іншій людині, отроєній російською культурою. Сидять Карамазовські спроможності „всьо совместїть” — від ідеалу Содомського до ідеалу Мадонни, сидить врешті неповздержливий суто Бакунінський анархізм.

Тим-то не виправдано, по російськи згучить його: „ще летїтїме мертво й голо над Москвою наш буряний спів”... (61).

Бо-ж це ті самі настрої (тільки „перелицьовані”), що здіймалися хоча б у Достоевського піс-

ля пекучого й ганебного самогвалту і самоопльовування—настрої непримиренної й невинуватої ненависти до Європи—що оформилися потім в та-кож недоведенім, „мертвим і голім бурянім співі” полків Будьонного: дайш Варшаву!

Це все звідтам, від Росії!

Звідти прокляття, звідти чергування нена-висти й любови, звідти „містичні” садизм і мазо-хізм, звідти хаос і шал, і розуміння рідної історії в площині „Пугачьовщини” та „Разіновщини”.

Навіть образ жінки — України, повії і блуд-ниці, що виступає у віршах Маланюка не оригі-нальний. Де-інде прихильний рецензент Маланю-ка Юрій Клен пише про нього на сторінках „Вістника”^{*)}:

„Так само колись для Блока його „Незна-йомка” приймала риси мадонни, повії, жони, Русі; та сама многоликість, яка в іпостасях своїх ствер-джує цілковитий паралелізм образів у обох поетів; ті самі татарсько-скитські мотиви, та сама есха-тологічна тема у „Візіі”, що своїми образами через Блока сягає аж до Вол. Соловйова”.

„Спільність з Блоком — пише він далі—ще яскравіше документується цілим циклом „Кармен і Беатріче”. Подібність—говорить він — не тільки в спільній тематиці, а в стилі, ритмі і образах”.

Від себе додамо далі, що на збірці Маланюка в цілості позначається не тільки спільність з Бло-ком. Тут є й Гумільов (це ще добре) і Ахматова і Єсенін^{**}) і врешті є в цій збірці надто підозріле „зрозуміння” для тематики й ритму... російських романсів та співанок Вертінського. Ті сні про

---

^{*)} Вістник. 1935, кн. 3. ст. 231.

^{**}) Пор. хоча б «Інтермеццо» на ст. 16, дуже близьке Єсенінові і ритмом, і настроями, і своєрідною мемуарною споглядальністю, і врешті тлінним запахом правдиво-єсені-новської меланхолії: «Невесела слава, чужина і самотній крик»...

„горбату наречену” (40) про „довгі руки й бліді долоні”, про „каре футро і карі очі” (16), треба визнати, є дуже „симптоматичні”. А вірш „ти стояла у білім завої, воском плакали білі свічки” (42) вже цілком просто нагадує Вертінського: „Ваші пальці пахнуть ладаном”. В кожному разі виріс він з того-ж психічного клімату.

.....

Молодий французький письменник Люї Мартен - Шофіє, в своєму, написаному з великою бравурою, й до речі цілком „нефранцузькому”, есеї „Orgueil, vertu rare” (гордість—рідка чеснота), вважає за прикмету „комплексу нижчости” акт помсти в „якомусь вибухові ослабленої особистости”, щось, як „невилікувально хворий, який вбиває в спину лікаря ножа”^{*)}.

Невилікувально „хворий на Росію” Євген Маланюк робить це з Україною — кидається на неї з ножем за всією наукою своїх російських вчителів.

Прокляття Маланюка саме в тому, що він за добре знає Росію, за міцно вріс в її ґрунт і що занадто тяжко йому від неї відірватися. Його трагедія—це трагедія морального скалічення, це боротьба з самим собою, з тими злими „російськими” силами, які виривають в його душі й формують почування ненависти до рідного краю, це безмірно трагічне змагання зрозуміти незрозумілу йому, юну й чисту епоху українського відродження. Це бунт супроти всього, що не лежить на лінії його неукраїнського відчуження, супроти „світлости”, „суворости” й „мужности”—отже бунт саме в ім'я свого „комплексу нижчости”...

---

^{*)} Louis Martin - Chauffier: „Orgueil, vertu rare” VU. Nr. 369. 1935 p. ст. 461.

В молодих українських „гордих” часах, що починають вже віддихати „панським”, з княжої, руської доби завіяним, повітрям, в часах відродження нових мужніх і лицарських чеснот, в часах задивлених в стрункість минулого — він, „що, — як сам каже — народивсь між орачів” не пан, лиш геніяльний раб, „тільки ніж, замість мечів, скермовує добі в безносу морду” (94). На руках його ще тепер „зрадницька кров” (81), а над життям його „кара на горло” (81).

Пятнадцять років, що були для нас роками невпинної праці над створенням нового українського Бога, проминули для Маланюка безслідно. Ці роки не дали йому почути світлого співу „українських янголів”, не вбрали його в барвисту й романтичну одіж української сучасності.

Лиш темний демон спокуси й пихи пущеного на волю раба — нашептував йому на вухо слова, що млосно й жаско пахли кровю, бунтом і смертю.

З тими словами йде він і далі в сучасність.

Голий, чорний, „незугарний і страшний“, „виплеканий лихом і викоханий у тьмі” (27) дзвонить цей сучасний Квазіmodo на сполох, калатає в дзвін, задихується, хрипить, проклинає, плює й казиться в своєму „непримиренному лютому гніві” (27). Ось-ось сконає, видушуючи з волохатих грудей, де бється „чорне! серце“, останні прокляття, але непогамована звіряча живучість знов здимає його на ноги і знов, немов Марко Проклятий, немов Вічний Жид, з криком біжить він кудись у тьму, в хаос, в кльоаку, „на дно, де чорний людський діл” (9), знов перед ним „вовкулаки, харі, звірі, личини” (12) і нестерпна візія ним самим розіпятої Батьківщини!..

Поет глухих інстинктів, талант увязнений в тенетах власного трагічного тіла, Прометей, прикутий на все до землі ланцюгами російського ду-

ха—він мабуть себе вже не переборе. За ним немає легких кроків молодости, а є „зеніт“ і „спів невчасного полудня“ (62).

А коли так, коли він не матиме вже сил на те, щоб здійнятися у височінь і спромогтися на нові, гідні свого великого таланту, вислови всеукраїнської правди, коли йому так, як Святополку Чеху в „Піснях Раба“, вже „трудно стримать біль і линути до хмар“, — то хай же українська сучасність відкине його, як поета невластивого своїй епосі, хай на все забудуть його ті з молоді, що дотепер розкривали книги його віршів з піетизмом для його високої мистецької культури.

Геній, чи тільки талант—однаково. Йому не місце серед тих, яких „величчю своєю, а не брудом притягує до себе українство“ (Липинський).

А Н Р І Д Е М О Н Т Е Р Л Я Н

ПРО ЧЕСНОТУ РОЗВАЖЛИВОСТІ*)

...Ту велику чесноту, що П ймен-
ня я вимовляю із зворушенням і ша-
нобою, і що є—розважливість...

Mors et Vita.

У всякій небезпеці я завжди, аж
надто обстоював причини боязні,
волюючи,—хоч як високо ставлю від-
вагу,—щоб мене винуватили в не-
достачі відваги, аніж у недостачі
ясного розуму.

Mors et Vita.

Пане генерале!
Панове старшини!

Я дякую вам за честь, яку ви мені робите,
запрошуючи мене поміж себе. Але я дякую вам
ще більше за те, що ви дозволяєте мені говори-
ти прилюдно, і що я не потребую старатися при-
пасти вам до вподоби, за те, що я можу говори-
ти як муж, який говорить до мужів.

Я сумніваюся, чи є яке середовище, в яко-
му-б я більше почувався у себе вдома, ніж се-
ред вас. Помпееві стала могилою легенька купка
піску, що її насипали визволений юнак і старий
легіонер. Та коли-б я хотів мати могилу (це не
є певне), я не хотів би одержати її з інших рук,
як тільки з рук дитини і з рук жовніра.

---

*) Автор виголосив цю промову 15 листопада 1933 р.,
на приватному зібранні до старшин двох випусків в одній
з французьких високих військових шкіл.

Як муж, який говорить до мужів. Але також як муж, який почуває огиду до красномовства і який промовляє до касти мужів, про яку голосять, що вона має цю саму огиду. Бо-ж це лише є слабстю людської природи, коли мужі захоплюються не із слухних причин, лише тому, що хтось з їх ближніх дістав талант заокругляти речення і як слід розмахувати руками.

* * *

Я хотів би говорити вам про розважливість. Це може не те, чого чекають від мене. Але горе тому, хто займається тим, чого від нього очікують!

Щоб мою думку зробити яснішою, я скажу вам про певну категорію вчинків, які саме і є запереченням розважливості.

Як необхідний вступ до похвали розважливості, слід підкреслити з цілою рішучістю, що віддати добровільно своє життя може бути добрим так само для цивільної людини, як і для військової.

А передовсім тоді, коли ми думаємо, що цей вчинок зробить ліпшими інших людей.

Офіцер допускається вмисної нерозважливості, щоб захопити людей, які вагаються, або щоб показати своїм людям якби надприродню вартість офіцера, яка дозволить йому в бажаний момент потягти їх за собою. В Японії учитель розпорює собі живіт з наміром затривожити свого учня, якого поведінка псується, і змусити його таким чином замислитися. Молода жінка робить це саме, бо вона є приводом турбот для свого чоловіка, офіцера на війні, і тому, що його служба терпить од цього. Значна особа, картаючи політику уряду, пише до Імператора листа, в якому викладає свої несупокі, і вбиває себе, щоб дати більшу вагу своїй пересторозі.

Інші вбивають себе, йдучи за кодексом чести, який вони прийняли. Таким є офіцер, що висаджує себе в повітря разом із шанцем, що його ось-ось здобуде ворог, — таким є той, хто вбиває себе тому, що його люди розбіглися, — таким врешті є і командир корабля, що залишається останній на борті й поринає разом з ним.

Ще інші вбивають себе із містичної причини: наприклад, цей колишній російський офіцер, помийник в одному парижському ресторані, який, як тільки довідався, що президента Думера вбив росіянин, кидається з п'ятого поверху, залишаючи папір, на якому написав: „Вмираю за Францію”. Докиньмо між іншим той факт (перевірений мною), що французи мало оцінили цей вчинок. А всеж він видається мені дуже гарний. І дивує мене, що католик, якому містика відкуплення не є чужа, не відчуває цієї краси? Чи-ж ми такі аж надто виключно розсудливі?

Трапляються й такі випадки, що той, хто жертвує собою, знає, що його вчинок є зовсім даремний. Коли-б його спитати: „Чого ви це робите?” він може відповів би: „Для своєї слави” (для слави, що він її, зрозуміло, сам собі признає; для тої, про яку святий Йоан Золотоустий говорить: „слава, що її ми знаходимо в нашій свідомості”); або може він відповів би, як Филип II, коли будував Ескоріяль: „Доконаймо такого діла, щоб світ сказав: — вони були божевільні”; або й зовсім просто: „Бо мені так подобається”. І, справді, воно так і є: він жертвує собою задля приємності. Що-ж це за приємність, що так цілком його заповнює? Це приємність, яка міститься в досягненні цілковитого здійснення себе самого і в завершенні його в найвищий спосіб: хто мав тільки життя, той не мав його. Людина доходить до шпилью свого життя; вона кладе на ньому оцей вічний сніг, і його буде видно не

Й тоді, коли життя людини вже не буде видко. До того це також приємність, коли ми стверджуємо свою незалежність супроти природи, перебираючи на себе її функції. А втім я говорю, тільки щоб згадати, про ту приємність, яку ми зазнаємо виражаючися зпоміж звичайних людей. Ми вимикаємося з усмішкою, що є усмішкою нашої вишости.

Мені здається—я говорив досить ясно, щоб ви мене зрозуміли: я говорив про випадки добровільної смерті із величних причин. Тут річ не в самогубстві людини, що хоче втекти перед дійсністю, яка її розторошує: подія може й жалісна, але така, що заслуговує передовсім на мовчанку. Отож, коли говорити про ці випадки добровільної смерті із величних причин, то нам належить на тому, щоб вони збільшували духову потугу країни, або підбадьорували цю країну, і ми думаємо, що є злочинством зневажати їх, як це надто часто роблять на наших очах в сьогоднішній Франції. З хвилиною, коли людина віддала своє життя, вона ввійшла в категорію так само відмінну від пересічної категорії, і так само вищу за неї, як категорія ніжності, наприклад, є відмінна від категорії чистої змисловости і є вища за неї. Я признаю, що хтось може мати свій власний погляд у цій справі. Але щоб людина, яка покинула своє життя, дізнавала насамперед догани, і то нераз догани, яку висловлюють з насмішками—мені це видається ганебним і плюгавим.

В скрайньому противенстві до випадків добровільної смерті, що належать до цієї величної категорії, є незліченні випадки, коли вмирають істоти, які не мали ні наміру, ні охоти вмирати, які вмерли з вини своєї честолюбности, несвідо-

мости, або легкодумства, і вмерли без жадного пожитку, тоді коли живучи, вони були-б корисні.

Я вважаю, що публична думка у Франції не є досить сувора для цього роду смерті, і що це рід смерті, який треба вивести.

Чи вам ніколи не траплялося бачити в порті барку перевізника, в яку всідають люди? Люди на дозвіллі, я не говорю про людей, що мають бути в якомусь місці в означеній годині. Барка є перевантажена, а вони всідають далі. Сідають на коліна одні одним; хлопчиська стають на поручні; барка ще тільки на кілька сантиметрів вистає з води: що більше людей входить, то більший сміх.

Чи скажемо про цих людей, що вони відважні? Ні, ми скажемо, що вони дурні. Говорячи пристойно: що вони не тямлять, що роблять. Це Панургова череда.

Що-до перевізника, коли навіть припустимо, що він освідомлює собі небезпеку—а це не є певне, бо „специ”, коли візьмуться до чогось, є гірші за інших—то він бере на себе ризик потопити всіх, що з ним їдуть, і себе самого, бо це йому приносить десять франків більше. В цьому він також є дуже репрезентативний.

Припустім тепер, що в гурті товаришів, та з наміром всісти до цієї барки, ви сказали: „А я, не сідаю!— А то чому?— Бо є небезпечно”. Вас засоромлять, з вас сміятимуться. Ви побачите, як жінки й діти з усмішкою виконуватимуть те, чого ви боїтеся. І може, переможений, ви зрадите себе самого і всядете.

Проте, після того, коли барка затопиться, звичайно, мене, як людину, обійме жаль і жах. Хоча,— треба це освідчити— є трупи, які я шаную тільки на половину.

Але, скажімо з силою, що, коли людина завдяки своїй уяві і розсудковій бачить, що вона

ризкує своїм життям, хоч її до цього ніщо не змушує, ні обов'язок, ні необхідність, ні одно із тих осяянь, про які ми щойно згадували, і коли в цих умовах вона відмовиться ризкувати своїм життям, не зважаючи на оточення, яке її гудить, скажімо на весь голос, що саме тоді вона виявляє відвагу.

Вона виявляє відвагу, наражаючися на те, що її вважатимуть боязкою. Бо саме боязнь—не бути в очах людей боягузом, і робить з вас боягуза. Це ті засади фальшивої честі, що нарobili стільки лиха між нами", як говорить Босюе.

Йти за заохочуваннями, це йти за іншими на їхній терен, це давати кермувати собою. Не забуваймо, що відсутність самолюбивості є деколи чесною, так само як ознакою сили характеру є завжди засада: лишім їм, хай собі говорять.

Людина виявляє відвагу — не поступитися перед ляком, який огортає нас на думку, що ми залишимося самі, або тільки в меншості, і який є одною з болячок сьогodнішньої Франції.

Існує один відомий вислів, проти якого я завжди виступав, а саме, що це велике безглуздя хотіти бути мудрим самому одному. Ось вам виправдання кількості, сумне тому, що вийшло з-під пера Паскаля! Адже-ж можна справедливо думати, або справедливо судити, або справедливо робити всупереч цілому світові. Виправдуватися, з чого-б це не було, тим, що „всі інші так робили“, це не є мужнє слово.

Існує також погляд, що ті, які передбачають нещастя, притягають їх. Цей погляд є поглядом страуса. Та залишім страуса. Або скорше вбиймо його, хай це буде кара за його лякливість.

Скажім ще раз: причинами стількох змарнованих смертей, без дочасної й духової користі, є несвідомість, недбальство й людська пошана.

Несвідомість, яка є противенством ясности розуму, а ясність розуму є славою людини.

Недбальство,—ліниство вжити застережних засобів,—цебто лякливість.

І людська пошана, що також є лякливістю.

Чи вам не здається, що ці змарновані смерті підлягають осудові?

* * *

... Я щасливий, що це з вашої нагоди, мої панове, Фош написав: Чи поняття безпечности не є більше необхідне сьогодні, як коли“?*)

Чи вільно мені сказати вам, що, коли тільки можу витягнути один безперечний факт із свого воєнного досвіду, то це лише той, що війна потягнула за собою велике число смертей, яких не вимагала ані акція, ані слава?

А тепер у наших воєнних операціях у Мароцці, чи не забагато гине офіцерів тільки через ялову нерозвагу? „Оця пустиня небезпечна! Я йду туди із люлькою в устах“. І один за одним ідуть, може навіть і вертаються туди, з люлькою в устах. А далі, за третім разом, там і лишаються.

А проте ці люди мають вартість. Вартість! Коли подумати, якої незліченної суми маленьких щоденних удач треба було на те, щоб скласти вартість людини, нас мало не огортає злість на ту вартісну людину, яка дала себе згубити без причини. Але чи такі смерті змарновані матеріально, змарновані морально, ми маємо право вважати рівновартними :із славною смертю на полі битви“?

(Бо-ж ми погоджуємося хіба з тим — я під-

---

*) Des Principes de la guerre (Про принципи війни). Лекції виголошені в Воєнній Школі. Передмова до 3-го видання.

креслюю це ще раз, що говоримо про смерті без жадного пожитку матеріального або морального).

Ви скажете мені, що в війську дуже тяжко знати, чи така смерть начальника має моральний вплив, чи ні. Це зрозуміло. Це питання якості. Проте все є питанням якості.

До того врешті інколи і сумнів є неможливий. Коли (обмежимося, наприклад, до Марокка), в зоні, що вважається небезпечною і що в ній часто трапляються випадки, вози, які повинні-б їхати тільки так, щоб бачити один одного, їдуть цілими годинами стративши себе з очей і їдуть уночі, тоді як це заборонено, а все це без жадної потреби, — коли далі офіцери, полюючи, відходять на чотири кілометри від постів, що їм від них не вільно віддалятися більш як на п'ятьсот метрів, — нещасні випадки, які вкінці неминуче трапляються, входять запевне до категорії тих смертей, проти яких ми тут виступаємо.

Я знав одного молодого вояка, охотника в останній війні, який писав до особи, яка його протеговала, щоб його вислано на фронт: „Хай мене призначать кудись, хоч би я навіть до нічого не здався, лише, щоб я ризикував“, і він додав оту промовисту фразу, яка залишилася мені в пам'яті: „Хай мене навіть прив'яжуть до щогли, як Уліса, щоб це було тільки під гранатами“. І ви також певне, знали таких людей, хлопців, які шукали не так перемоги, як безпеки. Отже, сьогодні, я зрозумів би дуже добре військового, свідомого своєї здатності, що дав вже докази своєї хоробрости, який посвятив би привабливу втіху безпеки, і, перелицьовуючи шойно наведені слова, замість сказати: „Дайте мені нагоду до ризику, навіть коли з мене немає користи“, мав би відвагу сказати: „Дозвольте мені бути корисним, навіть коли я не ризикую“. Я не хочу цим сказати, що здобувати прощення свого браку вартости, даю-

чи себе вбити, як цього бажав собі наш охотник, є гідним цілковитої осуди. Є в тому якась бундючність, що мені не може не подобатися. Але краще, коли той, хто не має вартости, старається здобути її. Наш охотник із своїми двадцятью роками не міг ще зрозуміти, що він поменшує і, життя і смерть, коли бачить тільки в могилі спосіб знайти вихід з положення.

* * *

„Це є гарне своєю розважливістю“, сказав десь Сен-Бев. Яка вона, справді, гарна, мої панове, ця чеснота розважливості! Це не випадок, що її ймення має у французькій мові такий самий корінь, що і одне слово, яке, впродовж віків, змушувало людей ставати навколішки: розважливість (*prudence*) є людською сестрою Провидіння (*Providence*). Ця чеснота з подвійним обличчям, — аджеж вона водночас означає і передбачування (*prévoir*) і дбання (*pourvoir*)—є не лише одною з чотирьох головних основ моралі, вона є архітектонічним принципом нашого самопанування, практичною функцією розуму*). І ви, панове, що, як Катіна, є Батьками Думки армії, ви оживляєте війну думкою, що повстає з ваших нарад, ви нею проясняєте війну в її пітьмі**).

---

*) Ми боялися бути педантами, нюансуючи більше нашу думку в звичайній балаці. Тим-то ми придержувалися класичної доктрини (Арістотель) про розважливість. В дійсності, наш погляд на цю справу не є такий. Нам здається — навіть коли-б це мало трохи здивувати, — що розважливість, в своєму принципі, є якістю уяви. *Pro-vi-dere*: бачити наперед. Треба мати спочатку досить уяви, щоб здумати собі те, що заповізьме проти нас ворожа сила. Потім забирає голос душа, яка вибирає дбання, або недбання (чи з млявості, чи з фальшивої честі і т. д...). Врешті розум, чисто практичний встановляє й виконує ті заходи, що їх метою є дбання.

**) «Війна, ця вкрита пітьмою наука». Маршал де Сакс.

Але ця чеснота розуму у тих, що, як ви, мають обов'язок дбати про інших, може також бути надхнута серцем. Люблю знаходити серце у вас, воєнні начальники! Велике серце, це ще замало, ми маємо його для себе самих; але добре серце ми маємо для інших. Передовсім ви, панове, що часто будете розпоряджатися людьми діянням свого духа, не забувайте, що коли в мовчазній відповідальності — тій подвійній відповідальності, якою є ваша—наказування й послуху,— ви креслитимете на ваших паперах слова наказу, то все, що ви напишете, є писане на живому тілі. Чи маю я право говорити так до вас? Думаю, що так, бо-ж я сам був частинкою цього тіла. Є вислів Толстого: „Оглядаючи деякі руки, ми інколи питаємо себе: що було-б, коли-б я був залежний від цієї людини? І я дивлюся на ваші руки, які підписуватимуть накази, і я питаюся себе, що було-б, коли-б я був залежний від вас?

Коли я бачу військових старшин, то заки мені спаде на думку, що вони обороняють землю, заки їх образ зв'яжеться в моїй уяві з ідеєю перемоги, я вже думаю про те трагічне право життя і смерті, що вони його мають над своїми ближніми; я питаю себе, чи не потрібно було-б якогось поняття аналогічного до поняття „божого права“, щоб оправдати його, або чи їхні чесноти до цього вистачають. „Розважливість є божественна в своїй істоті, коли ми зобов'язуємо нею інших, не себе“, написав хтось. І я жалую за тими часами, коли ще можна було вірити, що вершком вашого мистецтва було саме зберігання людини, та роблення скільки мога найбільше з якнайменшою можливою витратою цього людського елемента такого шляхетного й такого чистого, я хочу сказати такого шляхетного і такого чистого в війні, бо в спокою далеко до цього. Той закон найменшого діяння, що його Ляйб-

ніц висновує із творів природи, і який відкриває його духові існування самого божества, був би особливо бажаний в новочасній війні, де людський матеріал, не є нижчої якості, як і в старовинних арміях, де він є самою суттю нації. Але, на жаль, я дуже боюся, щоб модерна війна не вимагала масивніших і брутальніших засобів.

Вояк дуже скоро потрапить збагнути, чи рахуються з його кровю, чи ні. Але, ще й тут, треба відрізняти. Вояк, який бачить, що його ведуть на ймовірну смерть, бо цього вимагає необхідний хід битви, каже до батьківщини: „Хай діється воля твоя!“ Той, хто бачить, як його ведуть у западню через помилку начальника, може пробачити йому, бо хто не помиляється? Але, той, хто бачить, як його ведуть в цю западню, без забезпечення, тоді як це забезпечення нічого не коштувало-б, той бунтується в собі.

З іншого боку, я бачив нераз, як нерозважливність у керуванні людьми йшла в парі з браком строгости супроти них (цей брак строгости такий частий у французькій армії). Одною рукою попускали їм, а другою висилали на смерть. Бо і тут і там був той самий принцип: принцип розбешености.

Чи треба тепер, панове, на закінчення говорити вам про ту додаткову якість розважливости, якою є одвага? Аджеж я стільки разів говорив вже про неї в своїх книжках! І те, що там я виступав в обороні одваги, саме це дозволило мені тут хвалити розважливність. Звичайно, це банальна правда говорити, що розважливність і відвага, одна без одної не можуть обійтися. Але правди ніколи за багато не повторяємо і волю, щоб про мене говорили, що я попадаю в загальники, ніж ризкувати піддержуванням помилкової думки. Одвага, що її називають необачністю й шаленством, коли їй не пощастить, і яка

підносить нас до неба, коли має успіх, одвага, яка викликає, треба це підкреслити, стільки катастроф скільки й триумфів, одвага, з цим усім є оправдана і задосить оправдана маленькою фразою з трьох слів: а саме, що без неї не можна нічого досягнути. Можна, треба навіть, щоб вона підлягала критичному розумові; але коли ми хочемо діяти на правду, коли ми хочемо перемогти, завжди приходить хвилина, в якій ми мусимо відважитися, здатися на випадок і імпондерабілії, й порушатися в категорії речей, яку відкрила нам одвага, цебто в категорії, що є поза нашою атмосферою. Паскаль каже, що не добре є йти на шпиль якоїсь чесноти, хіба що йдемо також на протилежний шпиль, а далі хоче, щоб ми пам'ятали, що „на кінці кожної правди треба шукати й протилежної правди”. Оця думка, що її майже не цитують, є одна з найглибших у його творях; ми справді повинні її глибоко закарбувати в своїй пам'яті.

Чи дозволите мені на особистий спогад? Колись, в Іспанії, я виходив на пасовища визивати молодих биків. Мені майже не траплялося, щоб я не взяв із собою, в своєму футбольному мішочку, перев'язного пакета, спирту, серветок, англійських шпильок, і іншої всячини! Тож того дня, коли я дістав удар рога, я мав під рукою все, чого потребував. Я сполучив скрайне безглуздя, яким було нападати на цих звірят, не маючи ні знання, ні практики, потрібних на те, щоб доконати цього рівною зброєю, із скрайніми застережними заходами, яких ніхто, думаю, зважуючися на те, на що я зважувався, не був би вжив. Хтось досить розсудливий на те, щоб вжити цих заходів, був би почав від того, що залишив би биків у спокою. Отже саме це сполучення почувань я переповів у словах, що їх уклав в уста героя „Бестіярів”: „Треба робити

божевільні речі, але робити їх з якнайбільшою розважливістю”.

Та не на самій цій формулі хотів би я скінчити, мої панове. Не є потрібним робити божевільні речі, або, принаймні, це потрібне тільки деколи. Я переробив би це правило ось так: „Треба робити відважні і навіть зухвалі речі, коли ми при цьому можемо мати матеріяльну, або моральну користь, але раз постановивши зробити ці одважні речі, треба їх робити з якнайбільшою розважливістю”. Або ще коротше. „Треба зважуватися, маючи себе на острозі”. Важитися! стерегтися! Мені здається, що це в середині свого тіла я чую ці два рухи, один—скорчення, другий—розширення, або скоріш ці два моменти одного й того самого руху, настільки вони властиві істоті мене самого: неначе систоля і діастоля душі. І я докину, що так само, як у командуванні, завдяки початковій суворості можна оминати користування з неї пізніше, так і надмір розважливості в основі якоїсь справи дозволяє вам звичайно почувати себе згодом вільнішим і віддатися надхненню відваги.

Це все, мої панове, я говорю вам з деякою суворістю. Як і я, ви може навіть краще від мене знаєте, що нас чекає. Будучи мужчинами, не нарікаймо, що ми знайшлися в мужніх умовах існування: доля, яка нам випала, не є лиха, і якщо смію йти аж до кінця своєї думки, то мені майже до вподоби, що участь надії в нашому існуванні є така незначна. „Ви знайдете слова надії”, говорив мені хтось з приводу цієї промови. Та річ тут не в тому, щоб знайти слова надії, але щоб знайти слова дійсности. Надія є волю слаbosильних. Їй також, так само як красномовності, треба би скрутити шию. Радісний песимізм? Ні, погідний песимізм, погідний тією по-

гідністю, що є немов енергією сприймання і акцептування зявищ життя.

Сприймання! Ось вже двадцять років, як я відповідаю цим словом на видовище світу. Я мав їх шіснадцять, коли маючи в колегі відчит, я вибрав за тему сприймання життя. Те, що нам загрожує, може здаватися мерзенним, та воно не є мале. Воно може здаватися безглуздом, але воно не є мале. Є ще й вищі причини, які виправдують нас, що ми приймаємо життя, яке-б воно не було. Незгода є так само потрібна як і любов; ці два принципи черпають один з одного своє значіння і взаємно загострюють себе; Арес і Афродита є зеднані в цій самій сіті, і дочка, що їм родиться, має на ймення Гармонія.

На ту величну напередомінність спокою народів і їхнього невпокою,—вона-ж є віддыхом самого життя, — з простотою даймо свою згоду. Старовинні Греки уявляли собі час на вподобу вужа, думаючи запевне, що звиваючись безупину на собі самім, час все приносить назад ці самі переміни. Це є та обставина, на якій треба опертися. Збудьмося манії вірити, що бурі нашої епохи є надзвичайні; вони були такі самі за наших батьків і будуть такими-ж для наших синів. Нам залишається та потіха, що ми ділимо їх із цілим людським родом. А втім, добре збудована натура втішається так само моральним болем як і шастям. Бо-ж важкі спроби, що приготовляються, викликають в мені тільки поверхову і я скажу—майже конвенціональну тривогу; в глибині в мені немає навіть здивування. Що наше серце задрить, що наші нерви скорчаться, це є можливе, це не залежить від нас; але хай наш ум діє, похвалить і з задоволенням оглядає ту величну Рівномірність, якої блиск дав нам Бог християн, коли вирік: „Я зруйную і я збудую”, щоб зясувати нам, що ці два акти є індіферентні і що всі

зявиша, що їх люди вважають суперечними і над якими роздражняються так запекло, є тільки рівними частинками Його правди.

Я дав вам тут, мої панове, погляд сильний, що не є проте нелюдський, як дехто, кого тут немає, впевнятиме. Облекшувати тяжку спробу розсудливістю, це також—в такій самій мірі, як би ми відчиняли опуст „плачливій частині душі”,—є відданням належного природі.

Зрештою, це вам, воєнні начальники, я даю цей погляд. Я не говорю до інших, тільки до вас.

Але викликання майбутнього, яке нас чекає, саме і є тим, чого треба, щоб закінчити цю промову. Говорити про війну, що вона є останньою війною, або що з неї народяться „Сполучені Держави Європи”, чи інші дурниці, як про це силу говориться, не варто, ми знаємо це досить. Говорити про війну, що її ведеться для оборони землі, також не варто, бо це говориться один раз, або навіть і зовсім не говориться. А втім про цю завтрішню подію, коли ми дали їй своє місце в порядку речей так, як це намагався зробити я, ми властиво не знаємо нічого, і я думаю, що й нема чого про неї говорити. Тут уже починається велика мовчанка вояків.

Із глибини цієї мовчанки здіймається ще одно слово. І я прохаю вас на цей раз розуміти під словом Господь тільки найвищу частину, частину господню нас самих, таку високу, що вона майже відірвана від нас, ніби полум'я на вітрі, що тримається гнота тільки полум'яною ниткою. Підчас Служби Божої, коли священник сказав: „Горі імем серця”, нарід відповідає: „Ім а ми ко Господу”, „Ми маємо їх піднесені до Господа”. Тож увійдімо в це піднесення й триваймо в ньому.

Переклав з французької
Л. Левіцький.

С. ГОРДИНСЬКИЙ-КОМПЛЕКС ОСЕЛЕДЦЯ

Тема: критика у нас. Але чому оселедець? Пождіть! — це ніяка вірменська загадка, це своєрідна філософічна система, що її тепер застосовують у нашій літературі.

Передусім критика: маємо на увазі не ту, що її роблять професори і що зветься науковою. Вона нам мало цікава й для сучасности, яка нас передусім захоплює, неістотна. Ми її заперечуємо в літературі, бо нема індивідуалістичної науки, а літературна критика знає лише індивідуальності, людей і твори. А втім, живемо в часі, коли свобода мистецтва і його вічне відновлювання, вічна змінність є вже річчю, що не викликає сумнівів. Зате критика філософічна — оце рямки, в яких добре відчувається сучасна література. Для цього не треба обов'язково бути філософом; Жан де Перфе вважає слушно, що філософічна культура — це не знання систем, а здібність роз'єднувати інтелектуальні поняття й вічно розбивати застигли системи на те, щоб туди впровадити життя. Такий підхід дає нам спроможність краще зрозуміти літературну творчість, бо першим обов'язком критика є — все зрозуміти, не замикатися перед ніякою новою спробою й бути здібним сприймати навіть найтонкіші й найбільш непередбачені способи міркування.

„Все зрозуміти” — це ніяк не значить бути об'єктивним. Навіть такий „об'єктивний” критик, як Сен-Бев, св. Тома з Аквіну 19-го віку (як його

назвав, здається, Анатоль Франс), мав свої симпатії й антипатії, мав і свої догми, які вперто обороняв. А що вже казати про об'єктивність критики, коли за неї беруться письменники, що мають теж свої власні світогляди й системи, викувані в огні творчості, які вони послідовно обороняють! Бодлер і Вергарн, навіть коли писали й обороняли малярів, Делякруа чи Ензора, завжди обороняли передусім себе. А втім, нині годі собі уявити видатного письменника без власного критичного погляду на свій час та своїх сучасників. Він же любить гру і змінність ідей. Тут зовсім стає зрозуміла „дружня” оборона письменників письменниками, навіть, коли їх критика, з причини тієї „дружби”, викликає застереження щодо об'єктивності. Тут, ясна річ, у гру входить новий чинник: віра. Але письменник усе-ж у ролі критика повинен обороняти своїх приятелів, бо, як завважив, Пер-Кент, „вони тому саме стали його приятелями, що мають талант”.

Нині зовсім зрозуміле, звідки і в нашій критиці взявся „абсолютний”, непримиренний характер різних атак, не раз і не надто чемних, що стоять ближче до так зв. критичної шулерки, яка буває у нас аргументом часто і передових письменників і до якої ріжні Бенди, Жалю та Кассу ще навіть не доросли. Але, живемо в часі, коли в сумнів подано найбільші ідеї, до моральних включно, коли такі поняття, як „добро”, „зло”, „краса” тощо, існують лише по айнштайнівськи „зглядно” й коли ті поняття треба наново встановляти й надавати їм новий, український суцільний зміст.

Дуже добре, скаже читач, але все-ж, при чому тут оселедець? Чому ви підносите його до філософської системи й говорите про нього так, мов би йшло про якийсь, скажім, „комплекс Гоголя”?.. Пождіть! Саме доходимо до суті. Знаєте

може випадки, коли напроти себе на одній вулиці живе двох крамарів, що гандлюють оселедцями, і кожний з них запевняє, що його конкурент продає зовсім нездалий товар.— „Ви не купуйте напроти! Там оселедці гнилі, смердять! Ще затройтеся ними! А ось у мене найсвіжіші, просто з моря!” Не шкодить, що вулиця—людна, що в обох крамницях покупців повно. Така вже крамарська вдача і нічого не поробиш. Та лихо не в тім, що вона існує в крамарському світі, а в тім, що вона стала від деякого часу критерієм частини нашої літератури.

В часі, коли всеукраїнська література прагне великих діапазонів та широких обріїв, коли вона хоче встановити себе на новому ґрунті всеукраїнського ренесансу, найбільшим її нещастям стає те, що вона змушена розвиватися в межах клік і крамничок. Література у нас—товар кошовний, добувається дорогою ціною, бо професії літераторів, які-б жили із свого фаху, у нас майже немає. Деяка частина письменників, усадовившись на своїх позиціях, змонополізувала у своїх руках усе літературне виробництво, та взагалі вважає, що все, що лише є доброго, існує тільки у них. Усе, що не носить їхньої етикетки, поробується оселедчаними методами, що властиві всім монополям: не курить інших цигарок, лише ті, що в наших опакуваннях—інші виробляють люди з немитими руками; їжте лише наш цукор — сахарина шкодить здоровлю; наша паста найкраща, всі інші зіпсують вам обув!.. і т. д.

Коли ж появиться якась річ, вироблена поза межами крамнички, вона спочатку викликає в монополістів „констернацію”, вони стають якийсь час безрадні й не можуть порівняти з нічим таким, що самі виробляють — накидуються гуртом на уявленого конкурента, щоб його знищити.

Це легко спеціально тоді, коли кидати з по-

за національного паравану — тоді навіть вистачить приліпити готову етикетку: масон, комуніст, декадент; метода спеціально улюблена у тих, хто ціле життя просидів по каварнях і сам замолоду був „воюючим соціалістом”. Коли-ж брак аргументів, які-б били в суть речі, — порушується основи землі й неба, здійснюється крик навколо своєї особи і ним замикається противникові рота, мовляв, відповідь на денунціацію — рівна денунціації.

Кожний молодий письменник, що з тих чи інших причин не може, або частіше не хоче працювати, як урядник монополію, виставлений у нас на ті оселедчані методи. Вистачить, щоб він вступив до монополію, підпорядкував свою творчість рамкам, що обов'язують у тому „інтересі”, — він відразу стає видатним письменником, може порівнювати себе навіть з Мопасаном та Метерлінком, або дістане замовлення написати книжку про Гітлера. Зрозуміти, радіти з факту, що не лише за вузьким прилавком крамнички розвивається література, що ростуть молоді таланти—монополісти не здібні. Відомо-ж: добрі оселедці лиш у мойй бочці, в інших—гнилі.

А спробуйте когось заторкнути з тих монополістів! Спробуйте—а зараз усі інші повстануть в його обороні, зараз накинуться на вас, що ви—декадент, що ви нічого з Європою спільного не маєте, що знаєте лише каварні та повій. Що хтось, хто не належить до монополію, може працювати цілими місяцями в Люврі чи в „Національній Бібліотеці”—вони не припускають, бо це ясно помилка. Самі ж часто—не вмють розрізнити Шарля Жіда від Андре Жіда!

Або спробуйте в літературі зробити щось інше, як те, що вони. Спробуйте подати в сумнів якусь одну з їхніх „правд” або метод творчості, найчастіше засвоєний з чужих, зперед 20 літ, джерел, що безкритичному читачеві вмовляються, як останній

здобуток європейської та української літератури— зараз така ображена величина схопиться руками за голову: „...Боже ж ти мій! Нерви мені псує, реагувати мушу!..” і розрюмсається, поливаючи кілька сторінок кривавими сльозами і хлестаковсько-російською їдкою хоч би ціле життя вдавав „напруженого, незломно-гордого, залізного імператора строф”. Даремно їм говорити про „вічно змінну Європу”—вони завжди до неї йдуть, але вони не в силі зрозуміти, що до неї можна не тільки йти, не тільки вважати її недосяжною й таємничою, але й з неї виходити, як із чогось свого, рідного.

Всі ми знаємо, що велика творчість здобувається дорогою ціною. Минулися вже часи, коли вистачило повертати пером у серці дірку та вилити з неї на папір нескінченні рядки лірики. Тепер та творчість уже мертва, і ми сидимо на її могилі в страху, щоб вона не повстала. Дехто ще з її представників ходить та підливає на тій могилі квітки свого „надхнення”, але вони вже нас не зворушують своїм ароматом. Тепер доводиться письменникові змагатися за кожний рядок, за кожне слово своєї творчості—але зайво ставати тут у позу мучеництва, як би навіть не здавалася та творчість важкою. Міни страждання можуть мати письменники за 100 літ на пам'ятниках, але нині це, їй - Богу, нецікаво й непотрібно. Можна і треба вірити в своє післанництво, в історичну місію Українського Народу; ми навіть з охотою і приємністю в це також повіримо, але передусім те, що ми хочемо бачити, це не пам'ятники, лише живих людей, яким би не чужа була різноманітність нашої, будь що будь, немалої і в кожному разі дуже оригінальної культури, які-б не мислили застиглими запозиченими часто у росіян категоріями й не прикладали їх до всього нового.

У час, коли наша література потребує різноманітності, коли питання її культури на великий героїчний масштаб стає питанням її існування, ми спостерігаємо, як під „сельдяними” методами нашої критики виростає наймолодше покоління наших літераторів, що навіть журнали свої видає, та що, абстрагуючи від його талановитости, далі львівських рогаток не мислить. Все, що виходить поза них, вони навчилися вже теж клясифікувати, як „не наше”. Вони не можуть зрозуміти того, що можна бути націоналістом, але знати теж і категорії всесвітнього мистецтва й прагнути підійняти на той рівень своє рідне. І що передусім нам треба вчитися, вчитися і ще раз учитися у друзів і у ворогів. Бо немає ніяких культурних міжнародних звязків—існує лише культурна розвідка і контррозвідка, існують літературні „штаби”, що, кожний по своєму, опрацьовують пляни підбиття і експльоатації інших культур.

„Лярпурляртизм” у сучасному мистецтві й літературі в нас не має місця. Це ми знаємо. Але всеж заперечування його не розгрішує від немистецької й некультурної форми, бо письменник, як казав Шілер, даремно буде виправдуватися шляхетністю своїх ідей, коли його творам бракуватиме краси.

Коли тільки якийсь трест чи монополь захопить у свої руки виробництво, зараз понижує його якість. На це призволяє йому ринок. Але в літературі ця метода—вбивча. Стояти ж у патетичній позі з оселедцем в руках—комічно. Але нам не до сміху. Тут іде про майбутність нашої літератури.

Богдан Ігор Антонич. Три перстені. Поеми й лірика. Накладом Богдана Дороцького. Львів 1934.

Книжка Антонича може неодного примирити з українською поезією. Маю на думці читачів, яким починають вже набридати бундючні деклямації деяких наших молодих поетів, що гучною націоналістичною фразеологією намагаються тільки прикрити свою духову порожнечу та недостаток поетичного таланту. Антонич не має нічого спільного з тими професійними віршоробами, що то потраплять писати на кожну загадану ультра-новочасну тему в такий чи інший спосіб, залежно від табору, що в ньому вони, в даний момент, знаходяться. Є він занадто великою індивідуальністю на те, щоб могли піддатися якомусь диктатові ззовні (чи це буде партія, чи тільки інтелектуальна кон'юнктура), занадто органічна є його оригінальність, щоб вона могла наломитися до якоїсь модної течії чи гасла в літературі. А втім творчість Антонича є глибоко актуальна. Звичайно, не тою крикливою актуальністю останнього дня, яка вже ввчора тратить всю свою силу привабливості, але як кожний дійсно мистецький твір, його поезія відзначається такою свіжістю відчуття наочного світу й такою співзвучністю з динамікою наших днів, що їй цієї прикмети — справжньої сучасності — ніяк відмовити не можна.

Сучасність ця виявляється передовсім у відсутності якого небудь песимізму, у тій бадьорості та живорадісності, що такі характеристичні для нашого покоління. В цьому поезія Антонича нагадує нам інколи деяких поетів італійського Ренесансу, що подібно як Антонич — той „закоханий в житті поганин“ — п'яніли „незглибною красою дочасності“. Є в цьому радісному, погідному сприйнятті життя певна ознака нашого часу. Відрадным явищем є також те, що немає в цій поезії ніякого ухилу до бакхічності, що часто є привіткою занепаду, але панує в ній здорова первісна чистота, вільна від якого-небудь зайвого аскетизму. Цей подув чистого свіжого повітря, цей поворот до первісної невинності душі і світу, те незвичайно глибоке відчуття природи, що інколи доходить до якогось пантеїстичного злиття із нею („Праліто“), є в нашій літературі

чимось зовсім новим. Одначе не слід добачати в цьому зараз якісь чужоземні впливи; світовідчужання Антонича є органічно звязане із нашим національним ґрунтом і скоріше можна бачити в ньому поворот до прадавніх передхристиянських часів нашого минулого, якого слабі сліди залишилися ще подекуди в нашому фольклорі. Здається, що саме так, як Антонич, мусіли відчувати світ і наші забуті поганські предки.

Світ, що в ньому живе Антонич, не є сірим світом наших буднів. Завдяки альхемії поетової уяви, ми бачимо його зовсім інакшим: він є чарівний, майже ірреальний. Вміння поетове викликування, або, краще кажучи, вичарування певних образів є незвичайне; тут і покмітливість малярського ока і, водночас, деяка притьмареність контурів, що впливає все серпанком феєричності. Мистецьким засобом, що ним поет задля цього залюбки користується, є певна одноплановість в уживанні конкретних і абстрактних слів (нпр. „Мур з каміння й сну“, „ліричні яблуні“ і т. і.). Та найбільш улюбленою формою поетового вислову є пейзаж. Пейзаж своєрідний, що має в собі щось із дитячої казки, або із примітивних людських *images d'Épinal*. Зрозуміла річ, що він не є модерний, що його акцесуари не виходять поза обсяг сільського крайовиду. Але, зате, яке в нім багатство! Порівняйте! Десять описів місяця, а кожний інакший. Тож оця пейзажність є може найістотношою рисою збірки. Вона надає їй особливого характеру позачасовости не дивлячись на те, що збірка ця зродилася із духа сьгоднішніх часів.

І. В. Дубицький.

Василь Софронів. Лип'нева отрута та інші оповідання. Львів 1934. 8° 128 ст.

Доволі часто доводиться нам чути нарікання на те, що наша література відстала від інших західно-європейських літератур, що наші письменники ще далі пишуть так само, як писали колись, двадцять років тому назад, що вони ще й досі залишаються під переможним впливом своїх сусідніх, а зокрема російської літератур, замість того, щоб учитися писати в французів, англійців, чи німців. Ще й досі чуємо нарікання на їхню малу освіченість, на вузькість духових обріїв, на незнання письменницької техніки, на ліричну „розхристаність“ та безсюжетність їхніх повістей та новель.

Тим-то, коли взяти до уваги, ці всі закиди, книжка Василя Софронова може здаватися, на перший погляд,

якоюсь незвичайною появою в нашій літературі. Оповідання ці, безперечно, сюжетні, добре збудовані, без зайвої сентиментальності, та авторської „отсебятини“, привертають до себе увагу своєю формальною викінченістю, та, як що можна так сказати, своєю „європейськістю“. Цю „європейськість“ книжки, не лише формально, але й тематичну, годиться навіть спеціально підкреслити. Європейським є передовсім клімат цих оповідань (зовсім неукраїнський!). Тут не грає ролі, якої національності є герої цих оповідань, ані в якій країні відбувається акція. Герої ці так само добре могли-б називатися Дюранами, Смітами, Мюллерами, чи ще інакше. Акція, що випадково точиться на наших землях, могла-б відбуватися й де-інде. Не є вона обумовлена специфічними рисами українського національного характеру чи побуту. Коротко кажучи, ці оповідання міг так само добре написати не український автор, а чужинець. Через свій космополітичний клімат, вони є позбавлені тої дійсної оригінальності, що П надають творові тільки його справжні національні прикмети.

У появи цієї книжки можна вбачати навіть певне загрозове мemento. Книжка ця вказує на те, що і в нас може згодом утворитися література того стандартного, космополітичного типу, який своєю продукцією затоплює всі європейські книжкові ринки і для нації, що перебуває в стані своєї духової кристалізації, та ще не має політичної самостійності, є просто шкідливий. Така література є шкідлива вже хочби тому, що вона змагає до затирання всяких національних ріжниць, та помагає до утворення національно-індиферентного світогляду в читача. Масова продукція такої літератури мала би безперечно гамувальний вплив на зріст патосу нашої національної боротьби.

А втім навіть позитивні вартості цієї збірки не такі дуже великі. Автор знає французьку літературу і на ній вчився писати. Вчителлями його були мабуть Мопсан і Меріме, і це їхню новелістичну техніку він засвоїв собі. Та так, як пише Софронів, себто з погляду письменницької техніки бездоганно, пише сьогодні кожний французький друго—чи навіть третьорядний письменник. У Франції це не є ніяка новина. Можна в тому переконатися прочитуючи хочби новелі друковані що-дня в великих французьких щоденниках. Проте письменницька техніка у Франції не стоїть на місці і пише сьогодні тільки „à la manière de“ Мопсана і Меріме, дхнуло-б анахронізмом. Звичайно, з того, що наші українські письменники намагаються видістатися з тенет своєї небагатої літературної традиції, перещіпляючи на наш ґрунт формальні досягнення чужинців, з цього факту можна тільки радіти. Але хай же вони памятають,

що тільки вливаючи своє власне вино у чужі міхи, вони приносять дійсну користь українській літературі.

І. В. Дубицький.

Юрій Горліс-Горський. Холодний Яр. Львів, 1934, 8°. Накладом сотн. Івана Зуба.

Не знаю, чи треба детально розбирати цю книжку. Думаю, що ні. Горський не має претенсій бути „великим письменником“ і творити „літературні перли“. Його книжка написана „органічно“ і значіння її не в „літературній формі“, лише в чомусь іншому. Тим-то в своїй рецензії про його книжку поминім проблеми „стилю“, „мови“ і „конструкції твору“, а перейдім одразу до того „найголовнішого“, що вже зробило й робитиме з книжки Горського потрібну цікаву й виховну літературу для нашого загалу. Цим на його головнішим є той мужній, гордий, лицарський дух, яким обвіяний цілий твір.

Наш загал, що мав перед тим лише романи про „стрільчиків“, в яких немужній і неагресивний дух „цивіліста“ проступав в парі з патріотичним „стражданнячком“ і провінціальним „коханячком“ — повинен стрінути книжку Горського, як щось зовсім нове, як твір в нашій дійсності цілком несподіваний.

Маємо бо перед собою повість про суворі змагання Українського Народу, повість правдиву, написану без фразеологічного жонглерства і без дешевого патосу з достатнім мистецьким тактом, не надуману й не викривлену сентиментальними ухилами авторової чуттєвості.

Маємо перед собою постаті, викроєні щиро і сміливо, „зроблені“ в стилі й душі наших сьогоднішніх „великодержавних“ аспірацій. Маємо врешті події, відтворені безпосередньо і яскраво з почуттям великої і знову-ж таки мужньої любови до своєї батьківщини.

Скажуть: література для мас. Скажуть далі: література гіршого сорту. Кілька „дотепних“ знавців від мови, Європи і „літератур першого сорту“ напишуть бундючні фейлетони, де з подивугідною старанністю вишукуватимуть в цій книжці прикмети кепського стилю, незнання мови, тощо.

Та проте все це не має значіння. Книжку, яка ось саме лежить перед нами, писав не фейлетоніст із щоденника і не „знавець літератур першого сорту“. Книжку цю писав український старшина. Писав її кровю, „mit Blut“, саме так, як рекомендував писати Ніцше. Репрезентує вона світ відмінний, від світу, де панують оклепані, провінціальні і журналістичні „правди“, — брутальний світ змагання й боротьби, такий самий на Україні, як і всюди,

де тільки б'ються серця мужчин і вояків. Книжка ця є формальним свідомством того, як росте й розвивається непримиренний дух нашої нації, як повстає наша расова могутність, оперта на свідомості своєї внутрішньої сили, своєї виключної місії супроти пан-російського Сходу.

Люди в цій книжці не скиглять, не нарікають, не виголошують патетичних, псевдо-націоналістичних тирад і не гнутья. Вони мають тверді, незвичні до плазування хребти — ці українські селяни, що їх бачив і описав Горський. Вони звязані з нашим історичним минулим, з власною, рясно политою кров'ю землею, яка вже не раз вгиналася під ворожими копитами. „Кіннотчики на міцних, невисоких степняках“ прийшли саме з часів „історичного степу“, „Мотрин манастир“ виконує ту-ж роль, що і в перспективі минулого. По селах ходять озброєні парубки. „У всіх рушниці, у декого шабля старовинна, оправлена в срібло“. А надо всім „вогонь Холодного Яру“ — історичний вогонь змагань нашої Нації.

Безперечно у автора є талант. Інакше він не зміг би захопити своєю книжкою. Мимоволі нагадується „Червоний Чад“ Юрченка — твір непереконаливий, написаний за всіма сенсаційними вказівками „Брешко-Брешковщини“. У Горського навпаки все овіяне кольоритом правдоподібності. Настрої, характери і чини виростають з подій. „Автобіографічні нотатки“ мають свою повістеву фабулу, свій досить сильно-відчутий кульмінаційний пункт і свою безперечну, стихійну акцію. Розуміється, багато чого в книжці вимагає формальної редакційної коректи. Невластиві в селянських устах слова й міркування, що часом надто нагадують нам вислови наших спеців від „націоналістичної публіцистики“, довелося б скреслити. Але все це, повторюю, дрібниці в порівнанні з тим великим вражінням, яке робить твір в цілості на кожного українського читача.

Нам залишається отже лише автора привітати. Роби-мо це з приємністю, відчуваючи, як і він, „ненависть до тварян, що навіть померти, як слід не вміють“ і погорду до тих, які не вміють жити й боротися для своєї Батьківщини.

Св. Доленка.

В. Січинський. Архітектура Катедри Св. Юра. Львів 1934. (Праці Богословського Наукового Товариства у Львові, т. VI).

В науковій продукції В. Січинського універсальний дослідник української старовини раз-у-раз бере гору над вузьким фахівцем архітектором.

Батько В. Січинського, всебічний дослідник минуштини великоукраїнського Поділля, з однаковим захопленням нишпорив у архівах, як оглядав у терені, та описував давні замчища та монастирища.

Від свого батька автор монографії про св. Юра міг „заразитися“, типовим для таких провінційальних „теренових“ вчених, вчених з покликання, з глибокої потреби душі, а не конче з офіційного фаху, ентузіазмом і широким обсягом наукових заінтересувань (аджеж цікаве все, що трапляється в терені!).

Тому не дивуймося, що в своїй монографії Січинський дає більше, ніж обіцяє в заголовку. Окрім аналізу архітектури св. Юра, подає ще огляд історії святоюрської гори, як національно-культурного центру Галичини.

„Замок Льва — пише — збурено в 1340 р. Але культура княжого Львова міцно зберігалася далі—вже в іншій твердині, на протилежному кінці міста — на святоюрській горі. Це була справді „твердиня“, о котру нерозломався ворожий меч, а чужа культурна експансія не в силі була перемогти відвічну автохтонну традицію“.

Безперечно, з темою „архітектура св. Юра“ небагато мають спільного інформації про завязок українського високого шкільництва у Львові—святоюрську колегію, про святоюрські друкарні та їх видання, фотографії гаптованої прикривки з престолу старої катедрі, чи обгортки пастирського листа єп. Льва Шептицького, то що.

Наукова критика ставиться звичайно досить суворо до незгоди змісту з закресленою в заголовку темою. Але український загал повинен бути дуже вдячний д-рові Січинському за те, що він не обмежився до „анатомії“ розмірів та аналізу форм св. Юра, а доповнив цю анатомію цікавою „біографією“, перейнятою глибоким патріотичним почуттям.

Потребуємо якнайбільше такої праці в напрямку оживлення наших історичних місцевостей, будівель та інших памяток, скріплення тих дорогоцінних для національного життя емоцій, які ці памятки можуть і повинні викликати.

Правда, на старі історичні мури Україна не багата. Але тим більше мусимо цінити ті нечисленні скарби, що zostалися у спадщині по бурхливій зигзакуватій історії.

Не маємо справжнього „мурованого серця народу“, як чеські Градчани, польський Вавель, московський Кремль. Будівлі з княжої доби можемо перерахувати на пальцях.

Але й з пізніших часів, недержавних, часів виваровування вищих верств нації, старих мурів зберіглося порівнюючи небагато.

Старі галицькі дерев'яні церкви, такі нерозкошувачі для європейського ока, разом із збереженими в них незрівняними архаїзуючими примітивними народною іконописі—це свідки не стільки історичного впертого життя, скільки неісторичного впертого „тривання“ українських мас при своїй вірі та народності.

Не диво, що старе народне мистецтво так сильно, так „імпресійно“ діє на наше почуття. Старіші й новіші фрагменти культури вищих верств перетоплені в ньому в довгих неісторичних, підземних, інтимних, напів-песвідомих процесах.

Стара, почорніла, вросла в землю церква видається нам ближчою, ріднішою, ніж горда мурована, будить старий інстинкт тривання при своєму, рідному.

Навпаки, мури повставали там, де бився живчик історичної української культури. Муровані осередки культури повставали там, де не затратили ще звязку з своєю національністю пани-магнати свіцькі, магнати в сутаннах, міський патріціят. Дух „мурованої України“ в більшій мірі, ніж дух „України дерев'яної“ був споріднений з духом західньо-європейським, з життям народів історичних, що в напружених зусиллях, в русі, в змінах, в невпиннім культурнім обміні, а не тільки в пасивнім героїчнім спротиві змурували своє національне „я“.

Культура мурів була історична, не колективно-анонімова, як народдя творчість, була етнографічна. Латина й інші чужі мови заглушували в ній рідну, власна ідеологія виковувалася в огні релігійно-національної полеміки, під сильним впливом чужої, імпортованої освіти, самі мури будувалися в західньо-європейських стилях.

В цьому власне лежить вага вивчення давніх мурів для історії української культури, тих її фактів, що піддаються дослідженню історичною, а не етнографічно-археологічною методою.

Яке прикре вражіння роблять постаті багатьох наших історичних діячів, нашої давньої аристократії, коли пізнаємо їх з київських археографічних видань (українська аристократія і вище духовенство в польсько-литовській державі), або праць О. Лазаревського (козацька старшина), що займаються переважно судовими процесами та дрібними інтригами, і як виростають ці постаті (а вони мусять вирости в нашій уяві!) коли знайомимось із ними, як з шедрами фундаторами, як з меценатами мистецтва.

Коли пишу оді рядки, встають перед моїми очима мури найближче мені знаних північно-західніх земель: церква св. Юрія з XIII ст. в Любомлі, церква Адама Кисіля в Нізкинцях, Почаївська церква, величезна, а водночас легка,

немов готова відірватися від землі, численні церкви колишніх василіянських монастирів. Як збагатилося б наше знання історії української культури, коли б ці церкви були описані так, як описав Січинський катедру св. Юра, з усіма пам'ятками, що в них збереглися, коли б були обслідувані їх льохи і освітлена їх історія. Можна було б навести багачку фактів, які показали б, в якій мірі незнання наших старих мурів може спричинитися до фатального викривлення перспективи в дослідях над історією української культури. Візьмим хоч би одно з найвищих досягнень українського малярства—Богородчанський іконостас. В. Пещанський (у виданій Нац. Муз. монографії) повторив тільки тривко усталений, однаково між Українцями, як і чужинцями мистецтвознавцями, погляд, коли пише, що цей іконостас, хоч є „характеристичним пам'ятником українського мистецтва на переломі двох віків“, але „своїм мистецьким виконанням сильно вирізняється з-поміж галицьких іконостасів цього часу, як твір великого мистця“. Цим великим мистцем був чернець Іов Кондзелевич, що малював його разом із своїми учнями. На основі дуже уважливого порівнявання Пещанський приписав також гурткові Кондзелевичу декотрі ікони в Київській Лаврі і навіть на Полтавщині.

Отже маємо справу з величезної ваги фактом з історії українського малярства, з великим мистцем, що працював на цілому просторі України і скрізь мусів полишити свої впливи.

Розуміється, що цей факт не міг не викликати в українській науці різних коментарів. Обережні коментарі Пещанського сміливо доповнив у тій самій монографії директор Національного Музею др. І. Свенціцький. „Міг Іов Кондзелевич смиренний законник з Білостоку, як сучасник західних ізографів на дворі царя Алексія Михайловича й Ушакова в Москві так само захопитись західним малярством“.

Можна було б запитати д-ра Свенціцького, чи справді потребував для цього наш мистець оглядатися на малярів Олексія Михайловича, коли, на думку В. Пещанського він „побував в осередках мистецького життя Заходу і бачив праці великих мистців та особливо перейнявся технікою італійського ренесансу“.

Зрештою й сам д-р Свенціцький, окрім sacramentalного для нього „світла з Москви“, добачає ще й іншу причину „західництва“ Кондзелевича.

„А мав він до цього ще більше права, бо жив на границі з етнографічною польською масою“.

Привід до цього висказу дав д-рові Свенціцькому підпис Кондзелевича: „смиренний законник монастиря Білостоцького“.

Місто Білосток лежить справді на польсько-білоруському етнографічному узгряннччі.

Якби Кондзелевич походив з міста Білостока, було б більше даних припускати, що він був Білорусином, а не Українцем. Тому не диво, що в часі, влаштованої д-ром Свенціцьким у Варшаві, вистави українського мистецтва публіка подивляла шляхетний ашовінізм д-ра Свенціцького. А саме: в каталозі д-р Свенціцький не забув зазначити, що Богородчанський іконостас — це твір „*mistrza Kondzalewicza z Białegostoku*“.

Але в монографії про скит Манявський і Б-й іконостас д-р Свенціцький пробує сяк-так врятувати Кондзелевича для Українців. Пише, що творчість Кондзелевича „є найкращим свідомством великих мистецьких можливостей і досягнень, закладених у глибоких низах того ж самого українсько-білоруського племені“.

Поминаючи дивний висказ про „закладені досягнення“, припускаючи, що дух пророчий відкрив д-рові Свенціцькому, що Кондзелевич походив з суспільних низів (прізвище скоріш шляхетське або міщанське, а ніяких документальних даних про життя Кондзелевича, окрім підписів під іконами автори монографії не мали), можемо все таки подивляти спосіб, вигаданий д-ром Свенціцьким для „уловлення“ Кондзелевича в українські сітки.

Україно-білоруське плем'я!

Все це було б дуже дотепне, якби не було цілком зайве. Бо в місті Білостоці ніколи не було ні православного, ні уніяського монастиря.

Пару місяців тому автор цих рядків простояв у ночі кілька годин на однім місці, не можучи відорвати зору від, залитої місячним сайвом, величної пятибанної мурованої церкви колишнього Білостоцького монастиря, заснованого в 1636 році українським магнатом Гулевичем Воютинським. Цей монастир проіснував до XIX ст., був досить значний, в XVIII столітті білостоцькі васидіянські школи дали Волині багатьох освічених людей.

Село Білостік, де існував цей монастир, лежить у Лупькому повіті на Волині, в кількох кілометрах від м. Торчина, дуже далеко від польської етнографічної межі й від Білоруси.

Якби про білостоцьку церкву існувала окрема монографія, тоді про білостоцький монастир знав би може і д-р. Свенціцький. А так що ж масмо робити з поглядом д-ра Свенціцького на причини західництва Кондзелевича! Із покликаним *ad hoc* із небуття до життя українсько-білоруським племенем?

Доводиться ці висліди інтелектуальних зусиль д-ра

Свенціцького, нарівні з іншими декотрими його теоріями (напр. про московські впливи на іконопись Волині), з жадом відкинути. Або, як казали московські іконописці царя Алексія Михайловича „викрасить і вибросить“.

Вертаємось однак до монографії д-ра Січинського. Проект святоюрської катедри, на замовлення фундатора еп. Атанасія Шептицького, охопленого, як пише Січинський, свого роду трансом нової творчости, нового грандіозного і пишного стилю *iuxta „formam moderni saeculi“* уложив львівський архитект Бернард Мердерер-Меретіні, не знати—німець чи італієць.

Закладнии відбулися в 1744 році, роботи тягнулися до сімдесятих років XVIII ст. В межичасі помер еп. Атанасій Шептицький, після його смерти опікувався будовою еп. Лев Шептицький. Меретіні також не дожив до закінчення будови, прикраси в середині св. Юра виконані під доглядом архитекта Фессінгера. Позначився на них вплив „сухого і млявого“ тересіяньсько-Йосифинського стилю. Тим-то внутрішній вигляд св. Юра не дорівнює зовнішньому, тим більше, що й „розмалювання стін у середині церкви походять з різних часів і є назагал дуже низької вартости“. „Виділяються лише образи видатного маляра Луки Долінського, що походив з Київщини, вчався в Київській Академії, а потім у західній Європі, як стипендіст сп. Льва Шептицького.

Зате зовнішність св. Юра робить могутнє вражіння і однаково захоплює спеціалістів-архитектів, малярів (образи Новаківського) поетів („Ніч у св. Юра“ в останній збірці Антонича „Три перстені“), як і звичайних туристів.

Заложення катедри це — „компроміс поміж ідеєю зовсім центрального типу будови і базилікальним храмом“. „Центральність“ наближує св. Юра до вимог східнього обряду, до византійських архітектурних традицій в Україні.

В загальній композиції „ясність думки і чіткість лінії говорять про ренесансову методу творення“, хоч у всіх своїх деталях св. Юр репрезентує пишне і буйне рококо. Д-р Січинський з незвичайним хистом, блискуче, можна сказати, з браурою пояснює композицію і всі архітектурні деталі Юра, естетичне призначення тих деталей, перекладає на слова „мистецьку мову форм“ і нарешті закінчує загальну характеристику сильним „crescendo“, навіяним знанням образом Новаківського, сміливим апотеозом вібруючого, „пломінного“ Юра.

Багатьом читачам його пояснення „розплющать очі“ на те, чого вони перед тим не помічали, навчають глибше й свідоміше сприймати красу монументального мистецтва.

Святий Юр, звязаний в українській національній

свідомості з багато дечим високим і святим. Праця д-ра Січинського зробить його для Українців ще ближчим і ще дорожчим.

Б. Ольхівський.

М. Мухин. Драгоманов без маски. Львів. Відбитка з Вістника.

„Наші українські націоналісти, хоч на словах і бунтуються проти Москви, а на ділі живуть московськими ж думками і московськими ж способами думати, навіть не дуже перелицьованими“.

М. Драгоманов.

Майже трьохсотрічне перебування в щільному при-мусовому співжитті з Москвою не тільки позбавило Україну й Українців дечого з природнього Їхнього багатства, але прищепило їм чимало рис невластивих, рис чужого їм східнього, суто російського, світогляду.

Одною з таких рис є цілком безкритичне, не витримане й не етичне, можна сказати розбещене, ставлення до людської гідности. Видаяти без жадного стриму людину, опаскудити її, це ж справжня „евразійська“ риса.

Застосування її так часто зустрічаємо в дореволюційній російській пресі, особливо в славнозвісному „Новому Времені“ в статтях самого Суворина, Буренина і багатьох інших. Теж саме бачимо і в сучасній совітській пресі під назвою „самокритики“, „каяття“ то що.

Відбилося це й на українській дійсності; варто пригадати наприклад ставлення до Шевченка, починаючи від Куліша аж до Хвильового, ставлення до того самого Куліша, до Драгоманова, „публіцистичну працю“ Донцова, Маланюка і т. д.

Зрозуміло ніхто нічого не може мати проти критично-наукового підходу до тих або інших історичних постатей, але в даному разі ми маємо на увазі запозичене з Росії суто публіцистичне опаскудження (інший вираз знайти трудно) постатів з нашого минулого, тобто тих, що оборонитися не можуть, під чисто-російськими гаслами:

„Коль ругать, так не на шутку“, або

„Для красного словца не пожалеть и родного отца“.

До такої, в усякому разі шкідливої, публіцистики не можемо не віднести й брошури М. Мухина „Драгоманов без маски“.

Ми рішуче не маємо заміру заповідати якесь „табу“

для постаті Драгоманова. Навпаки, ця постать конче потребує свого історіографа. Але ми маємо право вимагати, щоб „розвінчування“ видатних людей нашого минулого велось чистими руками, щоб робилося це по змозі коректно, по змозі об'єктивно, при чеснім використанні всіх джерел, всіх не тільки „contra“, але й „pro“. Ми відстоюємо у всякій „відбронзувальній праці“ своїх, рідних нам крові, постаті й мужній лицарський стиль і вимагаємо від автора, що до такої праці забирається, любови до своєї нації й зрозуміння важливості свого завдання перед лицем української сучасності.

Цього всього, на жаль, в брошурі Мухина ми не знайшли. Відношення його до постаті Драгоманова, — цебто всеж до постаті, що належить до одної з нами рани — можна сміливо назвати недобросумлінним.

І ось прикладн цьому:

Хоче п. Мухин довести, що Драгоманов з дитячих років був уже зрусифікований, отже на доказ цього подає уступ із спогадів «сестри Драгоманова» про те, що за дитячих їхніх років вони вивчали російські вірші.

Здається нам, що цей злочин можна закінчити і суворому критикові Драгоманова, п. Мухину, мабуть же й йому доводилося, перебуваючи в російській школі, вивчати, не знаємо тільки чужі йому чи ні, російські вірші, а крім того чомусь то п. Мухин недочитав інших уступів в наведених спогадах, а там таж «сестра Драгоманова» пише, що «українська стихія оточала нас могутньо», а «українське слово було просто таки нашою рідною притаменною стихією» (стор. 50).

Ці вирази, здається, свідчать про щось інше, а не про зрусифікованість малого Драгоманова і сестри його. До речі цю свою не зрусифікованість усім своїм життям довела «сестра Драгоманова», вона ж «без маски» незабутня українська письменниця Олена Пчілка, мати славетної української поетки Лесі Українки, та українського письменника Михайла Косача-Обачного, баба українського письменника Юрія Косача...

Пишучи, що Драгоманов зацікавився українським духом лише наприкінці р. 1863, не вважає п. Мухин за потрібне згадати за палку промову українською мовою 20 літнього студента Михайла Драгоманова, виголошену 6 травня р. 1861 над труною з тілом Шевченка, коли провозили її через Київ до Канева.

Твердить п. Мухин, ніби Драгоманов за семидесятих років принципово вважав за краще користатися в школах з російських підручників ніж з українських (дуже були б вдячні п. Мухину, якщо б він перелічив підручники

українською мовою за тих часів) і чомусь то не наводить такого факту, що в ч. 93 газети «Санкт-петербургских Ведомостей» за рік 1866, Драгоманов за своїм підписом умістив сенсаційну для тих часів статтю; «О педагогическом значеніи малорусскаго языка», в якій рішуче настоював, що початкова освіта на Україні мусить провадитися обов'язково українською мовою.

Навіть тодішній стовп московської реакції, сам Катков, писав з цього приводу в своїх «Московских Відомостях»:

«Чья то тайная рука подала сигнал и сели писать статьи против России французы, украинство подняло голову в № 93 в СПб ведомостях, а Каракозов выстрелил в царя».

Називаючи Драгоманова російським патріотом, лояльним до уряду, забуває чомусь п. Мухин навести той факт, що 21 вересня р. 1866 куратор Київської Шкільної округи князь Ширинський-Шахматов в своєму листі до Міністерства освіти про «українофільський рух» у Києві та Київському університеті висовував на перший план Драгоманова, як «яраго и опаснаго украинофила - сепаратиста».

Чому нічого не згадує п. Мухин про безперервну кампанію доносів до Петербургу на Драгоманова, саме як на українофила з боку Юзефовича, Віталія Шульгина та Ригельмана?!

Чому забув зовсім п. Мухин згадати про працю Драгоманова в Києві перед першим його виїздом за кордон, про розпочаток, з його ініціативи, складання двох великих словників, російсько-українського та українсько-російського, про видання «исторических песен малорусскаго народа», цієї справжньої історії Українського Народу, що її розповів він же сам в поетичній формі, яку обробив та пояснив разом з Антоновичом?

Ні, п. Мухин уважав за краще про цей період діяльності Драгоманова подати лише один напіванекдотичний факт, що, коли Драгоманова почав викладати географію в Київській другій Гімназії, то іноді учні знали назви річок або міст далеко більше, ніж новий вчитель.

І це супроводжує п. Мухин типовим для своєї брошури й її стилю уступом:

«Отже і в фізичній географії наш незрівняний і університетський авторитет так саме клясично «плавав», як і в політичній».

Гадаємо—п. Мухинові не відомо (бо в протилежному разі за нього було б більше ніж сорожно), що в клясичному, світовій слави, велетенському творі знаменитого французького географа Елізе Реклю «Земля та Люди» вся частина про Росію та Україну писана пером Драгоманова.

Напівіронічно ставиться п. Мухин до Київського археологічного з'їзду р. 1874, його досягнень, що від них, за його глузливим виразом «у Драгоманова кружилася голова».

Але ось думка з приводу цього з'їзду людини західної освіти, галичанина Осипа Терлецького: «археологічний конгрес принесе великі користі українській справі в Росії, бо сливе всі референти доторкалися України, а щойно на конгресі побачили і свої, і великороси, яка багата Україна на наукові сили. При сильній організації та розумнім провадженні за рік, за два українська справа в Росії така буде сильна, що нічого її не поборе».

Отже не тільки у Драгоманова крутилася голова... а від чого?

Від успіхів українства, п. Мухин!!

Чому п. Мухин, характеризуючи на сторінках своєї брошури Драгоманова, як москвофіла й наводячи в підтвердження цього силу фактів, що не мають жадного стосунку до Драгоманова, забув навести такі два факти:

1) Лист головного начальника III відділу власної його величності канцелярії генерал-ад'ютанта Потапова від 27 серпня р. 1875 до Київського Генерал-Губернатора: „по поводу сдѣланнаго Министром народнаго просвѣщенія распоряженія об увольненіи от службы доцента университета св. Владиміра Драгоманова за украинофильское направленіе, государь император высочайше повелѣтъ соизволил: увольненіе Драгоманова от службы исполнить послѣ предположеннаго в сем году высочайшего его императорскаго величества проѣзда черезъ Кіевъ“, і 7 вересня р. 1875 Драгоманова звільнено за так званим III пунктом, тоб то дослівно викидуючи його на брук.

2) Наказ шефа жандармів після Емського указу Київському Генерал-губернаторові: „немедленно выслать изъ Кіева Драгоманова и Чубинскаго, какъ неисправныхъ и положительно опасныхъ в краѣ украинифильскихъ агитаторовъ с воспрещеніемъ имъ вѣзда в южныя губерніи и столицы“.

Далі. Цілком льогічну на той час думку Драгоманова про потребу зруйнування тодішньої Туреччини, щоб звільнити всі підбиті нею народи, п. Мухин зручно перероблює на „вимогу застосувати методи імперіалістичної „войни до побѣдного конца“, наче якогось Мілюкова“. І таких зручностей в брошурі сила.

Найбільше вразив нас розділ IX „Понура зустріч“.

Базуючися на спогадах п. Ірини Антоновичівни про завітання разом з батьком до Драгоманова в Женеві р. 1881, тобто, краще кажучи, вибираючи з цих спогадів декілька потрібних рядків, п. Мухин коментує їх в такий спосіб:

„те, як відбулася зустріч Антоновича з Драгомановим за кордоном, свідчить скорше про те, що це була зустріч двох скритих ворогів, а не приятелів і спільників. Ледви чи і хвилювання Антоновича підчас подорожі до Женеви може бути пояснене, як побоювання шпиків московського уряду... Певніше... та фатальна обставина, що на ролі редактора видань Громади за кордоном опинився саме цей двозначний і дводушний Драгоманов, мусіла так незвичайно хвилювати й мучити Антоновича“.

Здається нам, що український читач був би вдячніший, коли б п. Мухин, замість висловлювання своїх двозначних та дводушних припущень, просто навів би дальші, чомусь та опущені, слова п. Антоновичівни, бо тоді б всі, не тільки сам п. Мухин, довідались, що зустріч Антоновича з Драгомановим відбулася інакше, що візита Антонович надзвичайно втішила Драгоманова, що, коли довелося розлучатися, був „плач і жаль“, що протягом усього часу перебування Антоновичів у Драгоманових, професор Антонович „ні на хвилину не виходив з помешкання. Причина цьому було те, що російська жандармерія і за кордоном не давала йому спокою, і він особливо боявся, щоб шпики не побачили його у Драгоманова“, що дружні стосунки Антоновича з Драгомановим продовжувалися й надалі...

Чи не вжити тут назви другого розділу Вашої брошури п. Мухин, „Коментарі зайві“?!

А що ніби „на ролі редактора Громади за кордоном опинився“ Драгоманов, то п. Мухин теж уважав за краще забути, що на цей пост наставив Драгоманова саме „комітет 12“ Київської Старої Громади з пр. Антоновичем на чолі і що навряд „двозначному і дводушному“ Драгоманову надсилав би Лисенко присвячену йому музику до слів Шевченка:

„Чи ми ще зійдемося знову,

Чи вже на віки розійшлись“...

а Михайло Старицький, вірний товариш Драгоманова ще з шкільної лави в Подтаві, свого вірша з словами:

„Прощай, апостоле, прощай“...

Намагається п. Мухин притягти на свій бік, як однодумця, навіть Франка, але ж мабуть багатьом памятна оцінка Драгоманова, яку зробив Франко, людина західньої культури:

„Драгоманів був немов створений на духовного провідника великої нації, а хоч доля позавидувала йому, то все таки він багато зробив і довго ще буде сумлінням нашої нації, ясним, неспідкупним і правильним компасом для грядущих поколінь, як їм жити і як працювати“.

Зрозуміло і цей уступ п. Мухин забув.

А може ще дати слово самому Драгоманову...

„Кожна людина, яка покинула Україну, кожне слово, сказане не по українськи, кожна копійка, видана не на українську справу, є велика втрата з народньої скарбниці, яка при нинішніх порядках не вернеться ні звідки і за яку доведеться важко розплачуватися нашідакам“.

Цього Ви теж не пам'ятаєте, п. Мухин?

Аде ми за обмежене маємо місце...

Знаємо лише, що коли через силу дочитаеш до кінця усю цю, часто нічим не обґрунтовану, лайку з піною у роті, усі ці порівняння Драгоманова з „військовим писарем“, з „галянтерійним прикащиком“, з „старомосковським дяком з приказа иностранных дел“, навіть з Азефом і т. д. і т. д. і все це писане українською мовою, в українському журналі, то мимоволі доводиться червоніти по самі вуха... зрозуміло не за Драгоманова.

А головне для чого це все, пане Мухин?

Ми з вами, що вже належимо до старшого покоління і так знаємо про всі помилки Драгоманова.

А молодь, та українська молодь, що вродилася й родиться в обставинах героїчного утвердження своєї нації, серед блискучого процесу реабілітації свого минулого — та молодь не повинна заблагато „знати“ про „помилки“ своїх батьків, особливо тоді, коли поруч з помилками ці батьки мали також і прикмети.

Все, що можна для української справи врятувати — треба врятувати. Драгоманов не є жадною „небезпекою“ для сучасного покоління. Бій з Драгомановим це актуалізація старих „проклятих вопросіков“, що їх витягати ледве чи потрібно під цю пору.

І навпаки, потрібним, можливо, було-б висвітлення сучасному українському читачеві тої задушної атмосфери (що не одну українську постать зламала остаточно), в якій жив і працював Драгоманов і в якій він, не дивлячися на все, з помилками, чи без них, навіть з проповідю політичного москвофільства (треба брати під увагу часи) всеж залишився Українцем, вірним своїй расі.

І тут ще кілька останніх уваг.

Журнал, в якому надрукував п. Мухин свій „елябо-рат“, властиво віддавна займається „дискредитацією“ українства. Панує там дух, що його виплекав в своїй, повній „ненависти“ до українства, публіцистичній лабораторії, один з найтиповіших наших москалів, Дмитро Донцов, дух дефетистичного твору „Підстави нашої політики“, де Донцов з подивугідним нахабством і зновуж таки з типово-московською розперезаністю обплював цілу нашу визвольну боротьбу останніх часів.

Ми хотіли би тут поставити запитання, чи такий „дефетистичний“ спосіб трактування українського минулого й української дійсності відповідає сучасним потребам нації? І чи не надходить час, коли більше ніж коли треба присвятити увагу творенню міцної національної традиції?

Ці питання ми ставимо на адресу видавництва, накладом якого вийшла брошура Мухина, накладом якого виходять брошури, що гльорифікують неукраїнців і накладом якого не вийшло ані одної „брошури“, що мала би за завдання освітлення й гльорифікацію позитивної української постаті, хоча б постаті вождя — Симона Петлюри, що вже давно чекає на відповідне нашим часам освітлення.

Гл. Лазаревський.

Юрій Лука. Бій за українську літературу. Народний стяг, 1935.

Тяжко писати звичайну рецензію на книгу Липи. Книгу цю треба пережити. Книга ця безперечна подія в нашому літературному світі. Вісімнадцять есеїв написаних з бравурою, з вогнем і пристрастю на те, «щоб прийшла нова література Українців». Вісімнадцять есеїв, що вчать гордості за свою націю. Блискучі удари шпадою вправного майстра в обороні нової української культури. Скрегіт і іскри заліза. Справжній «бій за українську літературу»!

Сам автор пише про цю книгу: «Вона повстала з прихильності до всіх творчих проявів української духовності, з любови до української крові», з бажання «окреслити місце власної раси та її письменства».

Який незвичайний задум. Яке світле завдання!

І ми сміливо можемо сказати, що це завдання авторів вдалося. До своєї мети іде він певним шляхом, мужньо пригортаючи до грудей все, що породила його раса. В нього ясні спокійні очі й суворі вояцькі руки, що вмюють і пестити і карати. Немає меж в його любови до своєї батьківщини. Дбайливо вибирує він найменші камянци на шляху своїх історіософічних мандрівок і ці камянци блищать в його руках правдивими діамантами. Як господареві на власному господарстві йому шкода кожної дрібниці. Він нічого не хоче загубити. Кожна річ, дрібний факт, непомітна постать, незначна розмова — все набирає у нього спеціального значіння, все живе й рухається на сторінках його книжки, надихане потужністю авторового заміру.

Сила Липи в тому, що він не зайда й не неофіт. На великий лицарський турнір в обороні нової України він приїхав з власного краю, не наємник а пан багатьох замків і володар незчислених скарбів. Предки його вірили й хрестидися широким українським хрестом. Дід його вибудував палату, де, він мешкає, а батько навчив молитися й працювати. Йому дорога, непомітна й безвартна для чужинця, кожна дрібниця побуту, що його оточує. І немає у нього до своїх ні гніву ні ненависти. Є тільки біль за тих „братів“, що пішли манівцями і опаскудили чесне ім'я свого роду і велика гордість за тих, що вірно служать світлій ідеї нового українського відродження.

«Любові! — говорять Липа. — Це-ж вона той закон, що кермує письменниками будівничими своєї раси».

І саме в ім'я цієї любови кличе Липа свого читача до бою за українську духовість.

Книжка його «переконус». Липа зумів підійти до сучасного українського читача, зумів знайти ту форму і ті вислови, які найкраще промовляють до його переконання.

А втім на свої думки він має багатющий «доводовий матеріал». Аргументація його мінлива, несподівана й блискуча. Він показує нам руїни військової бурси з часів гетьманщини й висічену на мурі козацьку малу з трикутниками фортець, він віднаходить французьку політичну гравюру з Українцем в препишному запорозькому жупані на першому плані. Він шукає «традицій гордості з власної раси» в проповідях Митрополита Іларіона з XII ст., в словах князя Константина Вишневецького, в писаннях Галатовського і Величка... Сотки давніх Українців переходять сторінками його книжки, прагнучи висловити самих себе, бажаючи признання й зрозуміння від своїх нащадків. Напівлегендарний Гаркуша стає постатю, що репрезентує бундючний непогамований дух його нації... Прекрасний інтерпретатор і діагност Липа вишукує ясність в найтемніших закутках українського минулого. Його діагнози блискучі. З дрібязкової аналізи маленьких подій, із несподіваних слів далеких людей встає сліпуче сонце синтези. Образи набирають кольору, іскряться мільйонами барв — стають близькими й зрозумілими на препишному, бароковому тлі авторових думок. Пише Липа: «Що-ж є більше тасмничого, більш чудесного, як нова ясність!» Ця «нова ясність» встає перед читачем, що не може відірватися від сторінок його книги. Читач починає «думати», попадає під сугестивний вплив авторового викладу. Разом з Липою повстає він проти «дев'ятнадцятого», проти «століття ситости» й «посади з великого П, як символу духовости минулого віку», проти «мріяння» й «бузувірської зневіри у

власну расу». Так, як і Липа, відчуває він «потужну, велетенську, теджоричну силу» Української Нації і вірить, що «українська духовість має темпо розвитку найшвидше з усіх слов'янських рас». Він іде разом з Липою в джунглі свого минулого, щоб вийти звідти, немов з купелі в цілющій воді. Він поринає в радісній дійсності, щоб назавжди перековатися, що для визволеного українського духа немає «кордонів», «окупацій», «режимів», «партій» і «груп», що за кожним Українцем, за його чином і думками, так чи інакше, завжди стоїть його велика, свята Батьківщина.

«Невтральних рас нема — пише Липа. — Брак відповідності щодо якоїсь чужої раси — то признание її влади над собою». Із книги Липи встає саме „Ucraina militans“, войовнича Українська раса, мінлива, неспокоїна, бундючна й хутка. «Не маленькі люди, а велика південна раса повна незадоволеності».

Іде нове століття, в яке ця раса входить «із знаком руйнівним, норманським, знаком київських конунгів — каганів». Липа вірить, що за цією расою велике, яскраве майбутнє. Ні, навіть не вірить — він переконаний в цьому, так як переконаним буде кожний читач, що перечитає його книжку. І для цього читача буде байдужою, чи Липа знає «всі твори Бергсона», як хочеться, наприклад, одному популярному рецензентові з «Діла», чи ні, чи Липа наслідує «польських месіаністів» і скільки в його книзі буде «москалізмів».

Книга Липи це твір небуденний — тим-то буденні рецензії висушені трафаретом щоденної газетярської праці до неї не пристануть. Український читач сприйме книгу Липи, як щось органічне. Він відчує, що Липа не тільки «ерудит», який користує з цитат тих творів, що йому подобаються, але передовсім справді талановитий творець нового психічного клімату, в якому йому хотілося б бачити могутній розвиток української духовости. Цитату бере Липа лише на допомогу, саме для створення цього психічного клімату. Вона органічно вплітається в зміст його книжки. Вона не існує сама для себе, не служить ціцціям «безпосередньої аргументації», лише полегшує авторові висловлення своїх думок. Просто хтось влучніше висловився й Липа з цього користує. Тому переважанню цитатами не разить в книзі Липи. Книга ця — велика мандрівка автора в скарбницю світової духовости. Героїчний самітний похід з високо-піднесеним прапором українського відродження. Велике напруження й велика гордість зродили її. Всі можливі дефекти цієї книги, що їх з рецензійного обов'язку можна було б виділити, маліють в обличчі великого бажання автора здобути своїй расі на-

лежне їй визначне місце, дати синтезу сьогоднішньої української правди.

Віriamo, що „Бій за українську літературу“ надовго стане головною лектурою нового українського ітелігента. Бо-ж книга ця своїми коріннями не тільки вросла в давнину, не тільки віддиhaє повітрям сучасности, але відкриває також семафор у далеке майбутнє, вчить віри в це майбутнє і вірности своїй нації, яка саме в це майбутнє просує ведитенськіи кроками.

З цієї точки погляду „Бій за Українську Літературу“ є одним з наймаркантніших документів нашої відродженої епохи, є видатним твором нашого покоління, який має всі дані на те, щоб стати підставою для думання прийдешньої української еліти.

Повторюю: твір цей треба пережити. Докладно рецензувати його ще вчасно.

С. Доленка

Мистецтво. Орган Асоціації Незалежних Українських Мистців. Річник II. Зошит I. 1935.

Останній випуск «Мистецтва» заслуговує на виріжнення. Складений ріжноманітно й цікаво, він, до певної міри, дає свідоцтво того високого рівня мистецької культури, що його осягнули наші мистці, але до якого ледве чи доросло наше громадянство. Аджеж не можна заперечити факту, що чимало наших мистців, зіткнувшись із західною Європою та станувши в авангарді мистецьких досягнень у світовому масштабі, залишили далеко за собою загал власного громадянства, яке, не маючи змоги розвивати свої мистецькі заінтересування, привикло ще здебільша дивитися на українське мистецтво під кутом традиційного етнографізму та доморобного виробництва. Цю прірву між мистецтвом і громадянством треба якось заповнити. Модерне мистецтво не є легко доступне для всіх; щоб зрозуміти й сприйняти його, треба мати відповідне інтелектуальне й психологічне приготування. Тому, коли хочемо наші сучасні мистецькі здобутки наблизити до пересічного українського глядача, для нас немає іншого шляху, як тільки відповідно цього глядача виховувати. Треба навчити його, як саме належить дивитися на твори новітнього мистецтва, та як їх оцінювати. Цього виховного завдання посередника між мистцем і публікою, піднявся журнал «Мистецтво», виконуючи його вельми дбайливо вже третій рік.

В останньому зшиткові цього журналу, звертає на

себе особливу увагу стаття Василя Масютинна про «расу й мистецьку творчість». З багатьох причин можна вважати її за дуже симптоматичну. В нашій мистецтвознавчій літературі є вона чимось зовсім новим, бо-ж дотепер ніхто в нас про ролі расових особливостей у мистецтві не думав, а може навіть і не мав відваги думати. Є бо в нашому українському громадянстві люди, для яких слово «раса» є червоною плахтою, а прикладання критерія расовості до образотворчого мистецтва чи письменства вважають вони за назадництво. А втім не в новості й не в ефективності вартість цієї статті. Не є вона якимось блискучим рефератом «фашистівських» чи «гітлерівських» поглядів на мистецтво, але справді самостійною, дуже оригінальною концепцією мистецтва, що до неї дійшов автор, ідучи за духом нових часів. Концепція ця є справді революційна. Вона не тільки перевертає всі наші уявлення про мистецтво, але проводячи новий ґієрархічний поділ, визначає для українського мистецтва нове й дуже передове місце. Тим вона не тільки реґабілітує українське мистецтво в очах власного громадянства, що привикло дивитися на нього та на можливість його розвитку із певним почуттям меншевартності, але й самих мистців може штовхнути на нові творчі шляхи. Бо лише усвідомивши собі як слід значіння расової традиції в мистецтві, українські мистці зможуть дійти до свідомости своїх органічних здібностей, та зможуть з успіхом змагати до своєї мети, цєбно до створення великого національного мистецтва.

Стаття В. Масютинна повинна викликати багато думок не лише в мистців, але і в письменників, та у всіх тих, кому залежить на розвитку самобутньої української культури. Що вона знайде свій відгук в наших мистців, можна догадуватись вже хочби з того, що і в інших статтях цього-ж зшитка «Мистецтва» ми зустрічаємо нові думки, шукання нових шляхів й тугу за оновленням власного мистецтва.

М. К.

Ватра. Січень 1935. Рівне на Волині.

Світ перед нами. Квітень 1935. Станіславів.

Два літературні збірники, видані ґімназією молоддю, один на Волині, другий в Галичині. Збірники ці справжній симптом свого часу. „Молоде українське покоління“ прагне виявити себе за всяку ціну. Воно приходить до голосу вже на ґімназіяльних лавках, вже там хоче відчувти „ритм

життя“ і „новий, веселий, ясний світ“. Це покоління — це ті юнаки, що їх породило наше відродження. „Зелена Волинь, що шумить зеленим шумом“ і нова Галичина, що довірливо дивиться в очі всеукраїнської правди. Це покоління чисте, радісне й молоде. Воно вірить що „валиться старий світ раціоналістичних доктрин“ і що „йде новий змагунний ренесанс“. Чимось весняним віє із сторінок обох збірників. Їх справді радісно читати. І треба ствердити, що нас переконують оті всі перші несміливі літературні спроби молодих дебютантів. Є в них запорука чогось більшого, а передовсім віра в своє молоде призначення і в ту нову дійсність, яка розкиляється перед ними. Дещо ми почуваємося до обов'язку навіть спеціально підкреслити. „Спогад про партію шахів“ в Станіславівському збірнику це справді багатонадійний дебют, що говорить цілком виразно за талант автора і за його вміння художньо зорганізувати ліричний матеріал. Подає також надії і спроба Кентржинського в Волинському збірнику. Автор — милий, подуманий юнак із вірним відчуттям „ліризму“ в доброму тоні.

І врешті кінцева увага. Дуже приємно вражає чиста літературна мова в обох збірниках, однакова і у „Галичан“, і у „Волиняків“ — всеукраїнська. Треба привітати рівнож ту дбайливість, з якою молоді видавці віднеслися до оформлення своїх збірників.

М. Куницький.

КНИЖКИ Й ЧАСОПИСИ, НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

Богдан Ігор Антонич. Три перстені. Поеми й лірика. 1934. Львів. Наклад Б. Дороцького.

Богдан Войнарович. Симон Петлюра. Накладом власним. Львів. 1935.

Петро Дереш. Карійська гребля. 1934. Львів.

Володимир Залозецький. Олекса Новаківський. 1934. Львів. Накл. У. Т. Прих. Мист.

Володимир Залозецький. Церковне мистецтво. І. Огляд історії старохристиянського мистецтва. 1934. Львів. Накл. Гр. Кат. Богосл. Академії.

О. М. Каровець. Велика реформа чину Св. Василія В. 1882 р. (ч. I і II). 1933. Жовква. Вид. Ч. С. В. В. в Жовкві.

Павло Ковжун. Олекса Грищенко. Монографія 1934. Львів. Вид. А. Н. У. М.

Д. Козницький. Як таборувати. 1934. Прага. Вид. «Український пласт».

Юрій Липа. Бій за українську літературу. «Народній Стяг». 1935. Варшава.

Арсен Річинський й. Проблеми української релігійної свідомости. Накладом автора. Володимир Волинський 1933.

Володимир Січинський й. Архітектура Катедр св. Юра у Львові. 1934. Львів. Накл. Богосл. Наук. Т-ва.

Василь Софронів. Липнева отрута та інші оповідання. Львів. 1934.

Зенон Стефанів. Українські збройні сили в 1917—1921 р.р. Военно-історичний нарис. (част. I). 1935. Коломия. Накл. вид. «Наша Слава».

Володимир Шаян. Терпіння молодого гуцула. Львів. Накл. автора.

Тарас Шевченко. Кобзар. 1934. Станиславів. Накл. «Універсальної Бібліотеки».

Ватра. (збірник I). 1935. Рівне.

Віра й наука (місячник). 1935. Коломия.

Вогні (місячник). 1934—35. 1—9. Львів.

Дажбог (двотижневик). 1935. 1—7. Львів.

Дзвони (місячник). 1934. 7—12; 1935. 1—5. Львів.

Жіноча Доля (двотижневик). 1934. 12—24; 1935 1—12. Коломия.

Мистецтво (зошит I). 1935. Львів.

Назустріч (двотижневик). 1934. 14 — 24; 1935. 1—12. Львів.

Нова Хата (двотижневик). 1934. 9—12; 1935. 1—2. Львів.

Рідна Мова (місячник). 1934. 8 — 12; 1935. 1 — 6. Варшава.

Рідний Грунт (тижневик). 1935. Львів.

Світ Молоді (місячник). 1935. 1—6. Коломия.

Світ перед нами. 1935. Станиславів.

Українське юнацтво (місячник). 1935. 1—6. Львів.

Шлях Нації (місячник). 1935. 1—2. Львів.

Юні Друзі (місячник). 1934—35. Львів.

Biuletyn polsko - ukraiński (тижневик). 1934. 32—86; 1935. 1—24. Варшава.

Bunt młodych (двотижневик) 1934—35. Варшава.

Камена (місячник). 1934. 9—12; 1935. 1—7. Холм.

Wschód (чвертьрічник). Червень—Грудень. 1934. Варшава.

Zet (двотижневик). 1934. 10—18; 1935. 19—20. Варшава.

ЗМІСТ.

Святослав Гординський. З циклю «Серце в кобурі» (поезії) — 5; *Іван Чернява.* Екзекуція — 8; *Богдан Ігор Антонович.* Вірші—21; *Борис Ольхівський.* Вітер у нетрях (з подорожного нотатника) — 23; *Наталя Лівіцька-Холодна.* Чортовіня — 44; *Віллі Зайдель.* Смерть Ахіллеса (перекл. Осв. Бургардта) — 45; *Ярослав Дригинич.* Причинний Рембо — 66; *Юрій Косач.* Останнє втілення командора — 68; *Оскар Вайлд.* Сонет до волі (перекл. С. Гординського) — 80; *Олекса Слісаренко.* Ігумен і князь — 81; *Хосе Ортега і Гассет.* Смерть і воскресення — 92; *Еміль Вергарн.* Дерево (перекл. С. Гординського) — 101; *Володимир Ласовський.* З мистецько-плястичного життя — 104; *Святослав Доленга.* Поет тьми й хаосу (з приводу появи збірки «Е. Маланюка — Земна Мадонна») — 113; *Акрі де Монтерлян.* Про чесноту розважливості — 135; Розділ дискусії: *С. Гординський.* Комплекс оселедця—150; Рецензії: *І. В. Дубицький.* Богдан Ігор Антонович: Три перстені — 156; *І. В. Дубицький.* Василь Софронів: Липнева Отрута — 157; *С. Доленга.* Юрій Горліс-Горський: Холодний Яр — 159; *Б. Ольхівський.* В. Січинський: Архітектура катедр св. Юра — 160; *Г. Лазаревський.* М. Мухін: Драгоманов без маски — 166; *С. Доленга.* Юрій Липа: Бій за українську літературу — 172; *М. К.* Мистецтво — 175; *М. Куницький.* Ватра. Світ перед нами — 176; Книжки й часописи, надіслані до редакції — 177.

В тексті репродукції праць *Р. Сельського* й *В. Ласовського*
і
вкладка з приводу 9-ої річниці смерті Головного Отамана
СИМОНА ПЕТЛЮРИ.

Ціна книжки — 2.75 зол.

Адреса редакції і адміністрації: Варшава, вул. Старосцінська 4, пом. 3.

Друкарня «А. В. С.», Варшава, Маршалковська 91.

